

53240

53240
20

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE
SECTIO OECONOMICO-POLITICA

POLITIKAI GAZDASÁGTAN

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ЭКОНОМИЯ
POLITICAL ECONOMY
TOMUS XVIII.

HUNGARIA
SZEGED
1982

POLITIKAI GAZDASÁGTAN

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ЭКОНОМИЯ
POLITICAL ECONOMY
TOMUS XVIII.

HUNGARIA
SZEGED
1982

Szerkesztő bizottság tagjai:

DR. ANDRÁSSY ADÉL, DR. ÉGETŐ EMESE,
DR. MAYER LÁSZLÓ, DR. SIPOS MIKLÓS DR. TÓTH LÁSZLÓ

(főszerkesztő),
DR. NAGY LAJOS

(technikai szerkesztő),
DR. SALLAI MIKLÓS

E kötet szerzői:

DR. ANDRÁSSY ADÉL, a közgazdaságtudományok kandidátusa, a Szegedi József Attila Tudományegyetem docense

DRAGOMARECKIJ, D. A., a közgazdaságtudományok kandidátusa, az Odesszai Állami Mecsnyikov Tudományegyetem docense

LUBUNYEC, A. G. a közgazdaságtudományok doktora, az Odesszai Állami Mecsnyikov Egyetem tanszékvezető egyetemi tanára

SUTOVA, N. I. a közgazdaságtudományok kandidátusa, az Odesszai Állami Mecsnyikov Egyetem docense

DR. SALLAI MIKLÓS, a Szegedi József Attila Tudományegyetem adjunktusa

DR. SIPOS MIKLÓS, a közgazdaságtudományok kandidátusa, a Szegedi József Attila Tudományegyetem docense

Dr. ANDRÁSSY ADÉL

A MAGYAR MEZŐGAZDASÁG TERMELÉSI TÉNYEZŐI ÉS A TERMELÉSI EREDMÉNY KAPCSOLATÁNAK VIZSGÁLATA IDŐSOROS ELEMZÉS ALAPJÁN

A gazdaságtudományok tárgyában a legutóbbi fél évszázadban jelentősnek nevezhető változás történt. Ez a változás elsősorban a kutatás tárgyának kiszélesedésében jut kifejezésre. A modern közgazdaságtudomány a társadalmi újratermelési folyamat egészének elemzését feladatának tekinti, és alapvető feladatának tartja a termeléssel kapcsolatos problémák vizsgálatát. A termelési eredmény és a termelési tényezők közötti összefüggések feltárása jelenlegi kutatásaink egyik fontos feladata.

A növekedés és tényezőinek kapcsolata sem elméletileg, sem gyakorlatilag nem tisztázódott megfelelő módon. Egyesek szerint a növekedés elsősorban a munkatermelékenység növekedésének a függvénye, mások szerint alapvetően a beruházásoktól függ, és természetesen vannak egyéb nézetek is. Ezeknek az állításoknak az igazolására megfelelő elméleti képleteket, modelleket szerkesztenek. Véleményem szerint ezek a teóriák fenntartással kezelendők. A növekedés folyamata meglehetősen bonyolult és ezért egyszerű modellekkel nem mindig írható le jól. Minél egyszerűbbek és formálisabbak a fejlődési összefüggések elméletei, annál szegényesebb a tartalmuk.

A növekedés tényezőinél általában két mennyiségi tényezőt, a munkaerő és a termelési eszközök felhasznált volumenét szokás megkülönböztetni. A mezőgazdasági termelésnek az ipartól megkülönböztető specifikuma; a különböző termelési tényezők között kiemelkedő szerepe van a természeti tényezőknek. A növekedés minőségi tényezői a következők: hatékonyság, a termelés struktúrája (input és output struktúra) műszaki fejlődés, a munkaerő szakképzettsége, és a mezőgazdaságban a föld minősége. A mezőgazdasági termelés alakulását tehát a természeti adottságok, a felhasznált élő- és holtmunka mennyisége, hatékonysága, a műszaki fejlődés és a termelési struktúra növekedésre gyakorolt hatásának a függvényében kell vizsgálni. E tényezőkn kívül természetesen egyéb tényezők alakulása is hat a termelésre¹, ezek azonban nehezen (vagy egyáltalán nem) számszerűsíthetők, vagy és a termelés alakulásában játszott szerepük másodlagos.

A mezőgazdasági kibocsátás és az egyes termelési tényezők közötti összefüggést 22 év (1955—1977 terjedő időszak), illetve ahol ilyen hosszú idősor nem állt rendelkezésre, 17 év (1960—1977 terjedő időszak) idősorai alapján vizsgálom. Az idősorok változatlan árasak, mivel volumenösszefüggések elemzése a cél. A termelést nettó termelési értéken vettem figyelembe. Az outputok és az inputok közötti kapcsolat elemzésének módszere egy- és többtényezős korrelációanalízis volt.

A következőkben először a különböző természeti tényezők szerepét vizsgálom.

¹ Ilyenek pl. a gazdaságpolitika, a vállalkozási szellem, az infrastruktúra, a közegészségügy helyzete stb., azaz szinte minden, ami egy társadalomban történik hatással van a termelésre.

1. A természeti tényezők szerepe a mezőgazdasági növekedésben

A mezőgazdasági termelés az ipari termeléstől eltérő jellegének egyik alapvető oka, hogy a természeti tényezők szerepe jelentősebb. Jelentőségük, a termelés alakulására gyakorolt hatásuk a termelőerők fejlődésének eredményeként egyre nagyobb mértékben csökken, de a mezőgazdasági kibocsátás még mindig jelentős mértékben a természeti adottságok függvénye és látható időn belül nem is lehet számolni hatásuk nagymértékű kiküszöbölésével. Kedvezőtlenebb természeti adottságok azonos nagyságú holt- és élőmunka felhasználása mellett kisebb termelést biztosítanak, mint kedvezőbb természeti feltételek mellett; más oldalról viszont a technikai fejlődés csökkenti a kedvezőtlen természeti tényezők hatását.²

A természeti tényezők szerepét a mezőgazdasági növekedésben az időjárás viszonyokon, a földellátottság és az agrobiológia³ hatásain keresztül vizsgálhatjuk.

Az időjárás viszonyok — elsősorban a csapadékeloszlás és a hőmérséklet (nap-sütéses órák száma) — véletlenszerűen befolyásolják a termelési eredményeket. Magyarország viszonylag változókéony időjárása a mezőgazdasági termelés ingadozásának legfőbb oka.⁴ A mezőgazdasági termelés a vizsgált 22 év alatt (1955 és 1977 között) jelentős mértékben eltért a trendértéktől. A nettó termelési érték 1950-hez viszonyítva 96% (1961-ben) és 123% (1969-ben) között mozgott. Ezen belül a növénytermelés ingadozása volt a jelentősebb (98—144%).

Az 1. ábrán az átlagtól, illetve a trendtől való eltérések elsősorban a klimatikus tényező hatását mutatják. Abban az esetben, ha az eltérés csökkenő tendenciájú lenne, ez arra engedne következtetni, hogy az időjárás szerepe a növekedésben valamelyest csökken. Sajnos ez nem érvényesül mezőgazdaságunk növekedési folyamatában; mind a bruttó, mind a nettó termelési érték adatok azt mutatják, hogy a mezőgazdaságban bekövetkezett műszaki fejlődés ellenére a termelési eredmény függése az időjárás viszonyoktól továbbra is jelentős mértékű.⁵

A mezőgazdasági növekedési folyamatban az időjárás hatásának érvényesülése a növekedést sztochasztikus jellegűvé, véletlentől függővé teszi, mivel az egyes termelési tényezőknek tulajdonított hatás mértékébe e részben véletlen jellegű faktorok is szerepet játszanak. Ahhoz, hogy a növekedés faktorait elkülönítetten vizsgálhassuk, a sztochasztikus elemeket ki kell szűrni. A következőkben ennek megfelelően a mezőgazdasági nettó termelési érték idősora helyett 5 éves mozgó átlagokból képzett idősorral dolgoztam, az ily módon korrigált idősor és az egyes termelési tényezők kapcsolatát vizsgáltam.

A nettó termelési értékek 5 éves mozgó átlagolásával nyert idősora az eredeti idősornál lényegesen simább. Míg az eredeti idősornál az évi növekedési ütem — 9,9% és +14,5% között mozog, addig a korrigált idősornál csak —2,1% és +2,3% közötti értékekkel találkozhatunk.

A föld a mezőgazdaság legfontosabb és legsajátosabb termelőeszköze, a mező-

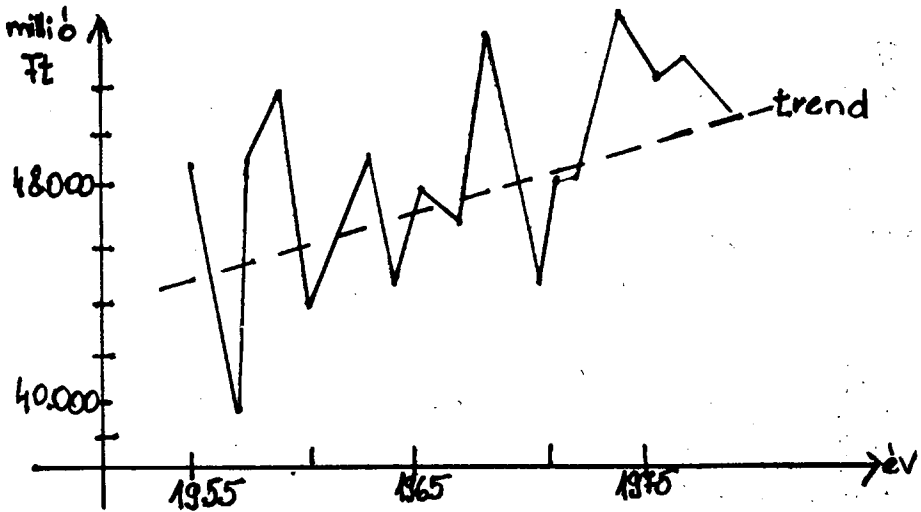
² A természeti tényezők szerepének a csökkenése az állattenyésztés súlyának a növekedésével is összefügg. Az állattenyésztés sem független azonban az éghajlati viszonyoktól, a talaj hatásaitól, hiszen a takarmánybázison keresztül függ a természeti tényezőktől.

³ Az agrobiológia hatásait — adatok hiánya miatt — jelen vizsgálataimnál nem tudtam számszerűsíteni. Vizsgálatához szükség lenne ugyanis arra, hogy különböző fajták nagyban termelésének hozamai, valamint a termelési tényezők mennyiségi adatai rendelkezésre álljanak.

⁴ A mezőgazdasági kibocsátás ingadozását nemcsak a természeti tényezők okozzák, pl. a beruházások ingadozása, a munkaszervezés hiányosságai stb. szintén jelentős tényezője lehet a labilitásnak.

⁵ Az öntözés, belvízvédelem, fásítás, új típusú növényfajták, műtrágyafelhasználás, ipari takarmányok stb. az időjárás hatását mérséklék. Ennek ellenére azonban — a kapott adatok alapján — az időjárás továbbra is jelentősen befolyásolja a mezőgazdasági termelés alakulását.

A mezőgazdasági nettó termelés alakulása 1955—1977 között

gazdasági újratermelési folyamat elsősorban a földhöz kötődik. A mezőgazdasági munka természeti oldalát alapvetően a termőföld jellemzi. A természeti folyamatokat a mezőgazdaságban döntő részben a föld természeti sajátosságai befolyásolják. Ennek alapján vonja le Fekete Ferenc azt a következtetést, hogy a természeti újratermelési folyamat a mezőgazdaságban elsősorban — de nem kizárólagosan — a termőtalaj újratermelési folyamatát, a talajtermelékenység újjáttermelését jelenti.⁶ A talajtermékenység újratermelési folyamatát ezért a mezőgazdaság természeti újratermelési folyamatának immanens részeként kell tekintenünk.

A föld lényegében az állóeszközökhöz tartozik, de szerepe és jelentősége lényegesen eltér a többi állóeszköztől — ez indokolja a növekedésre gyakorolt hatásának kiemelt vizsgálatát.

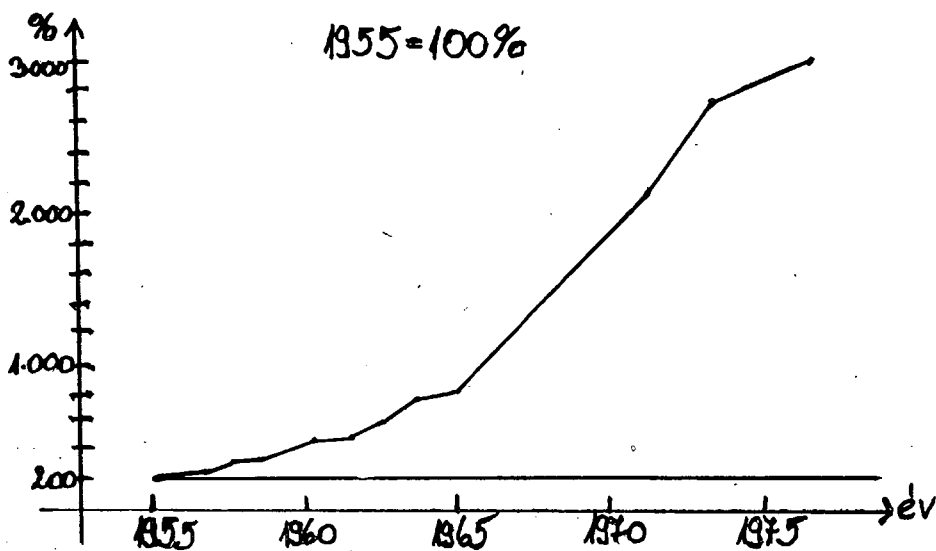
A földellátottság hatását a termelés bővülésére nagyságán és minőségén keresztül elemezhetjük. Napjainkban a föld extenzív bővítésére nincs lehetőség makroszinten, sőt a megművelt terület lassú csökkenését figyelhetjük meg az ipari fejlődés egyik következményeként. A mezőgazdasági terület évi átlagos csökkenése a vizsgált időszakban 0,3% volt. A legjelentősebb mértékben 1962-ben (1,0%-kal), a legkisebb mértékben 1964-ben és 1972-ben csökkent (0,1%-kal).

A földhasználat intenzív bővítésére a műtrágyafelhasználás növelése és a melioráció kiterjesztése ad lehetőséget. Hazánkban a műtrágyafelhasználás dinamikus emelkedett. 1977-ben 28-szorosa volt az 1955. évinek, az évi átlagos növekedési ütem 17,3% volt.

Az öntözött és a talajjavított területek aránya az összes mezőgazdasági területhez viszonyítva a vizsgált időszakban jelentős mértékben változott. Az öntözött területek aránya 5,28% és 1,00% között mozgott. 1977-ben 3,3-szerese volt az öntözött területek aránya az 1955. évinek, de a 60-as évek elejére is ehhez közeli értékek a jellemzőek (pl. 1964-ben az összterület 3,82%-a volt öntözött).

⁶ Fekete Ferenc: Bővített újratermelés a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben. KJK, Bp. 1959.

*A mezőgazdasági terület és a műtrágyafelhasználás alakulása.
1955—1977*

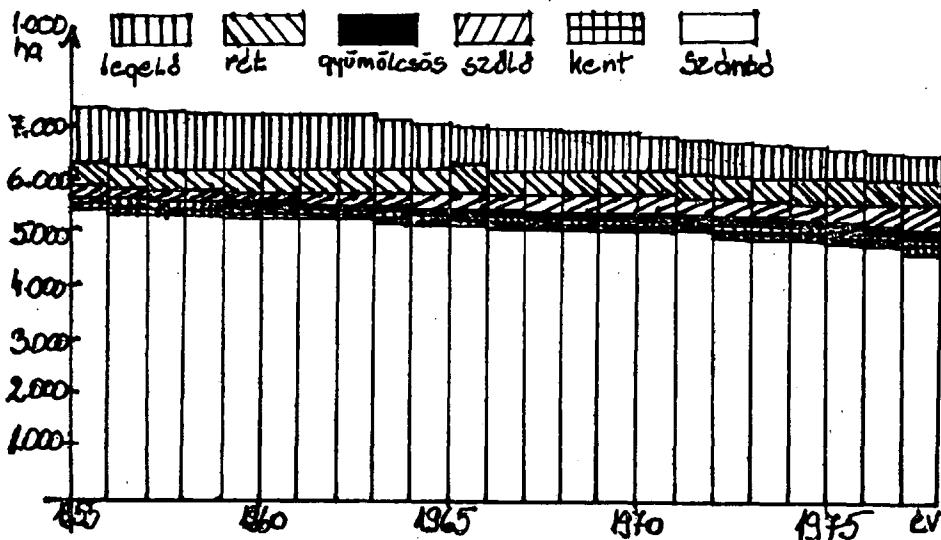
A talajjavítás aránya a 60-as évek elejére jellemző növekedés után egyre inkább csökkent, 1977-ben az összes terület mindössze 0,7%-a. A legmagasabb értéke sem érte el a másfél százalékot.

A földterület művelési ágankénti megoszlása közvetlenül jellemzi a mezőgazdaságon belül lezajlott növekedési folyamatot, hiszen a föld felhasználási struktúrájában bekövetkezett változás utal a művelés intenzitásában, a kibocsátás szerkezetében bekövetkezett átalakulásokra is. A szántó-, rét- területek részesedésének tendenciája csökkenő. A legelőterület a legutóbbi két évben nőtt. A szántóterületek nagysága 1977-ben 9,1%-kal, a rétterületek 34,2%-kal volt kevesebb, mint 1955-ben. Jelentősebb arányeltolódások voltak az intenzívebb művelésű kultúrák javára; legdinamikusabban a gyümölcssterületek nőttek, mintegy 2,5-szeresre (a mezőgazdasági terület 0,9% gyümölcsös 1955-ben, 1977-ben már 2,4%-a.). A kertterületek aránya is jelentősen nőtt (másfélszeresére), a szőlőterületek aránya viszont az eltelt 22 év alatt lényegében stagnált, sőt a legutóbbi két évben, 1976-ban és 1977-ben csökkent. (1977-ben 4,8%-kal kisebb a szőlőterület, mint 1955-ben.)

Az eddig elemzett termelési tényezők és a termelési érték között a kapcsolat szorossága a következő:

	Korrelációs együttható
Mezőgazdasági terület nagysága	+0,793 22
minősége	+0,344 24
Az öntözött területek aránya	+0,096 35
A talajjavított területek aránya	-0,563 43
Műtrágyafelhasználás (hatóanyagban)	+0,927 44

A földterület művelési ágankénti alakulása

A vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy a mezőgazdasági kibocsátás szorosan függ a megművelt területek és a műtrágyafelhasználás nagyságától. A vizsgálatok nem tudtak kapcsolatot, összefüggést kimutatni az aranykorona-jövedelmekkel jelzett földminőség és a termelési értékek között. A különböző talajjavító, hozamfokozó eszközök a vizsgált két változó közötti korrelációt csökkentik. Ugyanakkor szerepet játszik az is, hogy az aranykorona-jövedelmek átlagok, és az átlag eltakarja a földek különböző minőségét, hatásukat így nem lehet kimutatni.⁷

Az öntözött területek aránya sem bizonyult szignifikáns változónak. Ebből az eredményből arra lehet következtetni, hogy mivel a nettó termelési érték idősorából az időjárás hatása ki lett szűrve, az így korrigált termelési értékek és az öntözött területek között nem is lehet korrelációt kimutatni, hiszen az öntözés jelentős mértékben függhet az időjárástól. Pontosabban; az öntözés fontos eszköze lehet a kedvezőtlen időjárás (pl. szárazság) termelésesökkentő hatása mérsékelésének. Ezt a hipotézist is megcáfolták a korrelációs vizsgálatok: a korrigálatlan nettó termelési érték és az öntözött területek aránya közötti kapcsolat szintén gyenge (a korrelációs együttható 0,12625). Tehát az öntözött területek aránya és a mezőgazdasági kibocsátás között a vizsgált időszakban a mezőgazdaság egészét tekintve nem lehet szoros kapcsolatot kimutatni. Ez a negatív eredmény több tényezőre vezethető vissza: először az öntözés elsősorban a növénytermelés eredményeire, hozamaira hat és ezen belül is a vízigényes növénykultúrák hozamait befolyásolja jelentősen. Másodszor, az öntözés hatása csak akkor érvényesül megfelelően, ha a többi ráfordítás kellő arányban és mennyiségben biztosított. Azaz az alacsony korrelációs együttható utalhat arra is, hogy az öntözés és a többi termelési tényező között aránytalanságok vannak, az öntözés szűk keresztmetszetet képez. Harmadszor, a vizsgálatok a mezőgazdaság egészére irányultak, azaz azon gazdaságok eredmény- és ráfordításviszonyai is szerepeltek, ahol az

⁷ Az output és a föld minősége közötti korreláció vizsgálata üzemsoros elemzést igényel. Ezeket a vizsgálatokat nem végeztem el, mivel a célom nem az volt, hogy a föld minőségének a mezőgazdasági kibocsátásra gyakorolt hatását kimutassam, hanem azt, hogy az elmúlt időszakban lejátszódott növekedés legfontosabb tényezőit kiemeljem. A föld minőségének a változására tehát a termelés növekedése nem vezethető vissza, de ez nem jelent annak tagadást, hogy különböző minőségű földeken eltérő nagyságú termelést lehet elérni.

öntözés jelentős szerepet tölt be és azok is, ahol nem számottevő. A két hatás egymást kiegyenlítheti, vagy legalábbis csökkentheti a kapcsolat szorosságát.

A talajjavított területek és a termelésnövekedés között közepes nagyságú, negatív korrelációt találtunk. A negatív előjel csak arra utal, hogy ennek a változónak az értékei kezdeti növekedés után csökkenő tendenciát mutatnak, azaz parabolikus kapcsolat áll fenn a változók között.

Ez az eredmény úgy tűnik összhangban van a talajjavítás hatékonyságával. A talajjavításnak általában kedvező a hatása, de a megbízhatósága, a javítás utáni termésmérettel igen széles intervallumban szóródik. A homoktalajok javítási módszerei kevésbé kiforrottak és megbízhatóak, mint a savanyú, illetve szikes talajoké.⁸

A földterület művelési ágankénti alakulása és a termelési értékek közötti korrelációs vizsgálatok eredményeként a következő együtthatókat kapjuk.

Korrelációs együttható	
Szántó	-0,624 34
Kert	+0,300 55
Gyümölcsös	+0,702 49
Szőlő	+0,269 99
Rét	-0,733 92
Legelő	-0,770 36

A mezőgazdasági növekedés a szántó, rét, legelő területek nagyságától közepesenél erősebben függ, de fordított arányban áll velük, azaz minél inkább csökkent az említett területek aránya, annál nagyobb mértékben nőtt a kibocsátás. Gyenge kapcsolat van a termelési érték és a kert, szőlő területek aránya között. Szignifikáns változónak egyedül a gyümölcssterület bizonyult, az elmúlt időszakban tehát a mezőgazdasági termelési eredmény, illetve annak növekedése jelentős mértékben függött a gyümölcssterületek nagyságától. Összességében a mezőgazdasági növekedést jelentősen befolyásolja a földterület művelési ágankénti alakulása.

2. A munkaeszközök és a termelés összefüggésének egyes kérdései a mezőgazdaságban

A termelési eszközök — amelyek a termelés tárgyi feltételeit alkotják — rendkívül heterogének. Különböző csoportjai tömegének, minőségének változására a termelési eredmény eltérőképpen reagál. E helyen az az alapvető célkitűzésem, hogy a munka eszközök változásának a termelésre gyakorolt hatását kimutassam, hogy az állóeszközök és a termelés közötti főbb összefüggést feltárjam.

Állóeszköz-idősor adatok főbb csoportok szerinti bontásban sajnos nem állnak rendelkezésre az egész vizsgált időszakra vonatkozóan. A KSH legutoljára 1968. január 1-én mért értékeket közöl „Az állóeszköz-állomány újraértékelése a mezőgazdaságban” című kötetben. (KSH, Bp. 1970.).

Annak ellenére, hogy az állóeszközállomány főbb csoportok szerinti megoszlását és a termelés összefüggését csak 1968-as adatok alapján tudjuk kvantifikálni, nem nagy a valószínűsége annak, hogy a kapott eredmények nagymértékben eltérjenek az 1970-es évek második felére jellemző értékektől.

⁸ Csete—Gönczi—Kádár—Vadász: Mezőgazdasági vállalatok és üzemek gazdaságtana. KJ, Bp., 1974. 326. old.

Korrelációs együttható

Épületek	0,989 31
Építmények 9/	0,808 72
Ültetvények	0,675 26
Erőgépek	0,928 24
Egyéb gépek	0,987 23
Szállítási és hírközlési berendezések	0,996 07
Igazgatási és felszerelési tárgyak	0,428 20
Járművek	0,992 21
Üzemkörön kívüli állóeszközök 10/	0,571 73

Az igazgatási és felszerelési tárgyakat kivéve tehát valamennyi állóeszközcsoporthoz releváns változónak bizonyult. A korrelációs együttható magas, ami a kapcsolatot szoroságára utal.

Az állóeszközállomány adatai ingatlanok és gépek, berendezések, járművek bontásban 1960-tól hozzáférhetőek. Az összes állóeszközökön belül a gépek, berendezések, járművek aránya valamelyest emelkedett (19,13%-ról 27,10%-ra). A két állóeszközcsoporthoz egymáshoz viszonyított aránya 4,23-ról 2,69-re csökkent, tehát a gépek, berendezések, járművek aránya az ingatlanokhoz képest javult.

Az idősoron alapuló vizsgálat a keresztmetszeti elemzés eredményeit támasztotta alá. *Tehát a mezőgazdaságban szinte valamennyi állóeszközcsoporthoz változása erősen befolyásolja a termelési eredményt*, a gépek, berendezések, járművek mellett az ingatlanoknak¹¹ is nagy szerepük van a növekedésben. Az ingatlanok bruttó értéke és a termelési érték közötti kapcsolat szoros, a korrelációs együttható 0,953 02. Ez a vizsgálat is alátámasztotta azt a tételt, hogy a mezőgazdaságban az ingatlanok jelentős szerepet töltenek be a termelés növekedésében.¹²

Az állóeszköz-adatok értékelésénél két lehetőség kínálkozik:

a) bruttó értéken,

b) nettó értéken vegyük figyelembe. Mind a bruttó, mind a nettó értéken értékelt állóeszközök és a termelés közötti összefüggéseket megvizsgáltam.

⁹ „A statisztikai megfigyelések szempontjából *épitmény* mindazon végleges vagy ideiglenes rendeltetéssel megvalósított ingatlan, (ingatlanjellegű létesítmény), amely csak a talajjal való egybeépítés (az alapozás) révén, vagy a talaj természetes állapotának, természetes geológiai alakulatának megváltoztatása révén jöhet létre (válhat ingatlanná), a talajtól csak anyagaira, szerkezetére való szétbontás útján távolítható el, ezáltal azonban eredeti rendeltetésének megfelelő használatra alkalmatlanul válik. Az építmény fogalmába tartoznak azok a víz-, villany-, gáz- és csatornázási vezetékek, központi fűtési-, szellőző-, légűdítő berendezések és felvonók, amelyek az építmény szerkezetébe beépítve, annak használhatóságát és ellátását biztosítják. Az ilyen vezetékek és szerelvények akkor is az építmény fogalmába tartoznak, ha azok az építmény használatosságának biztosítása, illetve ellátása mellett technológiai célokat is szolgálnak.”

Az építményeket a következő csoportok szerint tartják nyilván:

a) épületek,
b) egyéb építmények.

Forrás: Nemzeti vagyon, állóeszközök és készletek statisztikája, KSH. 1976. 30. old.

¹⁰ *Üzemkörön kívüli állóeszközök* a gazdálkodási tevékenység folytatásával közvetlen összefüggésben nem levő állóeszközök. Ezek:

— a saját kezelésben levő üzemi lakótelepek állóeszközei; lakóépületek, utak, vízvezeték- és csatornahálózat, gépi berendezések;

— a polgári védelem állóeszközei;

— az egyéb üzemkörön kívüli állóeszközök: az önálló képzőművészeti alkotások, önálló fényreklámok, kiállítási és múzeumi tárgyak stb.

¹¹ Ingatlanok azoknak az állóeszközöknek a gyűjtőneve, melyeket a földdel tartós kapcsolatban létesítettek. Főbb a csoportjai következők:

a) építmények (ezen belül épületek és egyéb építmények),
b) ültetvények,
c) telek, telkesítés.

¹² Az iparban az ingatlanok nem bizonyultak releváns változónak. Lásd. pl. Simon György: Gazdaságirányítás és népgazdasági optimum. KJK, Bp., 1970. 14. old.

A vizsgálatok eredményei a következők:

	<i>Korrelációs együttható</i>
Bruttó állóeszközérték	0,941 22
Nettó állóeszközérték	0,940 83

Tehát a mezőgazdaságban a nettó és bruttó értékű állóeszköz-állománytól gyakorlatilag ugyanolyan mértékben függ a termelési érték, azaz a nettó érték viszonylag pontosan tükrözi vissza a tényleges értéket.

A termelés és az állóeszközök közötti összefüggés feltárásához a termelés 1 év alatt elért tömegét állítjuk szembe az állóeszközállomány egy adott időpontban felmért értékével; azaz az állóeszközérték kapacitásjellegű adatai és a termelési eredmény — amely nem kapacitás jellegű — közötti kapcsolatot keressük. A két oldal között alapvető ellentmondás van, stock és flow típusú mutatókat viszonyítunk egymáshoz. Az állóeszközök kihasználásának függvényében ugyanakkora nagyságú és összetételű állóeszközértékhez nagyon különböző évi termelési volumen tartozhat. Ha pl. valamely üzemben jobb üzemszervezés eredményeként emelkedik az állóeszközök kihasználtsága, akkor növekszik a termelés változatlan tömegű állóeszközérték mellett is.

A mezőgazdaságban az eszközök kihasználtsága alacsony, mert a munkaperiódusok közötti idő — amikor kihasználatlanul áll — meglehetősen magas. A munkaperiódus csökkentésével az eszközök kihasználatlansága nő, bár az idényszerűségét pl. univerzális gépek alkalmazásával, az ágazatok megfelelő társításával stb. mérsékelni lehet.

A vizsgált összefüggés két oldala közötti alapvető ellentmondást *az állóeszköz-adatok folyamatos ráfordítás-jellegűvé való átalakításával kísérhetjük meg feloldani.* Ennek az átalakításnak az alapvető eszköze az extenzív kihasználási együttható, amit Rác Jenő vezetett be; „az extenzív kihasználási együttható azt fejezi ki, hogy a termelőberendezések naptári időalapját mennyire használták ki.¹³

$$k_e = \frac{\text{egy gazdaságra jutó teljesített gépórák száma}}{8760 \text{ óra}} \cdot 100$$

Tehát ez a mutató az egy év alatt teljesíthető összes órák számának, 8760-nak a százalékában adja meg az egy gazdaságban átlagosan teljesített óraszámot.

Sajnos a mezőgazdaságban az összes gépórakat nem gyűjtik. A legfontosabb legjellemzőbb gépek átlagos ledolgozott műszakjára vonatkozó adatokat viszont igen, és mivel a traktor a legáltalánosabban használt erőgép, a mezőgazdaság legfőbb vonóerőforrása, a vontatott munkagépek üzemeltetésének alapvető feltétele; így az egy traktorra jutó ledolgozott műszak adataiból következtethetünk a kapacitások kihasználására.

A traktorok extenzív kihasználása csökkent, 1960-ban 21,7%, 1977-ben viszont csak 17,9%.

Az extenzív kihasználási együttható segítségével a tényleges hasznosításra jellemző „hasznosított termelőberendezés volumen” könnyen meghatározható (a termelőberendezés volument az extenzív kihasználás együtthatójával szorozva). Ennek a mutatónak az időszora jól mutatja a ténylegesen hasznosított technikai bázis nagyságában évről évre bekövetkezett változásokat. Tartalmukat tekintve egészen más ellegűek, mint a teljes állóalapvolumen összehasonlításából adódó viszonyszámok.

¹³ Rác Jenő: Az állóalapok és a termelés összefüggése a magyar iparban. Akadémiai Kiadó, Bp., 1966. 77. old

A hasznosított termelőberendezés volumen-növekedés nem olyan erőteljes, mint a teljesé. Míg a teljes termelőberendezés volumen a vizsgált időszakban majdnem 5-szörösére növekedett, addig a hasznosított technikai bázis elmaradt ettől a fejlődéstől (1977-ben a teljes állóalap 395,6%-kal, a hasznosított csak 308,8%-kal haladta meg az 1960. évi szintet). A két idősor eltéréseinek alapvető oka az, hogy a mezőgazdaság egyre több speciális gépet használ (pl. kukoricakombájn).

Az extenzív kihasználási együtttható csökkenő tendenciáját¹⁴ a gépek, berendezések, járművek növekedése ellensúlyozta, így a hasznosított termelőberendezések volumene is egyenletes fejlődést mutat. A hasznosított termelőberendezések évi átlagos növekedési üteme 8,7% (a legkisebb érték -0,9%, a legmagasabb 24,8%, a teljes termelőberendezéseké magasabb, 10,4% (a minimális növekedési ütem -0,9%, a maximális 26,4%).

Megvizsgáltam a hasznosított eszközök és a termelés összefüggését is. A kapott korrelációs együtttható magasabb, mint a teljesé. Értéke 0,943 84. Tehát a hasznosított eszközök és a termelés között nagyon szoros kapcsolat van.

A gépek, felszerelések, berendezések különböző típusainak eltérő műszaki színvonalra jelentős mértékben befolyásolja hatékonyságukat. Két azonos célú gép munkájának hatékonysága nagyon eltérő lehet attól függően, hogy milyen színvonalon hozták létre és mikor helyezték üzembe. Az eltérő műszaki színvonalat az idővel tudjuk reprezentálni, tehát az állóeszközök kor szerinti megoszlását és a termelés összefüggését külön kell elemezni.

Az állóalapok átlagos életkorának becslésére két módszer kínálkozik:

- a) a nettó értéknek a bruttó értékhez mért aránya,
- b) az évi selejtezés arányából kiinduló becslés.¹⁵

A nettó értéknek a bruttó értékhez mért aránya hozzávetőlegesen az állóeszköz-állomány használhatóságát mutatja. Az állóeszközök elhasználtsága 1968-ig 45% körül mozgott. Ettől kezdve azonban nőtt az újabb állóalapok aránya, 1973-ban az elhasználtság mértéke már csak 38,3%. Összességében tehát az állóeszközök használhatósága 1960-hoz képest 11,3%-kal nőtt.

Az állóalapok átlagos életkorára a selejtezés arányából is következtethetünk, ehhez a becsléshez ismerni kell a nyitóállományt, az évi selejtezés arányát, és az üzembe helyezett beruházásokat.

Az átlagos életkor becslési eljárása a következő: Feltesszük, hogy 1960. I. 1. után mindig csak az 1960. I. 1-i állóalapvolumenből selejteznek egészen addig, amíg el nem fogy. Így bármely időpont állóalapját felbonthatjuk legalább két részre: az egyik 1960. I. 1. előtről származik, és egyenlő az eredeti állománynak és az azóta bekövetkezett selejtezésnek a különbözetével; a másik részt viszont 1960. I. 1. után helyezett üzembe.

A becsléseket 3 életkorra bontva végeztem el. A rendelkezésre álló adatok alapján csak az 5 évesnél újabb állóalapok arányát tudjuk összehasonlítani.

Az ingatlanoknál a vizsgált 7 évben a legújabb évjáratnak aránya majdnem egyenletesen javult, a gépek, berendezések, járművek esetében viszont az 5 évnél újabb eszközök aránya 1968., 1969. években jelentős mértékű visszaesést mutat. Összességében az ingatlanoknál nagyobb mértékben tapasztalható arányeltolódás

¹⁴ Az extenzív kihasználási együttthatóknak a vizsgált időszakbeli ingadozása és csökkenése arra utal, hogy a munka-és üzemszervezés nem igazodott kellő mértékben a megnövekedett állóeszközállományhoz, másrészt csökkenhetett az uni-verzális gépek aránya.

¹⁵ Rácz Jenő: Az állóalapok és a termelés összefüggése a magyar iparban. Akadémiai Kiadó, Bpest 1966. (162. oldal) ismerteti ezt a becslési eljárást.

¹⁶ Sajnos 1974—77 közötti időszakra vonatkozóan — a nettó állóeszközérték hiánya miatt — nem tudom becsülni az elhasználtság mértékét.

az újabbak javára (az ingatlanok 5 évesnél újabb aránya 1965-höz képest 3,6%-kal nagyobb 1972-ben, a gépek, berendezések, járműveknél csak 2,4%-kal). A gépek, berendezések, járművek 5 évesnél újabb aránya azonban több mint 50%, tehát ezen eszközök átlagos életkora alacsony.

A mezőgazdasági állóalapok 5 évesnél újabb részaránya 1972. I. 1.-én 3,5%-kal volt magasabb, mint 1965. I. 1.-én. Évente átlagosan 1,5%-kal nőtt az újabb eszközök aránya, de az évi tényleges fejlődés szóródása elég nagy (-2,1%-tól 6,2%-ig terjed).

A mezőgazdasági állóalapok életkora mind a nettó érték alapján, mind a selejtezési arány alapján csökkent, tehát határozott javulás tapasztalható ezen a téren.

Megvizsgáltam a nettó érték alapján becsült átlagos életkor és a termelés növekedése közötti kapcsolatot is. Az analízis eredményeként 0,761 61-et kaptam a korrelációs együtthatóra. *Tehát a mezőgazdasági kibocsátás és az állóeszközök életkora között szoros kapcsolat van.*

Egyetlen évben, 1968. I. 1.-én az állóeszközállomány különböző csoportjai átlagos életkorának becslését el tudtam végezni — ami a viszonyítási alaphoz nélkülözhetetlen.

Ezt a becslést a teljes használati idő osztályközepei és a hozzátartozó %-os részarány alapján végeztem el. A gépek, berendezések átlagos életkora e becslés szerint 13 év. Mivel 1968. I. 1.-én 48%-uk 5 évnél újabb volt, a 15 évesnél régebbi eszközök is jelentős súlyúak voltak még. *1972. I. 1.-én azonban már 11 évesnél régebbi berendezések nem voltak,*¹⁷ tehát jelentősen csökkent az átlagéletkor ennél az eszközcsoportnál.

A becsült átlagos életkor az összes állóeszközre 1968-ban nagyon magas, 41 év, alapvetően az épületek, építmények és üzemkörön kívüli állóeszközök 45 éven felüli részarányának jelentős súlya miatt (kb. 50%-uk 45 évesnél régebbi).

Az állóeszközök kora alapján meghatározhatjuk az egy évben felhasznált eszközértékeket is. A folyó állóeszközfelhasználás értékei és a termelés növekedése közötti kapcsolat szorosságára a következő eredményt kaptam.

Korrelációs együttható

Épületek, építmények	0,969 99
Ültetvények	0,675 26
Gépek, berendezések	0,995 92
Járművek	0,992 21
Üzemkörön kívüli állóeszközök	0,571 75

A vizsgálatok azt mutatják, hogy a termelés növekedése nemcsak a lekötött eszközöktől függ: jelentős mértékben befolyásolja a folyamatos ráfordításként felfogott állóeszköz felhasználások nagysága is.

A termelés egy komplex rendszer, amelyben a termelési tényezők nemcsak az eredményre, a termelési volumeñre hatnak, hanem egymásra is. Az egyes termelési tényezők között szoros kapcsolat van.

Megvizsgáltam az egyes állóeszközcsoportok egymással való kapcsolatát is. A következő esetekben szoros a korreláció:

Korrelációs együttható

Épületek és gépek között	+0,770 21
Épületek és járművek között	-0,768 07

¹⁷ Természetesen annak feltételezésével tehetjük meg ezt a megállapítást, hogy mindig a legrégebbi évjáratokból selejteznek.

Ültetvények és üzemkörön kívüli állószerkezetek között	+0,876 55
Gépek és járművek között	+0,908 94

E hatások kikapcsolása után az output és az egyes állószerkezetcsoportok kapcsolatát jellemző korrelációs együtthatók a következők:

	<i>Korrelációs együttható</i>
Épületek, építmények	-0,622 78
Ültetvények	+0,615 52
Gépek, berendezések	+0,977 23
Járművek	-0,842 93
Üzemkörön kívüli állószerkezetek	-0,521 22

Tehát a folyó felhasználás értékei és a termelés növekedése között, a független változók közötti hatások kiiktatása után is szoros kapcsolat van.

Két lényeges részterület termelésre gyakorolt befolyásának vizsgálatával külön is foglalkoztam. Az egyik a *traktorok állománya*, a másik a *vonóerőállomány volumene* és megoszlása volt.

A két kiemelt változó relevánsnak bizonyult:

	<i>Korrelációs együttható</i>
Mezőgazdasági összes traktor traktoregységben	0,872 79
Vonóerő összesen	0,915 49
Az összes vonóerő gépesítettségi foka	0,852 92

Külön elemeztem az üzembe helyezett beruházások és a termelés kapcsolatát.

Az üzembe helyezett beruházások évente átlagosan 9,2%-kal nőttek, 1977-ben több mint háromszor annyi ingatlant, gépet, berendezést, járművet helyeztek üzembe, mint 1960-ban, ami erőteljes fejlődésre utal. A gépek, berendezések, járművek aránya az összberuházáson belül a vizsgált időszak két szélső időpontjában — 1960-ban és 1977-ben — lényegében változatlan. A vizsgált időszakon belül viszont elég széles határok között mozgott. 1968-ban az összberuházás mindössze 25,0%-a fordítódott gépekre, berendezésekre, járművekre, 1975-ben viszont 48,7%-a. Az üzembe helyezett beruházások és a termelés kapcsolatát a következő korrelációs együtthatók jellemzik:

	<i>Korrelációs együttható</i>
Üzembe helyezett beruházások összesen	+0,890 32
Üzembe helyezett beruházásokon belül a gépek aránya	-0,606 12

Az üzembe helyezett beruházások nagyságától tehát erősen függ a termelés növekedése. Ezen belül a gépek arányától is függ (közepes nagyságú az együttható), de a vizsgált időszakot parabolikus kapcsolat jellemezte (erre utal a negatív előjel).

3. A munka tárgya és a termelés kapcsolata

Az *iparban* az eszközök másik csoportjának, a forgóeszközöknek a termelés növekedésében betöltött szerepe korántsem olyan egyértelmű, mint az állószerkezetké. Az állószerkezetek bővítése a termelés növekedését vonja maga után az esetek többségében. A forgóeszközök növekedése és a termelés között a kapcsolat általában

nem lineáris. A forgóeszközök növekedése nem mindig kedvező, hiszen inaktív lekötést jelent és legtöbbször utal a termelésben levő aránytalanságokra. A termelés növekedése nem kívánja meg a forgóeszközöknek a termelés bővítésével egyenes arányban való bővítését. Változatlan szintű forgóeszköz-mennyiséggel lényegesen magasabb termelést is el lehet érni.

A forgóeszköz-szükséglet nagysága a termelés szerkezetével, színvonalával, technológiájával is összefügg, de e tényezők mellett jelentős mértékben befolyásolja az értékesítés iránya, szervezete, a raktározás körülményei, a szállítás, utánpótlás feltételei. Az utóbbi tényezők a készletek nagyságát jelentős mértékben befolyásolják; *a termelés és a forgóeszközök kapcsolatát közvetetté teszik és így a köztük levő kapcsolat nem számszerűsíthető*, illetve a korrelációs-vizsgálatok nem mutattak ki szoros kapcsolatot a két faktor között az iparban.¹⁸

A mezőgazdaságban a termelés bővülése forgóeszközöktől való függésének makroszintű vizsgálatánál nem indulhatunk ki az üzemek összesített adataiból. Az állami gazdaságokban, valamint a termelőszövetkezetek egy részében a forgóeszköz fogalma bővebb, a készleteken kívül egyéb forgalmi eszközöket is magába foglal, a termelőszövetkezetek többségében viszont szűkebb tartalmú.

Számításaimat a termelőszövetkezetek év végi forgóeszköz, illetve készletadatainak felhasználásával végeztem el.

Sajnos, 1964 előtti időpontra vonatkozó készletadatokat a statisztikai kiadványok nem közölnek, így a vizsgált időszak elég rövid. Az eredményeket torzítja, hogy az adatok folyó árasak.

A számítások eredménye a következő:

	<i>Korrelációs együttható</i>
Vetőmagvak, takarmányok	0,639 60
Állatok	0,891 90
Anyagok, fogyóeszközök	0,856 87
Egyéb fogyóeszközök	0,908 96
Összesen:	0,830 96

Tehát a termelőszövetkezetek forgóeszközei és a termelési érték szoros kapcsolatban vannak egymással, a készletek valamennyi csoportjának alakulása kimutathatóan, számszerűsíthetően hat a termelési volumenre.

1. táblázat

A MEZŐGAZDASÁGI KÉSZLETÁLLOMÁNY ADATAI 1960—1977-IG (1968-AS ÁRON)

Év	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Készletállomány (milliárd Ft.)	62,7	62,8	58,7	58,8	59,8	63,0	61,8	63,9	63,9	63,1
Év	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977		
Készletállomány	66,7	67,0	67,1	65,1						

Forrás: Nemzeti vagyon és állóeszközállomány 1960—73. KSH Bp. 1974. 96. old.

¹⁸ Simon György: Gazdaságirányítás és népgazdasági optimum. KJK, Bpest, 1970. 14. old.

A mezőgazdasági készletállomány és a halmozatlan termelési érték közötti kapcsolat szorosságát jellemző együttható: 0,864 80. Tehát itt is magas értéket kaptunk.

Elemzéseink alapján megállapítható: *a mezőgazdasági forgóeszközök sajátossága, az ipar forgóeszközöktől eltérő jellemzője, hogy alakulása erősen hat a termelési eredményre.* Az ipar termelési tényezői között nem szerepel a forgóeszköz, hatását nem lehet kimutatni, a mezőgazdaságban viszont releváns változó.

Külön vizsgáltam az *állatsűrűség* és a termelési eredmény közti kapcsolatot. A korrelációs együtthatók a következők:

		Korrelációs együttható	
100 ha mezőgazdasági területre jutó	{	szarvasmarha	+0,563 89
		sertés	+0,475 13
		ló	-0,521 24
		juh	-0,311 03

A szarvasmarha-, sertés- és lóállomány alakulása és a mezőgazdasági kibocsátás között közepes erősségű kapcsolat van. A lóállomány fordított arányban áll az outputtal. A juhállomány nem bizonyult releváns változóknak.

4. Az élőmunka és a termelési volumen összefüggésének vizsgálata

A munkaeszközök mennyiségi, szerkezeti, minőségi változásával egy időben a vizsgált időszakban lényegesen változott a mezőgazdasági munkaerő létszáma és jelentős módosulás ment végbe összetételében, minőségében is.

A foglalkoztatottak száma évente átlagosan 5,7%-kal csökkent, a legkisebb mértékű változás 1965 évben 0,3% volt, legnagyobb mértékben 1960-ban csökkent, 20,4%-kal, 1974-ben viszont jelentősebb növekedés volt, az előző évhez képest 16,4%-kal nőtt.

Összességében 1977-ben a mezőgazdaság fajlagosan ugyanazt a volumenű termelést mint 1955-ben kevesebb mint feleannyi létszámmal oldja meg, ezzel szemben a termelés eszközigényessége majdnem 3,5-szeresére nőtt.

A termelés fajlagos létszámgényessége tehát erősen csökkent a vizsgált 22 év alatt, de növekedések is előfordultak. 1956-ban 2,5%-kal, 1959-ben 10,1%-kal, 1965-ben 10,8%-kal, 1970-ben 21,1%-kal, 1974-ben 26,1%-kal, 1976-ban 10,6%-kal növekedett az előző évhez képest. A csökkenés mértéke is széles intervallumban szóródik, a legkisebb csökkenés 1968-ban volt, 0,2%, a legnagyobb 1962-ben, ekkor 23,2%-kal csökkent a létszámgény. *A termelés létszámgényessége tehát tendenciájában erősen csökkenő képet mutat, de az évenkénti változás mértéke meglehetősen heterogén.*

Az állóeszközigényesség általában nőtt, bár időnként csökkenések is előfordultak (1957-ben 3,6%-kal, 1962-ben 1,1%-kal, 1966-ban 3,3%-kal, 1969-ben 4,1%-kal, 1971-ben 2,1%-kal, 1977-ben 10,8%-kal.) Az évi átlagos növekedés 11,7% volt. *Hangsúlyozni kell, hogy ezt a viszonylag magas állóeszközigényesség-növekedést elsősorban 1974—1977 évekre jellemző növekedés eredményezi,* ugyanis 1955—1973 között az átlagos állóeszköznövekedés mindössze évi 5,0%, míg 1974—1977 között 18,9%.

A kérdés az, hogy az élőmunka-megtakarítás kizárólagosan az állóeszközök növekedésére vezethető-e vissza, vagy más helyettesítési folyamatok is lejátszódtak a mezőgazdaságban? Ennek a problémának az eldöntéséhez meg kell vizsgálnunk a munkaerő összetételében bekövetkezett változásokat.

A munkaerő összetételének, minőségének változása jelentős tényezője a termelésnövekedésnek. A munkaerő összetétele több szempontból elemezhető, a képzettség

szerinti összetétel változása talán a legjobban fejezi ki a munkaerő minőségében bekövetkezett módosulást. A munkaerő szakképzettség szerinti megoszlását 3 csoportra bontva vizsgáltam: általános iskolai vagy annál alacsonyabb fokú végzettséggel rendelkezők, középfokú végzettségűek, felsőfokú végzettségűek.

Az egyetemet és a középiskolát végzettek aránya 1960-ban az összes mezőgazdasági foglalkoztatottak 2%-át tették ki, 1970-ben viszont már arányuk 5,4% volt. A növekedés 1960-hoz viszonyítva majdnem háromszoros volt; különösen erőteljesen gyarapodott a felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma (181%-kal nőtt).

2. táblázat

A MEZŐGAZDASÁGI MUNKAERŐ SZAKKÉPZETTSÉG SZERINTI MEGOSZLÁSA
ÉS A BONYOLULTSÁGI FOK ALAPJÁN EGYSZERŰ MUNKÁBAN
KIFEJEZETT EGYENÉRTÉKE

Szakképzettségi kategóriák	Év	Létszám 1000 fő	Bonyolultsági fok	Egyszerű munkában kifejezett egyenérték
Általános iskolai, vagy annál alacsonyabb végzettséggel rendelkezők	1960	1814,9	1,00	1814,9
	1970	1218,9		1218,9
Középfokú végzettségű	1960	20,3	1,92	39,0
	1970	48,1		92,4
Felsőfokú végzettségű	1960	7,4	3,81	28,2
	1970	20,8		79,2
Létszám összesen	1960	1842,6		1882,1
	1970	1287,8		1390,5

Forrás: Magyarország munkaerőhelyzete 1960—1970 között. Bp. 1972. 105. old. Kovács János: Szakképzés és beruházás. Közgazdasági Szemle 1966. 7—8. szám 909. old.

A létszámadatok bármilyen jellegű súlyozás nélkül összegezik a bonyolult munkát az egyszerű munkával. Ez az eljárás nyilvánvalóan torzítja a termelés és a létszám közötti korrelációs vizsgálatokat, nem alkalmas a bonyolult munka hatékonyságának a kimutatására. E hibát Kovács János által meghatározott bonyolultsági fokokkal¹⁹ történő súlyozással ki lehet küszöbölni. Kovács János 4 szakmai-foglalkozási kategóriára állapította meg a munka átlagos bonyolultsági fokát:

bonyolultsági fok: ²⁰

szakképzetlen dolgozók	1
szakmunkás	1,32
középfokú végzettségű	1,92
felsőfokú végzettségű	3,81

A különböző bonyolultságú munkák egyszerű munkában kifejezett egyenértékét a bonyolultsági fokokkal történő súlyozással képezhetjük.²¹

Az adatokból kitűnik, hogy az egyszerű munkában kifejezett egyenérték is je-

¹⁹ Kovács János: Szakképzés és beruházás. Közgazdasági Szemle, 1966. 7—8. szám 909. old.

²⁰ Kovács János: *uo.*

²¹ A középfokú végzettségnél alacsonyabb képzettséggel rendelkezők szakképzetlenekre és szakképzettekre bontását a rendelkezésre álló statisztikai adatok nem tartalmazzák. Simon György: „A gazdaságirányítás és népgazdasági optimum”. KJK. Bpest, 1970. című könyvében a 246. oldalon közöl egy táblázatot, amely szerint a mezőgazdaságban dolgozók 96,8%-a volt szakképzetlen 1961-ben. Ennek alapján az általános, vagy annál magasabb fokú végzettséggel rendelkezők súlyának a szakképzetlen dolgozók bonyolultsági fokát vettem.

lentősen csökkent; 1960-tól 1970-ig 26,1%-kal. Ez csak valamivel kevesebb, mint a létszám csökkenése (30,1%). E szerint a számítások szerint *tehát a mezőgazdaságban a termelésnövekedés folyamatában az egyszerű munka helyettesítése bonyolultabb munkával viszonylag kis mértékben következett be.* Ezt a megállapítást támasztják alá a korrelációs vizsgálatok is, amelyeket keresztszetszeti adatok alapján végeztem el. Az adatok az 1968. I. 1-i állapotot tükrözik, a szakképzettség szerinti megoszlást az 1970. évi állapotnak megfelelően végeztem el. Pontosabb adatok nem álltak rendelkezésre. A vizsgálat eredményeit torzítja, hogy a csoportosított adatoknál az 1970. évi mezőgazdaságban, erdő- és vízgazdálkodásban foglalkoztatottak képzettség szerinti megoszlása alapján bontottam meg a foglalkoztatottakat.²² A kapott korrelációs együtthatók a következők:

	<i>Korrelációs együttható</i>
Foglalkoztatottak száma	0,938 40
Szakképzettség szerinti megoszlás:	
— általános és annál alacsonyabb végzettséggel rendelkezők	0,938 44
— középfokú végzettséggel rendelkezők	0,938 57
— felsőfokú végzettséggel rendelkezők	0,935 88
Egyszerű munkában kifejezett egyenérték	0,938 23

A vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy az egyszerű munkában kifejezett egyenértékül sem függ szorosabban a termelés, mint a foglalkoztatottaktól.

Tehát a mezőgazdaságban a foglalkoztatottak létszáma jól jellemzi az élőmunka felhasználást. Mindez azzal függ össze, hogy rendkívül alacsony még mindig a szakképzettséggel rendelkezők aránya.

A munkaerő minőségénél lényeges annak korcsoport szerinti megoszlása is. A mezőgazdasági munkaerő 60 év feletti részaránya a vizsgált időszakban jelentős mértékben csökkent, 1960-ban 21,3% volt, 1970-ben viszont már csak 13,5%.

Összefoglalva az előzőeket a következőket állapíthatjuk meg:

a) A természeti tényezők szerepe jelentős a mezőgazdaságban. A mezőgazdasági kibocsátás erősen függ a természeti tényezőktől, habár a technikai fejlődés csökkenti a növekedésben betöltött szerepüket. Az időjárási viszonyok véletlenszerűen befolyásolják a termelési eredményeket, nagyban hozzájárulnak a mezőgazdasági kibocsátás ingadozásához.

b) A mezőgazdasági kibocsátás erősen függ a földterület nagyságától. Mivel a földterület csökken, a kiesett földet pótolni kell más eszközökkel. A műtrágya felhasználás növekedése részben pótolja és bővíti is a kiesett földterületeket, hiszen az elemzések azt mutatják, hogy az output erősen függ a műtrágyafelhasználás nagyságától.

A talajjavítás aránya és a termelési volumen között közepes erősségű kapcsolat van, ami arra utal, hogy a talajjavítás is hozzájárul a meglévő földterület bővítéséhez. A földet helyettesíti a vetésszerkezet változása is: a mezőgazdasági növekedés a szántó, rét, legelő területek nagyságától közepes erősséggel függ, de fordított arányban áll velük, a gyümölcssterületek arányától közepesen függ, gyenge a kapcsolata a kert és a szőlő területekkel.

c) A termelés növekedése és a föld aranykoronaértéke, valamint az öntözött területek aránya közötti kapcsolatot jellemző korrelációs együtthatók értéke alacsony. Az, hogy nincs kimutatható összefüggés a termelés növekedése és az aranykoronával

²² Valószínű, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya magasabb azokban a gazdaságokban, ahol a termelési érték nagyobb.

jellemzett földminőség között, egyrészt arra vezethető vissza, hogy a különböző hozamfokozó eszközök csökkentették a föld minőségének a hatását, másrészt magának az átlagos aranykoronaértéknek a változása nem volt számottevő. A termelés növekedése és az öntözött területek aránya közötti alacsony korrelációs együttható elsősorban arra utal, hogy az öntözött területek aránya nem számottevő.

d) Az iparban a termelési érték és az ingatlanok kapcsolatát jellemző korrelációs együttható értéke alacsony, a két változó között közvetett kapcsolat van. Ennek megfelelően a termelési függvényekkel történő vizsgálatoknál az állóeszközcsoportok közül csak a termelőberendezések szerepelnek a független változók között. A mezőgazdasági állóeszközök sajátossága, hogy majd minden eleme, tehát az ingatlanok is (legnyilvánvalóbb ez az állattenyésztésben) jelentős mértékben befolyásolja közvetlenül a termelés növekedését. Az állóeszközök növekedésétől — mind bruttó, mind nettó értékben értékelve — szorosan függ a termelés növekedése.

Az állóeszközcsoportokon belül az épületek és a gépek, az épületek és a járművek, az ültetvények és az üzemkörön kívüli állóeszközök, valamint a gépek és a járművek között van szoros kapcsolat.

e) A termelés és az állóeszközök közötti összefüggés feltárásához a termelés egy év alatt elért tömegét állítjuk szembe az állóeszközállomány egy adott időpontban felmért értékével. Ezt az ellentmondást az állóeszközadatok folyamatos ráfordítás — jellegűvé való átalakításával kísérhetjük meg feloldani. Az állóeszközadatok folyamatos ráfordítás — jellegűvé való alakítása az extenzív kihasználási együttható segítségével történhet. A hasznosított termelőberendezések növekedése elmaradt a kapacitások növekedésétől, mert a berendezések kihasználtsága — speciális gépek arányának növekedése miatt — csökkent. A hasznosított eszközök és a termelés között is szoros a kapcsolat, magas a korrelációs együttható értéke.

f) Az újabb állóalapok aránya az összes eszközökön belül nőtt, ezen belül is az ingatlanok átlagos életkora csökkent erőteljesebben. A gépek, berendezések, járművek esetében is csökkent az átlagos életkor, de a fejlődés nem volt egyenletes. Tehát az állóeszközökön belül is lejátszódott egy helyettesítési folyamat, melynek eredményeként korszerűbb eszközök helyettesítettek kevésbé korszerűeket.

g) A termelés növekedését jelentős mértékben befolyásolja a folyó állóeszköz-ráfordítások növekedése. A termelés és a folyó állóeszközfelhasználás között az állóeszközcsoportok egymás közötti kapcsolatának kiszűrése után is szoros kapcsolat van.

h) Ezen vizsgálatok is alátámasztották azt a közismert tényt, hogy a termelés növekedésének szükséges feltétele a beruházások növekedése.

i) A termelés folyamatában a termelési tényezők nemcsak a termelésre hatnak, hanem egymásra is. A termelési tényezők nagyrészt meghatározzák a termelést és egymást is.

j) Alapvető, a mezőgazdasági termelés és a termelési tényezők kapcsolatát jellemző specifikum, hogy a forgóalap erősen hat a termelési eredményre. Az iparban a forgóalapot hatása nem számszerűsíthető.

k) A mezőgazdasági növekedés folyamatában az egyszerű munka helyettesítése bonyolultabb munkával viszonylag kis mértékben ment végbe — az alkalmazott bonyolultsági fokokkal számolva. Erre vezethető vissza, hogy az egyszerű munkában kifejezett egyenértékűtől sem függ erősebben a termelés, mint a foglalkoztatottak számától.

l) Két termelési tényező mennyisége csökkent a magyar mezőgazdaságban, a földé és az eleven munkáé. A vizsgálatok szerint ezeket nem csak az állóeszközök helyettesítették a termelésben, hanem a műtrágya-felhasználás növekedése, valamint olyan minőségi változások, mint a talajjavítás fokozódó nagysága, és a vezetésszerkezet átalakulása.

Андреши А.:

АНАЛИЗ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ФАКТОРОВ И ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ НА ОСНОВЕ ВРЕМЕННОЙ ПРОГРЕССИИ

(Резюме)

Ныне наше сельское хозяйство переживает эпоху огромных преобразований, интенсификация стала основным фактором. В то же время рост сельского хозяйства всегда являлся одним из ключевых вопросов в равесии народного хозяйства. Это подчёркивает необходимость заниматься теоретическими вопросами роста сельского хозяйства так, чтобы они были использованы на практике.

Одной из специфических черт сельского хозяйства, отличающей её от промышленности является то, что среди различных производственных фондов основную роль здесь играют природные факторы. Характерной чертой сельскохозяйственного производства является и то, что в нём большую роль играет связь сельского хозяйственного выпуска и производственных факторов. Я сделал корреляционный анализ действия производственных факторов, свойственных сельскохозяйственному производству. Кроме анализа традиционно анализируемых факторов — масштаба основных средств и рабочей силы — я стремилась к анализу неанализируемых достаточно до сих пор факторов. Так напр. я попробовала выразить объём используемого основного фонда, квалификацию рабочей силы, возраст основных средств. На основе моего анализа я утверждаю, что в отличие от промышленности сельское хозяйство имеет тесную связь между ростом основных средств и количеством производства. Также для сельского хозяйства в отличие от промышленности свойственно и то, что существует тесная корреляция между средним запасом и производством.

Dr. Adél Andrassy:

AN EXAMINATION OF THE RELATION OF PRODUCTION FACTORS AND OUTPUT OF THE HUNGARIAN AGRICULTURE ON THE BASIS OF TIME-SERIES ANALYZIS

(Summary)

Our socialist agriculture today is in a great transformation period, when the intensification has become important. The agricultural growth — at the same time — has always been one of the key questions of the equilibrium of the economy. These, taken together, justify that we are dealing with the theoretical questions of agricultural growth, in a way, that this can be used also for the practice too.

In the relation between agricultural output and production factors, naturally, the specific features of agricultural production play an important part. The specific feature of agricultural production, which distinguishes it from the industry, that the nature has an outstanding role among the other production factors.

In investigating the effect of proper production factors of agricultural production. I carried out great amount of correlation analysis. Beside the traditionally examined factors, like: the volume of fixed capital, labour force, and land — I tried to investigate those which have not been done sufficiently up to now. In this way — for example — I tried to express the volume of utilized fixed fund, the skill of labour force, the life-span of fixed capital. On the basis of my investigation, it is proved, that, as opposed to the industry, in the agriculture there is a very close correlation between an increase in all fixed capital and the development of production. It is also a specific feature of agriculture — unlike the industry — that there is a close correlation between the average stock of revolving fund and the production.

ДРАГОМАРЕЦКИЙ Д. А.

НЕКОТОРЫЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ВОЗНАГРАЖДЕНИЯ ЗА ТРУД

Решение социально-экономических задач, поставленных XXV съездом КПСС, предполагает более высокую эффективность труда как каждого участника производства, так и целых трудовых коллективов. В этом деле, бесспорно, материальному стимулированию вообще и, в частности, системе вознаграждения за труд принадлежит существенная роль. Совершенствование этой системы является необходимым условием успешной борьбы за повышение эффективности труда во всех звеньях общественного производства в условиях развитого социализма.

Разработка этой проблемы предполагает прежде всего выяснение того, что представляет собой вознаграждение за труд, какие его составные элементы?

Среди экономистов по этому поводу *нет еще единой точки зрения*. Экономисты, по мнению которых необходимый продукт обеспечивает только воспроизводство рабочей силы, считают, что вознаграждение за труд представляет собой весь этот продукт. Те же, по мнению которых необходимый продукт обеспечивает не только воспроизводство рабочей силы, но и всестороннее развитие личности, считают, что вознаграждение за труд представляет собой только часть необходимого продукта. Несмотря на это, и одни, и другие утверждают, что вознаграждение за труд выступает в виде заработной платы и премии, то есть оплаты труда. Такие представления, безусловно, не позволяют решить даже вопрос о системе вознаграждения за труд, а тем более, — о ее совершенствовании.

Познать последнюю мы можем, видимо, только, исходя из качественной и количественной определенности необходимого продукта и форм его распределения.

Марксистско-ленинская политэкономия рассматривает необходимый продукт как *часть результата непосредственного процесса производства* за счет которой сохраняются или постоянно воспроизводятся те, кто осуществляет этот процесс, и следовательно, создает его результат. Необходимый продукт, таким образом, есть, с одной стороны, то, в чем «производитель овеществляет себя», с другой — то, посредством чего он постоянно воспроизводится, ибо в его собственном потреблении «персонифицируется произведенная им вещь».¹ Так как в необходимом продукте воплощаются *непосредственные осуществители процесса производства*, то неизбежно их общественные свойства, функции придают этому продукту его качественную определенность.

¹ К. Маркс и Ф. Энгелс. Соч., т. 12, с. 717

В процессе производства представлены всегда, кроме прочего, две функции, именно: функция «работник» и функция «хозяйское отношение к делу».² В зависимости от общественных условий производства эти функции могут быть представлены или в разных лицах, или в одном лице, т.е. в каждом участнике производства. Отсюда необходимый продукт, в одном случае, воплощает и обеспечивает воспроизводство участника производства только как работника в определенной общественной форме, например, как раба, как крепостного, как наемного рабочего;³ в другом случае — как единство двух функций.

В условиях социализма в каждом участнике производства представлены как функция «работник», так и функция «хозяйское отношение к делу»: Кстати, это *единство есть важнейшее свойство, коренное отличие и величайшее преимущество коммунистической общественной системы*, ибо тот, кто проявляет хозяйское отношение к делу, плохим работником не бывает. Единство этих функций означает, что люди работают непосредственно на себя,⁴ правда, не в одиночку, а сообща, в составе производственных коллективов. Так как участники производства сообща работают на себя при отношениях, покоящихся на общественном разделении труда, то они производят не непосредственно для себя, а для общества, т.е. «работают на себя, на общее благо».⁵ Следовательно, при социализме непосредственными создателями материальных благ являются не только индивиды, действующие в процессе производства, а и производственный коллектив как единое целое. В этих условиях необходимый продукт неизбежно воплощает и обеспечивает воспроизводство как каждого участника производства в его двух функциях, так и производственный коллектив как единый живой организм.⁶

Так как необходимый продукт является категорией непосредственного процесса производства, то из условий последнего вытекает не только качественная, но и количественная определенность этого продукта. Поскольку при социализме в процессе производства в одно и то же время функционируют и каждый участник производства, и коллектив как целое, постольку результаты этого процесса есть *органическое единство результатов индивидуального труда опосредованного кооперацией и результата коллективного труда*. Причём результат последнего значительно больше арифметической суммы результатов индивидуального труда, так как труд коллектива отличается более высокой производительностью и большей сложностью.⁷ Следовательно, в непосредственных результатах процесса производства преобладающую часть составляют плоды коллективного труда. Из этого вытекает, что необходимый продукт есть то, что создано в течение необходимого времени как трудом каждого участника производства, так и трудом коллектива как целого. Этот продукт создается *непосредственно не как предметы потребления, а как стоимость*, представленная в каком-либо товаре. Отсюда следует, что необходимый продукт при социализме есть стоимость, созданная в течение необходимого времени как индивидуальным трудом участников производства, так и коллективным трудом.

Так как посредством необходимого продукта обеспечивается воспроизводство производственного коллектива и каждого участника производства, то неизбежно возникает необходимость распределения этого продукта между

² См. К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 23, с. 196.

³ См. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 12, с. 713.

⁴ См. В. И. Ленин. ПСС, т. 25, с. 196.

⁵ Л. И. Блехнев: Великий Октябрь и прогресс человечества. М., Политиздат, 1977, с. 6.

⁶ См. «Расширенное социалистическое воспроизводство и использование экономических законов» Од., 1975, с. 44—45.

его создателями. Но в той форме, в которой он создается, поделить его на части невозможно. Стоимость, как известно, делится на части только тогда, когда она принимает форму денег. Это превращение происходит посредством процесса реализации. Часть необходимого продукта, в которой представлена стоимость, созданная индивидуальным трудом участников производства, принимает форму фонда оплаты труда. Другая часть необходимого продукта, в которой представлена стоимость, созданная коллективным трудом, принимает вместе со стоимостью, которая представляет собой прибавочный продукт, форму прибыли. Таким образом, до распределения необходимый продукт, приняв форму денег, выступает *в виде фонда оплаты труда и в виде прибыли*.

Часть этой прибыли идет на обеспечение воспроизводства трудового коллектива как единого живого организма. Ее другая или оставшаяся часть и фонд оплаты труда распределяются между участниками производства. Способ распределения необходимого продукта, как известно, определяется условиями производства. Из совокупности условий производства, основанного на общественной собственности на средства и предметы труда, вытекает только один, единственный способ распределения необходимого продукта между его создателями — *распределение по труду*, т.е. соответствии с количеством и качеством труда каждого участника производства. Фонд оплаты труда, поделенный между участниками производства в соответствии с количеством и качеством труда каждого, принимает форму оплаты труда, которая, в свою очередь, выступает и в виде заработной платы, и в виде премии. Принявший форму прибыли, необходимый продукт, делимый между участниками производства в соответствии с количеством и качеством труда каждого, *выступает как прибыль*, распределяемая пропорционально оплате труда, или просто как выплаты из прибыли.

Оплата труда и выплаты из прибыли вместе образуют вознаграждение за труд или заработок. Последний в условиях социализма фиксирует участника производства в двух его функциях. *Оплата труда фиксирует только функцию «работник»*. *Выплаты из прибыли фиксируют функцию «хозяйское отношение к делу»*. Так как по отношению к функции «работник» функция «хозяйское отношение к делу» играет определенную роль, то, раскрывая систему вознаграждения за труд, мы обязаны определить: какова минимальная доля выплат из прибыли в заработке участников производства?

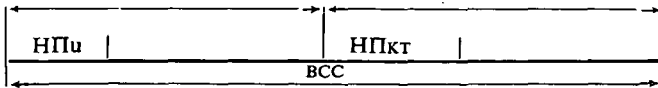
Решая этот вопрос, мы исходим из того, что вновь созданная стоимость есть результат действия как индивидуальных сил участников производства, так и коллективной рабочей силы.⁸ Причем преобладающая часть этой стоимости есть результат действия коллективной силы. Итак, всю вновь созданную стоимость (ВСС) можно представить как стоимость, созданную благодаря действию только индивидуальных сил участников производства (ИТ) и как стоимость, которая создана лишь силой целого коллектива (КТ).^{*} Разумеется, что такое

⁷ См. К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 23, с. 52, 55, 208, 337, 340.

⁸ См. там же, с. 337.

* Эта стоимость представляет собой ту часть необходимого продукта, которая обеспечивает воспроизводство как участников производства, так и производственного коллектива как целого организма. Так как то, что обеспечивает воспроизводство коллектива, не выступает как вознаграждение за труд, то оно, естественно, нами не рассматривается.

деление условно, но для целей факторного анализа вполне допустимо. Изобразим это деление посредством следующей схемы:

В этом случае необходимый продукт, обеспечивающий воспроизводство участника производства в функции «работник», будет равен той стоимости, которая *создана в течение необходимого времени его индивидуальным трудом*. Для коллектива производителей эта часть необходимого продукта будет иметь

следующее выражение: $НПи = \frac{ИТ}{К}$, где $К > 1$, т.е. НПи — часть результата индивидуального труда. Величина же той части необходимого продукта, которой обеспечивается воспроизводство участника производства в функции «хозяйское отношение к делу» равна стоимости, созданной в течение необходимого времени коллективным трудом, т.е. $НПкт = \frac{КТ}{к}$, здесь значение $К$ такое же как

и в предыдущей формуле. Обозначим отношение $\frac{КТ}{ИТ} = А$, где $А > 0$. Тогда суммарная величина вознаграждения за труд (зарботок) участников производства будет равна: $\frac{ИТ}{к} + \frac{А \cdot ИТ}{к}$. Отношение же двух частей заработка равно:

$\frac{А \cdot ИТ}{к} : \frac{ИТ}{к} = А$, т.е. оно равно отношению величины стоимости, *созданной исключительно благодаря действию коллективной силы*, к стоимости, созданной индивидуальными силами участников производства. Следовательно, доля выплат из прибыли в зарботке ($М$) будет равна:

$$М = \frac{А \cdot ИТ}{к} : \left(\frac{А \cdot ИТ}{к} + \frac{ИТ}{к} \right) = \frac{А}{1 + А}$$

Итак, если $А \geq 1$, то $КТ \geq ИТ$, следовательно доля выплат из прибыли в зарботке составляет $М \geq \frac{1 \cdot 100\%}{1 + 1} = 50\%$. Такова, на наш взгляд, методика определения доли выплат из прибыли в зарботке.

Теперь выясним, какова же величина коэффициента $А$? Видимо, на стадии самой примитивной организации производства, эта величина была *незначительной*. Она могла быть и меньше 1, но этого было достаточно для появления кооперации. Например, если 10 сапожников, работая каждый отдельно, производили 10 пар обуви в день, а при организации простейшей кооперации — 11 пар, то уже в этом случае, благодаря появлению коллективной производительной силы, капиталист получит *дополнительную, прибыль*, равную стоимости одной пары обуви. Коэффициент $А$ равняется в данном случае 0,1. Эта величина в результате развития производительных сил, безусловно, возросла. Классики марксизма — ленинизма отмечают, что *коллективная производительная сила во много раз больше, чем простая сумма индивидуальных производительных сил*.⁹

⁹ См. К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 20, с. 203.

Нас же интересует не арифметическая величина этого коэффициента, а качественный параметр $КТ \geq ИТ$. Например, даже поверхностное знакомство с характером погрузочно-разгрузочных работ позволяет сделать вывод, что коллективная производительная сила в кратное число раз больше суммы индивидуальных рабочих сил. Это положение косвенно подтверждается данными анализа роста и факторов производительности труда. Так, за последние 10—15 лет последняя выросла, примерно, в 2 раза и этот рост происходит прежде всего за счет совершенствования организационно-технических условий производства и труда, т.е. за счет роста коллективной производительной силы. Поэтому мы полагаем, что, по крайней мере, $КТ \geq ИТ$, а значит и доля прибыли в зарплатке по нашим расчетам должна составлять не менее 50%.

Итак, вознаграждение за труд или заработок есть система, состоящая из оплаты труда и агплата из прибыли. Экономически, таким образом, заработок фиксирует и стимулирует как функцию «работник», так и функцию «хозяйское отношение к деулс».

Теперь рассмотрим стимулирующие возможности составных частей заработка

Оплата труда есть денежное выражение стоимости, созданной в течение необходимого времени индивидуальным трудом участника производства. Следовательно, она не зависит от конечных результатов коллективного труда, ибо каковы бы они ни были, участнику производства оплачивается его труд за определенные количественные и качественные показатели, то есть она определяется нормой выработки и расценком. Рост же эффективности производства кроме прочего, предполагает повышение норм выработки и снижение расценок. Отсюда неизбежно происходит относительное снижение оплаты труда, хотя абсолютная величина последней может оставаться неизменной или даже увеличиваться. Из этого, в свою очередь, вытекает то, что участник производства оказывается не заинтересован в повышении норм выработки, стало быть, в подъеме производства. Оплата труда также не зависит от затрат на производство. Любая форма бесхозяйственности непосредственно на оплату труда не влияет. Поэтому последняя не является средством борьбы с бесхозяйственностью. Слабое влияние посредством оплаты труда оказывается на качество исполнения промежуточных операций. Так, заработная плата обеспечивает в лучшем случае то качество работы, которое предусмотрено нормой выработки. Премия как форма оплаты труда обеспечивает более качественное исполнение не конечного продукта, а промежуточной операции. Таким образом, посредством оплаты труда и ее форм стимулируется прежде всего выполнение большого объема промежуточных операций, их некоторое удушевление и повышение качества этой работы, то есть оплата труда отражает только положительные моменты деятельности участника производства.

Каковы же стимулирующие возможности другой части заработка — выплат из прибыли? Последние, как известно, находятся в прямой зависимости от абсолютной и относительной величины прибыли, которая является одной из форм конечных результатов производства. Чем больше величина прибыли, тем, при прочих равных условиях, больше вознаграждение за труд в виде выплат из прибыли. Рост же прибыли предполагает повышение производительности как индивидуального, так и коллективного труда, снижение затрат на производство, улучшение качества изготавливаемых изделий, устранение любых форм бесхозяйственности. Отсюда возникает заинтересованность, забота участников производства об общих конечных результатах индивидуального и коллективного тру-

да, *появляется не кратковременный, а постоянный стимул борьбы за повышение эффективности производства и труда.* Так как прибыль непосредственно отражает положительные и отрицательные моменты работы каждого участника производства и производственного коллектива, то посредством выплат из прибыли стимулируется хозяйское отношение к делу. Таким образом, выплаты из прибыли таят в себе возможности ведения производства по принципу: больше, дешевле и лучше.

Итак, мы рассмотрели формы заработка, которые прирастают из условий производства при социализме, и их стимулирующие возможности. Теперь через призму этой теории рассмотрим практику, т.е. те формы, в которых заработок выступает на поверхности хозяйственной жизни.

В настоящее время заработка участников производства состоит из тарифной заработной платы, приработка, премии из фонда заработной платы (за выполнение и перевыполнение норм) и премии из фонда материального поощрения (за перевыполнение норм). Доля названных премий в заработке, например, докеров составляет соответственно 19 и 8 процентов. На практике, стало быть только премия из фонда материального поощрения представляет собою выплаты из прибыли, а все остальное (более 90%) выступает как составные элементы оплаты труда или, и того хуже, как составляющие заработной платы. Таким образом, заработок докеров состоит фактически почти полностью только из оплаты труда, которая не связана с конечными результатами хозяйственной деятельности. Теоретический же анализ показывает, что *наибольшее стимулирующее воздействие заработка на эффективность производства и качество труда будет тогда, когда доля выплат из прибыли в нем составляет не менее 50%*, т.е. когда он связан с общими конечными результатами производства.

Каким же путем повысить долю выплат из прибыли в фактическом заработке и тем самым более тесно связать его с общими конечными результатами хозяйственной деятельности.

Мы полагаем, что этот вопрос необходимо решить без дополнительных ресурсов, т.е. в пределах имеющихся средств. К стати, для этого имеются вполне реальные возможности.

Будем считать, что средняя тарифная ставка (зарплата) участника производства в год есть денежное выражение стоимости, созданной в течение необходимого рабочего времени его индивидуальным трудом. Тогда тарифный фонд заработной платы (ФЗПТ) будет денежным выражением алгебраической суммы стоимости, которая создана в течение необходимого рабочего времени индивидуальным трудом всех участников производства. Весь этот фонд, при плановом объеме производства, будет входить в себестоимость продукции. Остальная же часть планируемого фонда заработной платы (ФЗП) есть фактически денежное выражение результатов повышенного против общественно нормального качества труда, т.е. то, что посредством процесса реализации принимает форму прибыли. Вместе с выплатами из фонда материального поощрения (ФМП), эта часть планируемого ФЗП есть общественно признанная величина результатов производства, которая распределяется пропорционально заработной плате. Таким образом, то, что в экономическом механизме представляет собой выплаты из прибыли, на практике оно выступает в виде заработной платы. Отсюда потеря стимулирующих возможностей, ибо заработная плата не зависит от конечных результатов производства.

Стало быть, необходимо изменить дело на практике таким образом, чтобы выплаты из прибыли не входили в фонд заработной платы и не принимали фор-

му последней, а выступали как элемент вознаграждения за труд, который связан с общими конечными результатами хозяйственной деятельности.

Система вознаграждения за труд, в которой выплаты из прибыли займут свое место, будет *мобилизовать участников производства*, производственные коллективы на достижение максимально возможной эффективности общественного производства, стимулировать повышение качества продукции, изменять в лучшую сторону отношение людей к труду, воспитывать в производителе рачительного хозяина, так как его заработок будет формироваться главным образом по результатам производственной деятельности всего коллектива.

Dragomareckij, D. A.

A MUNKADÍJAZÁS TÖKÉLETESÍTÉSÉNEK NÉHÁNY MÓDSZERTANI KÉRDÉSE

(Rezümé)

A munkatermelékenység növelésének egyik legfontosabb feltétele a munkadíjazási rendszer továbbfejlesztése.

A munkadíjazás tartalmát és elemeit mennyiségi és minőségi oldalról is vizsgálni kell. Nincs egységes álláspont, egyrészt a szükséges termék csak a munkaerő újratermelését biztosítja, ezért a szükséges termék egyenlő a munkadíjjal, másrészt a munkadíj egy része munkabér, másik része prémium. Ez utóbbi abból adódik, hogy a munkás jövedelme egyrészt a saját munkája, másrészt a kollektíva, mint egész, munkájától függ.

A szocializmusban a szükséges terméket a munka szerinti elosztás elvei szerint osztják el. A termelésben résztvevők munkavállalók és tulajdonosok is egyszemélyben, ezért nemcsak munkabér, hanem prémium is megilleti őket. A fő kérdés az, hogy milyen legyen a munkabér és a prémium aránya. A szerző véleménye szerint az az optimális, ha ez 50—50%-ban oszlik meg. Ez biztosítja a legnagyobb ösztönzést a jobb munkavégzésre.

Amennyiben a munkabér aránya túl magas és valamilyen norma alapján képezik, nincs érdekeltég a kollektív munka eredményességének növelésére. Az ösztönzés hatékonysága fokozható, ha a prémium alapot nem a munkabéralap arányában képezik, hanem az eredményességtől függő prémiumalap nagysága. A termelékenység emelésére az nagyobb érdekeltéget biztosít.

Dragomareckij, D. A.

SOME METHODOLOGICAL ISSUES OF THE IMPROVEMENT OF THE LABOUR REMUNERATION

(Summary)

One of the most important preconditions for the increase in labour productivity is the further development of the labour remuneration.

The content and elements of labour remuneration have to be investigated from both quantitative and qualitative aspects. There is no unified standpoint concerning that the necessary product ensures only the reproduction of labour force, therefore the necessary product equal to labour fee — on the other hand one part of labour fee is wage and the other is bonus. The latter follows from that the worker income depends partly on his own work and partly on the labour income of a collective as a whole.

In socialism, the necessary product is distributed in accordance with the principle of „according to work”. Those who participate in the production are both employees and owners simultaneously, and for this reason they are entitled not only to wages but to bonuses too. The main question is, what should be the ratio between wage and bonus? According to the author the 50—50% ratio is the optimal.

If the ratio of wage too high and it is based on some sort of norm, there is no stimuly to increase the efficiency of collective work. The efficiency of stimuly can be increased if the bonus fund is not formulated on the basis of wage fund but the size of bonus fund depends upon the efficiency. This ensures greater interest in increasing the productivity.

ЛОБУНЕЦ А. Г.

СУЩНОСТЬ НЕПОСРЕДСТВЕННО ОБЩЕСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА

Раскрытие сущности непосредственно общественного производства и этапов его развития представляет значительный теоретический интерес и практическое значение. Оно способствует разоблачению утверждений идеологов антикоммунизма, начиная с буржуазных экономистов и кончая ультра-левыми ревизионистами, отрицающими закономерный характер развития социалистической формы непосредственно общественного производства, объективный процесс перерастания ее в коммунистическую форму последнего. Раскрытие сущности и этапов движения непосредственно общественного производства является методологической и теоретической основой управления процессом развития его от низших к высшим формам.

Понять сущность непосредственно общественного производства можно лишь исходя из непосредственно общественного характера труда, составляющего содержание непосредственно общественного производства. Без раскрытия непосредственно общественного характера труда всякий разговор о непосредственно общественном производстве останется беспредметным.

Общеизвестно, что *труд — основа жизни всякого общества*. Без него невозможна была бы жизнь как отдельного индивидуума, так и общества и целом. Индивидуум, общество обязаны труду не только своим существованием, но и своим происхождением, так как труд создал самого человека. На этом основании обычно не проводится различия между трудом и производством. В научной и учебной литературе, в политэкономических справочниках обычно дается идентичное определение труда и производства. Утверждается, что труд представляет собой целесообразную деятельность, направленную на создание материальных благ, предназначенных для удовлетворения человеческих потребностей. Аналогичное определение дается производству.

Из этих определений можно сделать вывод о том, что труд и производство представляют собой одно и то же. Авторы таких определений общность между трудом и производством усматривают в конечных результатах первого и последнего. И в этом они правы. Однако правы только частично. В полном отождествлении труда и производства допускается методологическая ошибка, состоящая в отождествлении формы и содержания.

Между трудом и производством существует не только общность, но и различие. *Чтобы показать общность, необходимо прежде всего увидеть различие*. Выяснение общности и различия между трудом и производством позволит раскрыть различие между опосредованной непосредственно общественным характером производства.

При анализе экономических явлений и процессов на основе марксистской методологии необходимо восходить от простейших к более сложным формам. Такой исходной формой общественного труда должен быть *простой процесс труда*, включающий в себя три момента — предмет, средство труда и целесообразную человеческую деятельность, или сам труд. Простой процесс труда означает взаимодействие указанных трех моментов. Результатом такого процесса труда действительно является определенная потребительная стоимость, способная удовлетворить потребности человека, но еще не общества.

Простой процесс труда означает взаимодействие между человеком и окружающей природой, воздействие первого на последнюю, изменение человеком данных природой предметов труда, приспособлением их к своим потребностям. На это есть прямые указания основоположников научного коммунизма. Характеризуя всеобщность труда, его простые элементы, одинаковые для всех форм общественного развития, К. Маркс писал, что «процесс труда есть лишь процесс между человеком и природой...»¹

Без непосредственного взаимодействия между человеком и природой невозможно производство материальных благ, поскольку природа есть первичная кладовая предметов и средств труда, являющихся *важнейшими и неизменными факторами производства*. Когда речь идет о природе, то имеется в виду прежде всего земля с ее богатствами, определяемая К. Марксом как всеобщий предмет труда. «Земля (с экономической точки зрения к ней относятся и вода), первоначально обеспечивающая человека пищей, готовыми жизненными средствами, — писал он, — существует без всякого содействия с его стороны как всеобщий предмет человеческого труда. Все предметы, которые труду остается лишь вырвать из их непосредственной связи с землей, суть данные природой предметы».² Однако земля есть не только первоначальный кладовой пищи человека, но и «первоначальным арсеналом его средств труда».³ И далее К. Маркс подчеркивает: «Сама земля есть средство труда».⁴ Земля есть не только средством труда, но, как особое ударение на этом делает К. Маркс, она есть «всеобщим средством труда...»⁵. Первоначальными простыми предметами и средствами труда являются те, которые даны самой природой. Агентом труда является сам человек. Отношение между человеком и природой составляет содержание труда или сам труд. Последний начинается с изготовления средств труда. Переход от использования средств труда, данных самой природой, к применению средств труда, созданных рукой человека, знаменует переход от животного к человеческому состоянию. «Употребление и создание средств труда..., — пишет К. Маркс, — составляют специфически характерную черту человеческого процесса труда»...⁶

Первейшей осознанной потребностью человека является потребность в предметах потребления. Для ее удовлетворения он сознательно борется с силами природы, овладевает ими, становится человеком в подлинном смысле слова. Он создает орудия труда, сознательно применяет их.

Первоначально человек удовлетворяет свои непосредственные и весьма ограниченные потребности.⁷ Но с развитием предметов и средств труда раз-

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., изд. 2, т. 25, п. П, с. 456.

² К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., изд. 2, т. 23, с. 189.

³ Там же, с. 190.

⁴ Там же.

⁵ Там же, с. 191.

⁶ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 23, с. 190—191.

⁷ «На начальных ступенях культуры, — пишет К. Маркс, — производительные силы труда ничтожны, но таковы же и потребности, развивающиеся вместе со средствами их удовлетворения и в непосредственной зависимости от развития последних». (К. Маркс и Ф. Энгельс., Соч., т. 23, с. 520).

живается и сам человек, развиваются его потребности, которые он не в состоянии удовлетворить непосредственно своим трудом. Человек для удовлетворения своих потребностей *нуждается в продуктах труда других людей*. Он вынужден вступить в обмен своей деятельностью с другими индивидуумами, создающими своим трудом такие потребительные стоимости, которые способны удовлетворить потребности данного индивидуума.

Итак объективный процесс развития производительных сил вызывает к жизни, кроме уже известных отношений человека к природе, отношения обмена деятельностью между людьми. Последние становятся той общественной формой, в которой осуществляется процесс труда каждого индивидуума. Эта общественная форма оказывает влияние на процесс взаимодействия между человеком и природой. Под влиянием производственных отношений существенные изменения претерпевает процесс труда. Он превращается в процесс производства, представляющий собой взаимодействие и переплетение двух рядов отношений — естественных и общественных, природных и экономических, или производственных. Поэтому процесс производства есть процесс труда, осуществляющийся в конкретно исторической форме производственных отношений.

В процессе труда предмет труда вырывается трудом из его естественного состояния, превращается в форму, способную удовлетворить потребности человека. Простой процесс труда удовлетворяет потребности работника. Процесс труда, осуществляющийся в определенной общественной форме, или производство, удовлетворяет потребности не непосредственного производителя, а общества. Но в том и другом случае они означают присвоение предметов природы, приспособление их к индивидуальным или общественным потребностям.

Простой процесс труда имеет своим результатом индивидуальную потребительную стоимость. Процесс труда, осуществляющийся в определенной общественной форме, в рамках господствующей формы общественных отношений, т.е. выступающий как производство, создает общественную потребительную стоимость.

Труд отдельного производителя становится общественным, когда он создает продукт, предназначенный для общества, для удовлетворения общественных потребностей, когда индивидуальная потребность превращается в общественную. Примером общественного труда является труд товаропроизводителя, воплощенный в товаре. Последний отличается тем, что он *не только обладает потребительной стоимостью, но общественной потребительной стоимостью*. Поэтому процесс создания продукта труда в форме товара по своей социальной природе есть общественный процесс, производство. Он является общественным, потому что предполагает общественное разделение труда, обусловлен им. Если простой процесс труда есть индивидуальный труд, осуществляющийся в условиях отсутствия общественного разделения труда, то производство — это общественный труд, функционирующий как разделенный.

Общественный характер производства проявляется не только в том, что его продукт удовлетворяет общественные потребности, но также и в том, что *продукт производства по своей природе является общественным*. Он — результат труда не отдельного производителя, а общества производителей. Наиболее отчетливо этот характер продукта труда проявляется уже в машинный период капитализма, получая свое дальнейшее развитие на стадии империализма и особенно с переходом к социализму. Здесь, как отмечает Ф. Энгельс, происходит превращение продуктов труда «из произведений отдельных лиц в продукты общественные. Пряжа, ткани, металлические товары, выходящие теперь из

фабрик и заводов, представляют собой продукт общего труда множества рабочих, которые в определенной последовательности прилагали к ним свои усилия, пока, наконец, не получили готовые вещи. Никто не отдельности не может сказать о них. «Это сделал я, это мой продукт».⁸

Производство па самой своей сущности является процессом общественным. Однако этот его характер не всегда проявляется непосредственно. Поэтому, в зависимости от господствующей формы производственных отношений, а точнее, от характера основного производственного отношения способа производства оно может быть непосредственно общественным, или скрыто общественным производством. Основное производственное отношение — это отноше — между собственниками средств производства и непосредственными производителями. Если непосредственные производители не отделены от средств производства, а соединены с ними, налицо непосредственно общественное производство. Отделение непосредственных производителей от средств производства сообщает общественному производству непосредственно частный характер. Общественный характер его обнаруживается не в самом процессе производства, т.е. не непосредственно, а окольным путем, в сфере обращения в процессе реализации продуктов труда, имеющих форму товаров. Продукт труда обнаруживает свой общественный характер, свою общественную потребительную стоимость лишь в том случае, если он переходит из рук продавца (производителя) в руки покупателя (потребителя). Труд воплощенный в данном продукте (товаре) является *общественным, поскольку он удовлетворяет общественную потребность*. Конкретный труд обнаруживает свой общественный характер через свою противоположность — абстрактный труд, принимающий форму стоимости. Вырученные производителем товара (продавцом) деньги удостоверяют общественную значимость конкретного труда, затраченного на производство данной потребительной стоимости. Если же товар не находит сбыта, потребительная стоимость его не является общественной потребительной стоимостью, а конкретный труд, затраченный на его создание, не нужен обществу, не имеет общественного характера. Если же товар реализуется по цене, которая ниже общественно необходимых затрат на его производство, то это означает, что лишь часть труда, затраченного на производство товара, признается обществом, что общество лишь частично подтверждает общественный характер труда товаропроизводителя. Наконец, если продукт труда начисто отвергается обществом, если общество отказывается признать общественный характер его потребительной стоимости, он утрачивает форму товара, перестает быть таковым; труд, затраченный на его создание, не является общественным, а процесс создания продукта, утратившего форму товара, теряет общественную форму, перестает быть производством; превращается в простой процесс труда.

Товарная форма продукта, с одной стороны, свидетельствует об общественном характере производства, с другой — вуалирует его. Пока существует товарная форма продукта, общественный характер воплощенного в нем конкретного труда *не выступает непосредственно*. Товарная форма продукта производства является отрицанием непосредственно общественного характера производства. Когда общественное производство превратится в непосредственно общественное, продукты труда утратят свою товарную форму, они превратятся в нетовары. Наличие товарного производства и товарно-денежных отношений — показатель того, что общественное производство еще не превратилось в непосред-

⁸ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 20, с. 280.

редственно общественное. Однако тот факт, что оно еще не стало полностью таковым, не означает, что процесс этого превращения не начался, что он не осуществляется, что социалистическое общественное производство не утратило черт опосредственно общественного и не обогатилось чертами непосредственно общественного производства.

Раскрыть особенность социалистического общественного производства, степень его превращения в непосредственно общественное можно лишь после выяснения сущности последнего.

Поскольку неотъемлемым элементом производства, являющимся по своей сущности общественным, есть труд, постольку непосредственно общественный характер труда сообщает непосредственно общественный характер производству. Непосредственно общественный труд — это общий труд. «Для исследования общего, т.е. непосредственно общественного, труда, — пишет К. Маркс, — нам нет надобности возвращаться к той его первобытной форме, которую мы встречаем на пороге истории всех культурных народов. Более близкий пример дает нам деревенское патриархальное производство крестьянской семьи, которая производит для собственного потребления хлеб, скот, пряжу, холст, предметы одежды и т.д. Эти различные вещи противостоят такой семье как различные продукты ее семейного труда, но не противостоят друг другу как товары. Различные работы, создающие эти продукты: обработка пашни, уход за скотом, прядение, ткачество, портяжество и т.д. являются общественными функциями в своей натуральной форме, потому что это функции семьи, которая обладает, подобно товарному производству, своим собственным, естественно выросшим разделением труда. Различия пола и возраста, а также изменяющиеся со сменой времен года природные условия труда регулируют распределение труда между членами семьи и рабочее время каждого отдельного члена. Но затрата индивидуальных рабочих сил, измеряемая временем, уже с самого начала выступает здесь как общественное определение самих работ, так как индивидуальные рабочие силы с самого начала функционируют здесь лишь как органы совокупной рабочей силы семьи».⁹

На примере патриархальной крестьянской семьи. К. Маркс раскрывает особенности непосредственно общественного труда. Непосредственно общественный, или непосредственно обобществленный,¹⁰ труд в масштабах всего общества совпадает с непосредственно общественным производством. Если, следуя методологии К. Маркса, вместо патриархальной семьи представить все общество, которое, по ленинской терминологии, можно назвать «одной конторой и одной фабрикой»,¹¹ или одной большой семьей, то так же, как и патриархальная крестьянская семья, общество, если общественный труд и производство, превратились в непосредственно общественные, производит «для собственного потребления» хлеб, скот, пряжу, холст, уголь, станки и т.д. и т.п. Эти различные продукты в условиях непосредственно обобществленного производства утрачивают товарную форму, *они уже не противостоят обществу как товары*, потому что это продукты общества, непосредственно общественные продукты, которые созданы обществом для своего собственного потребления, для удовлетворения заранее известных потребностей общества.

⁹ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 23, стр. 88.

¹⁰ Иногда утверждается, что понятия непосредственно обобществленный и непосредственно общественный труд отдаляют различную срочность. Согласно этим утверждениям, непосредственно обобществленное производство еще не есть непосредственно общественным. Такое предположение находится в противоречии с вышеприведенной характеристикой К. Маркса и непосредственно общественного труда.

¹¹ В. И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 33, стр. 101.

Этим продуктам нет необходимости осуществлять в сфере обращения рискованный трюк, «смертельный прыжок», чтобы доказать общественную значимость воплощенного в них труда. С самого начала, уже в процессе производства труд, создающий эти продукты, выступает как труд для общества, как общественный труд. Различные конкретные формы труда, создающие различные потребительные стоимости, представляют собой лишь общественные функции общества, основанного на общественном разделении труда. Общество распределяет свой совокупный труд в натуральной форме (в часах) между различными звеньями системы общественного разделения труда, между индивидуальными рабочими силами, которые являются органами совокупной рабочей силы.

Итак, непосредственно общественное производство — это производство союза свободных людей, «работающих общими средствами производства и планомерно (selbstbewußt) расходующих свои индивидуальные рабочие силы как одну общественную рабочую силу»¹² «Весь продукт союза свободных людей представляет собой общественный продукт. Часть этого продукта служит снова в качестве средств производства. Она остается общественной. Но другая часть потребляется в качестве жизненных средств членами союза. Поэтому она должна быть распределена между ними. ... Доля каждого производителя в жизненных средствах определяется его рабочим временем»¹³. К. Маркс подчеркивает *двойную роль рабочего времени*, которую оно играет в условиях непосредственно общественного производства. «Его общественно-планомерное распределение, — пишет он, — устанавливает надлежащее отношение между различными трудовыми функциями и различными потребностями. С другой стороны, рабочее время служит вместе с тем мерой индивидуального участия производителей в совокупном труде, а следовательно и в индивидуально потребляемой части всего продукта.»¹⁴

Таким образом непосредственно общественный труд и непосредственно общественное производство на высшей стадии своего развития характеризуются следующими чертами: общностью труда, непосредственным соединением всех членов общества с общественными средствами производства; развитием общественного производственного производства в интересах и за счет всего общества; распределением и использованием совокупного общественного продукта в интересах развития общественного производства, общественного и личного потребления; удовлетворением заранее фиксированных обществом общественных и индивидуальных потребностей; безраздельным господством прямых, непосредственно общественных форм связи и полным преодолением косвенных опосредованных форм.

Диалектика развития общественного производства такова, что оно зарождается в своей первобытной форме непосредственно общественного производства, которая присуща предистории всех народов, затем развивается в свою противоположность (опосредствованную, товарную форму) и, наконец, преодолевая последнюю, достигает наивысшей и наиболее совершенной формы непосредственно общественного производства на высшей стадии коммунистической общественно-экономической формации.

Развитие общественного производства непосредственно общественное — *закономерный объективный процесс*. В основе его лежит закон соответствия про-

¹² К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 23, стр. 88.

¹³ Там же, стр. 89.

¹⁴ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 23, стр. 89.

изводственных отношений характеру производительных сил. Могучие производительные силы, превратившиеся в развитую систему машин, требуют непосредственно общественного применения их. Если ограниченные средства производства применяются отдельным человеком, то развитые средства производства применяются лишь совместно массой людей. Они становятся общественными. На известном этапе своего развития средства производства становятся настолько могущественными, что могут быть успешно приведены в движение лишь усилиями всего общества. Из общественных они превращаются в непосредственно общественные, используемые в интересах всего общества. Такие могучие производительные силы появляются уже в недрах капитализма на империалистической стадии развития последнего. Однако их применение в интересах всего общества тормозится буржуазными производственными отношениями. Лишь разрушение последних и замене их коммунистическими производственными отношениями сообщает первым действительно непосредственно общественный характер.

Непосредственно общественные производительные силы — это такие, которые *применяются всем обществом и «работают»,* говоря словами В. И. Ленина, *на все или почти на все общество. Применение непосредственно общественных производительных сил всем обществом осуществляется в форме крупнейших специализированных комплексов, создаваемых всем обществом и выпускающих продукцию для всего общества.* Это — топливно-энергетический, машиностроительный, металлургический, химический, производство предметов потребления и культурно-бытовых услуг, аграрно-промышленный, транспортный и др.

Перечисленные комплексы — это звенья непосредственно общественного производства. Их производственные мощности определяются потребностями общества. Они динамичны и мобильны, чутко реагируют на изменяющиеся потребности.

Непосредственно общественный характер производства, обусловленный мощными производительными силами, состоит прежде всего в общем труде. Мощные производительные силы достигают такого уровня развития, когда в движение они могут быть приведены лишь совместным трудом всего общества. Чем могучее производительные силы общества, тем относительно меньше требуется живого труда для того, чтобы обеспечить их непрерывное функционирование.

Общий труд, приводящий в движение могучие средства производства, — это труд высшего качества, создающий высокопроизводительные машины и управляющий ими. Он представляет собой функцию высокообразованного рабочего, существенные различия между составными частями которого отсутствуют. Материально-техническая база непосредственно общественного труда обуславливает его качественную однородность. В условиях высокообразованной системы машин, комплексной механизации и автоматизации, всесторонней химизации производственных процессов все составные элементы непосредственно общественного труда являются сопоставимыми, соизмеримыми в своей натуральной форме. Это — следствие высшей производительности труда, сущность которой состоит в том, что примерно одинаково высокая производительность труда характерна не для отдельных работников, участников, звеньев, а для всего общественного производства. Труд любого работника, независимо от сферы его приложения, создает в единицу времени примерно одинаковую массу материальных благ, потребительных стоимостей. Он —

непосредственно общественный как в количественном, так и в качественном отношении.

Отсутствие социальной неоднородности труда исключает относительную экономическую обособленность звеньев общественного производства. Они находятся в прямых непосредственных связях с обществом и между собой. Каждое звено непосредственно общественного производства безвозмездно передает обществу или друг другу под контролем общества произведенный продукт. От общества оно получает все необходимое для нормального производственного процесса. «Общественные отношения людей к их труду и продуктам их труда остаются здесь, — писал К. Маркс, — прозрачно ясными как в производстве, так и в распределении».¹⁵

В непосредственно общественном производстве с его материально-технической базой и социальной однородностью труда нет места косвенным, стоимостным формам связи, товарно-денежным отношениям, материальной заинтересованности, хозяйственному расчету, оплате по труду, премированию и т.д. Здесь господствует творческий характер труда, обусловленный высоким культурно-техническим уровнем развития непосредственных производителей, труда не для себя, а для общества, труда, не рассчитанного на вознаграждение, так как непосредственно общественный труд есть «бесплатный труд на пользу общества, труд, производимый не для отбытия определенной повинности, не так как непосредственно общественный труд есть «бесплатный труд на пользу для получения права на известные продукты, не по заранее установленным и узаконенным нормам, а труд добровольный, труд вне нормы, труд, даваемый без расчета на вознаграждение, без условия о вознаграждении, труд по привычке трудиться на общую пользу и по сознательному (перешедшему в привычку) отношению к необходимости труда на общую пользу, труд, как потребность дворового организма».¹⁶

Свободный, творческий труд на все общество — это результат не только высокоразвитых материальных производительных сил, всестороннего развития и высокой сознательности непосредственного работника, но и соответствующей достигнутому уровню развития производительных сил системы производственных отношений, характеризующейся всенародным присвоением условий и результатов общественного производства. Всенародное присвоение национального богатства и совокупного общественного продукта означает фактическое использование их в интересах всего общества в процессе созидательной работы всей ассоциации людей, функционирование сложной сети производственных отношений, «охватывающих планомерное производство и распределение продуктов, необходимых для существования десятков миллионов людей».¹⁷

Экономическое непосредственно общественное присвоение предполагает отношение всего общества к средствам как к своим, непосредственное соединение совокупного работника с совокупными средствами производства. Каждый новый работник, вступающий в систему экономических отношений, уже непосредственно соединен со средствами производства, со всем общественным богатством.

Экономическим отношениям непосредственно общественного производства чужды товарно-денежные отношения, косвенные, стоимостные связи. Не-

¹⁵ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 23, с. 89.

¹⁶ В. И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 40, с. 315.

¹⁷ В. И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 36, с. 171.

посредственно общественное производство основано на прямых натуральных связях.

Стоимостные связи — это категория товарного производства. Непосредственно общественное производство на высшей фазе своего развития исключает преемство, так как товарно-денежные, стоимостные связи имеют место там, где *существует обособленность* (абсолютная или относительная) *производителей, где конкретный труд не является непосредственно общественным трудом*, или будучи непосредственно общественным, еще не есть соизмеримым в своей натуральной форме в силу того, что не преодолена его социально-экономическая неоднородность.

Стоимость и планомерность — категории, выражающие противоположные отношения. Стоимость — категория товарного производства, планомерность — непосредственно общественного производства. Величина стоимости складывается лишь постфактум. Она обнаруживается только в сфере обращения как равнодействующее индивидуальных затрат труда на производство единицы продукции. Ее величина отражает общественно необходимые затраты при средних общественных условиях производства, т.е. при тех условиях, которые типичны или характерны подавляющему большинству производителей данной потребительной стоимости. В условиях товарного производства, основанного на частной собственности, *величина стоимости формируется не заранее, наперед, не планомерно, а в итоге процесса производства, т.е. стихийно.* Товаро-производитель в принципе не знает величины стоимости своего товара до тех пор, пока он не доставит его на рынок. Только на рынке он узнает истинную величину общественно необходимых затрат на изготовленный им товар, лишь рынок сообщает ему, в какой мере его индивидуальные затраты труда соответствуют общественно необходимым, насколько его частный труд есть трудом общественным. Следовательно, категория стоимости — это теоретическое выражение стихийно складывающихся отношений товарного производства, основанного на частном труде товаропроизводителей. По этой причине стоимость, как категория стихийно организованного товарного производства, несовместима с непосредственно общественным планомерно организованным производством, основанным на общей собственности на средства производства и непосредственно общественном труде производителей.

Категорией непосредственно общественного производства является планомерность. Она отражает внутренне присущую непосредственно общественному производству закономерность — согласованное, целенаправленное движение всех звеньев общественного производства как единого целого, развитие его под всеобъемлющим контролем общества. Общество, опираясь на заранее известные потребности и ресурсы общественного труда, сознательно организует и направляет общественное производство. Целью последнего является *наиболее полное удовлетворение постоянно развивающихся потребностей всех членов общества и всестороннее развитие личности.* В. И. Ленин подчеркивал, что непосредственно общественное производство даже на первой стадии своего развития осуществляется во имя обеспечения *«полного благосостояния и свободного всестороннего развития всех членов общества»*.¹⁸ Эта единая универсальная цель общественного производства в его непосредственно общественной форме составляет содержание основного экономического закона движения непосредственно общественного производства.

¹⁸ В. И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 6, с. 232.

Планомерность предполагает *единую цель*, во имя которой должно осуществляться непосредственно общественное производство. Но она (планомерность) не исчерпывается одной целью. Последняя — лишь предпосылка, главное условие первой. Чтобы общественное производство действительно осуществлялось согласованно, планомерно, необходима постоянная, сознательно поддерживаемая пропорциональность. И хотя планомерность не сводится к пропорциональности, последняя, однако, есть конкретная форма проявления первой применительно к непосредственно общественному производству.

Высшей формой проявления планомерности является *централизованное распределение ресурсов общественного труда* (живого и овеществленного) в его натуральной форме между звеньями общественного производства, исходя из заранее фиксированных общественных потребностей и потребительных стоимостей. «В будущем обществе, — писал К. Маркс о непосредственно общественной форме производства, — где исчезнет антагонизм классов, где не будет и самих классов, потребление уже не будет определяться *минимумом* времени, необходимого для производства: наоборот, количество времени, которое будет посвящать производству того или иного предмета, будет определяться степенью общественной полезности этого предмета».¹⁷ На высшей стадии развития непосредственно общественного производства единственным мотивом, которым будет руководствоваться общество, распределяя свой совокупный труд между звеньями общественного производства, будут всесторонне развитые общественные потребности.

Первой формой непосредственно общественного производства в масштабе всего общества является социализм. Эта форма характеризуется тем, что в своей преобладающей части (государственный сектор социалистической экономики производство осуществляется усилиями всего общества и в интересах всего общества. Социалистическое государство от имени общества определяет текущие и перспективные потребности, ресурсы живого и овеществленного труда и с учетом первых и последних распределяет общественный труд между различными звеньями общественного производства. Оно разрабатывает народнохозяйственные планы и мобилизует усилия общества на их осуществление. Все общественное производство *подчинено единой цели и единой воле* и развивается планомерно как единый общественный организм, основанный на общих средствах производства и общем труде. *Однако на стадии социализма процесс формирования непосредственно общественного производства не завершен.*

Незавершенность превращения общественного производства в непосредственно общественное на социалистической стадии его развития характеризуется наличием (постепенно преодолеваемой) относительной экономической обособленности звеньев общественного производства (две формы общественной собственности на средства производства, различие условий производственной деятельности звеньев общественного производства как в двух секторах социалистической экономики, так и в каждом из них), сохранением социально-экономической неоднородности труда, товарно-денежных отношений и косвенных экономических связей, сочетающихся с планомерными прямыми связями и усуществляющихся планомерно, планомерных связей в товарно-денежной форме и т.д.

На этапе развитого социализма повышается уровень обобществления социалистической формы непосредственно общественного производства; относи-

¹⁷ К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., т. 4., с. 97.

тельная экономическая обособленность передвигается с уровня предприятия на уровень объединения, претерпевают количественные и качественные изменения товарно-денежные отношения (расширяется безналичная форма расчета, усиливаются прямые непосредственные связи между первичными звеньями общественного производства). Полнее осуществляются экономические законы коммунистического способа производства. Социалистическая форма непосредственно общественного производства обогащается новыми чертами, становится все более зрелой, постепенно перерастает в высшую, завершенную коммунистическую форму.

Lobunec, A. G.

A KÖZVETLENÜL TÁRSADALMI TERMELÉS LÉNYEGE

(Rezümé)

A közvetlenül társadalmi termelés lényegének feltárása fontos elméleti és gyakorlati kérdés. Mivel a munka képezi minden társadalom alapját, így a közvetlenül társadalmi munka elemzésekor a termelés közvetlen társadalmi jellegéből kell kiindulni.

A szerző behatóan elemzi a termelésben és a munkában melyek a közös, melyek az eltérő vonások a fejlődés különböző fázisaiban.

A termelés társadalmasodása megkezdődik a nagyüzemi termelési mód elterjedésével, de közvetlen társadalmivá válása csak a szocializmusban kezdődik. A termelés közvetlen társadalmi jellegét nem az adja meg, hogy az előállított termékek társadalmi szükségletet elégítenek ki, hanem az, hogy a termelés produktuma közvetlenül társadalmi termelés eredménye. Amíg fennmarad a termékek árujellege, nem lehet teljes értelemben beszélni a termelés közvetlen társadalmi jellegéről.

A közvetlenül társadalmi termelés és a közvetlenül társadalmi munka a fejlődés magasabb szintjén alakul ki, amikor a munka magas szinten társadalmasodik és megvalósul a munkaerő és a társadalmi termelési eszközök közvetlen egyesítése.

Lobonyec, A. G.

THE ESSENCE OF DIRECTLY SOCIAL LABOUR

(Summary)

The revealing of the essence of the directly social production is theoretically and practically important problem. Since it is the labour which forms the basis of every society, in analyzing the directly social labour we have to start from the direct social character of the production

The author profoundly analyzes which are the common and which are the distinctive features of the production and labour at different stages of development.

The socialization of production begins with the spread of large scale mode of production, but it's becoming directly social begins only in socialism. The production is directly social not because the products satisfy social needs, but because they are directly the results of the social production. So long as the commodity character of products remain We can not fully speak of the direct social character of the production.

ШУТОВА Н. И.

К ВОПРОСУ О ПОЛИТЭКОНОМИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ УПРАВЛЕНИЯ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИМ ОБЩЕСТВЕННЫМ ПРОИЗВОДСТВОМ

Современный этап коммунистического строительства предъявляет высокие требования к управлению социалистической экономикой. Экономика СССР имеет сложный многоотраслевой характер.

В данный период промышленность СССР насчитывает более 300 отраслей, только в машиностроении производится 125 тысяч различных видов продукции. По объемам капиталовложений в народное хозяйство СССР превзошел Соединенные Штаты Америки. Рост масштабов и качественные сдвиги в нашей экономике «предъявляют новые, более высокие требования к управлению, не позволяют довольствоваться сложившимися формами и методами, если даже они хорошо служили в прошлом».¹

Завершение строительства развитой социалистической экономики и вступление в новый этап коммунистического строительства требует всестороннего, комплексного совершенствования хозяйствования и организационной структуры управления производством. Процесс этот очень сложный, требующий проведения ряда крупных научно-обоснованных преобразований со стороны общества. Поэтому XXV съезд КПСС подчеркнул, что в области общественных наук необходимо «всемерно развивать исследования по проблемам ... совершенствования управления и планирования народного хозяйства, а также прогнозирования социально-экономических процессов».²

Определение основных направлений совершенствования управления общественным производством во многом зависит от выяснения объективных основ управления, решения ряда вопросов, связанных с определением места и роли управления в развитии социалистического производства. При этом важно установить природу и содержание отношений, возникающих в процессе управления социалистическим общественным производством.

В настоящее время значительная часть советских ученых-экономистов, юристов, социологов, философов — работают над решением теоретических, методологических, практических вопросов управления социалистической экономикой. В их работах исследуются такие важные аспекты этой проблемы, как организация систем управления, методы управления, особенности руководства, стиль управления и др.

Однако многие вопросы управления социалистическим производством еще не решены, значительная их часть дискутируется в соответствующих работах.

¹ Материалы XXV съезда КПСС, М., Политгиздат, 1971, с. 66.

² Материалы XXV съезда КПСС, М., Политгиздат, 1976, с. 214.

Наименее разработанным, на наш взгляд, является политэкономический аспект вопросов управления социалистической экономикой.

Значительный интерес представляет выяснение сущности управления социалистическим общественным производством как категории политической экономии, выяснение её места и субординальной связи с производительными силами и производственными отношениями коммунистической общественно-экономической формации. В условиях социализма, где неразрывно слито экономическое и политическое управление, а управление общественным производством осуществляется государственными органами, (входящими в состав надстройки), определение места управления в системе общественных отношений представляет определенные трудности.

Среди авторов работ по проблемам управления нет единого мнения по этому вопросу. Среди некоторых ученых сложилось мнение, что управление производством — это надстроечная система, регулируемая главным образом, правовыми отношениями;³ другие авторы признают, что по своей природе управление общественным производством необходимо отнести к базису.⁴

На наш взгляд, правы те ученые, которые исходят из *базисного характера отношений управления*, что позволяет им включаться в систему производственных отношений того или иного способа производства. К. Маркс, анализируя управление производством, подчеркивал, что оно есть «особая функция, возникающая из самой природы общественного процесса труда и относящаяся к этому последнему».⁵ Он характеризует управление и производство как *две части единой кооперации труда*, находящиеся в неразрывной связи и единстве друг с другом.

Поскольку речь идет об управлении производством, то необходимо иметь в виду, что в процессе производства в качестве его компонентов выступают средства производства, рабочая сила. Они обеспечивают процесс труда при наличии различных форм координации. Отсюда следует, что отношения управления, порождаемые кооперацией труда являются составным необходимым компонентом трудового процесса, без них невозможна целесообразная деятельность членов трудового коллектива. Здесь проявляются основные функции управления и его экономическая сущность. Такая постановка вопроса требует рассмотрения управления социалистическим производством как важной социально-экономической категории.

Вместе с тем управление нельзя отрывать от развития производительных сил. Отдельные экономисты исходят из того, что управление является элементом производительных сил. Авторы этой теоретической позиции исходят из того, что управление является одним из условий производственного процесса, осуществляемого на основе общественного труда, элементами кооперации труда, в силу чего, как и саму кооперацию его необходимо рассматривать как элемент производительных сил. Учитывается также и то, что управление обеспечивает координацию усилий совокупного работника, благодаря чему рождается дополнительная производительная сила («эффект организации»); ра-

³ И. А. Григорьев. Базис и надстройка социалистического общества. Ж. «В помощь политическому самообразованию», № 10, 1957.

Г. Козлов «Развитие отношений собственности в период развернутого строительства коммунизма.» Ж. «Коммунизм» № 6, 1959.

⁴ Э. П. Дрнаев. «Место и роль управление производством в системе общественных отношений». Вестник МГУ, № 6, 1960.

А. П. Годунов. «К вопросу об управлении производством, как экономической категории.» Вестник ЛГУ, № 23, 1961.

⁵ К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч., т. 23, с. 323.

ботники аппарата управления, техника управления также являются важными элементами производительных сил.⁶

Нам представляется, что управление общественным производством как обязательная составная часть всякого процесса труда — является *составным элементом производительных сил*, но в то же время — это определенные экономические отношения непосредственно связанные с координацией и реализацией этого процесса и в этой связи они *не могут не представлять собой определенную группу производственных отношений*.

Отсюда следует, что управление общественным производством мы можем отнести к группе граневых — *одновременно выкупающих в качестве элемента производительных сил и производственных отношений*. Что касается места отношений управления в системе производственных отношений, то они входят в ту их часть, которая складывается на основе обмена трудовой деятельностью между участниками совместного труда, так как только обмен деятельностью работников управления и непосредственных исполнителей дает определенную форму организации труда — кооперацию труда в её определенных структурных формах. Отношения по обмену деятельностью являются главным видом отношений, порождаемых кооперацией труда.

Анализируя отношения трудовой деятельностью, в них можно выделить две стороны — *техничко-организационную и социально-экономическую, а соответственно отношения управления рассматривать как — технико-организационные и социально-экономические*.

Значительное место в исследованиях советских экономистов занимает определение субординальной связи между этими сторонами управления и их места в системе производственных отношений. Они аргументируют включение организационно-технических отношений управления в производственные отношения,⁷ причем, относят их к первому их слою. куда включаются и отношения, связанные со специализацией, кооперацией и концентрацией производства.

Отдельные экономисты считают, что организационно-технические отношения являются *вторичными по отношению к социально-экономическим отношениям* на том основании, что «свой социально-экономический тип они получают как бы извне, от господствующих в данном обществе первичных, основных производственных отношений — отношений собственности».⁸

Такая трактовка представляется нерпавомерной уже потому, что именно организационно-техническая сторона производственных отношений ближе к своему содержанию, т.е. к производительным силам, именно она является непосредственной формой их развития и первой реагирует на изменения в уровне их развития. Её необходимо относить к первому слою производственных отношений.

Организационно-техническая сторона управления носит общеэкономический характер, однако в каждой формации она приобретает свою социальную форму.

Решающее воздействие на её характер и функции оказывает форма собственности, господствующая в данном обществе. Изучение организационно-экономических отношений управления является исключительно плодотворным как

⁶ О. А. Дейнеко. «Методологические проблемы науки управления производством.» М., «Наука», 1970, с. 219.

В. И. Сенченко. «Политическая экономия социализма — научная основа руководства народным хозяйством.» Ж. «Экономические науки», № 4, 1959, с. 24.

⁷ А. К. Покрыдан. «Производственные отношения и экономические законы социализма.» М., 1971.

⁸ Л. И. Абалкин. «Хозяйственный механизм развитого социалистического общества.» М., 1973, с. 18.

для теории, так и для практики социалистического хозяйствования. Это обусловлено тем, что именно здесь находится один из тех узлов, через которые проходит процесс использования экономических законов в системе управления социалистическим общественным производством.

Переход от познания законов к использованию их требует действий, организованных в масштабах всего общества. Победа социалистической революции создает реальную возможность познания и использования экономических законов в масштабе всего общества. Она создает условия для действия новой системы экономических законов коммунистического способа производства, которая охватывает и систему управления. Использование системы экономических законов в управлении социалистическим хозяйством представляет не единовременный акт, а непрерывный процесс деятельности членов социалистического общества.

Следует подчеркнуть, что использование экономических законов в процессе управления социалистическим производством не ограничивается лишь решением вопросов экономической эффективности, а преследует одновременно решение комплекса социальных проблем развития социалистического общества.

Вместе с тем управление производством развивается в соответствии с определенными социально-экономическими закономерностями, законами, специфичными только для этой отрасли знания.

Таким образом, управление, по нашему мнению, относится к группе социально-экономических категорий, одновременно выступающих в качестве компонента и производительных сил и производственных отношений. Причем, именно их принадлежность к производственным отношениям, позволяет раскрывать их специфическое социально-экономическое содержание, что блестяще сделал К. Маркс на примере капиталистического способа производства. Он писал: «Управление капиталиста есть не только особая функция, возникающая из самой природы общественного процесса труда и относящаяся к этому последнему, оно есть в то же время функция эксплуатации общественного процесса труда и, как таковая, обусловлена неизбежным антагонизмом между эксплуататором и сырым материалом его эксплуатации.»⁹ Эти две стороны капиталистического управления *неотделимы одна от другой*. Функция управления реализуется здесь лишь постольку, поскольку *осуществляется эксплуатация*. Поэтому *степень эксплуатации является главным показателем эффективности управленческой деятельности в сфере капиталистического производства*.

При социализме уничтожается двойственный характер управления. Являясь функцией непосредственно-общественного труда, оно направлено на реализацию целей коммунистической формации.

Отношения управления складываются не только между государственными органами управления и представителями низших ступеней управления, но и между органами всей управленческой иерархии и непосредственными участниками производства.

При этом на каком бы уровне ни возникали отношения управления, они носят в условиях социализма государственный характер.

Вопросы управления производством изучаются рядом наук, однако определяющую роль в их исследовании играет наука управления производством. Особую сложность в этой связи приобретает выделение её предмета исследования. В понимании объекта исследования этой науки наметилось несколько теоретических позиций.

⁹ К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч., т. 23, с. 343.

Советский экономист Г. Х. Попов, например, разделяет систему знаний об управлении социалистическим общественным производством на управленческие аспекты конкретных наук, предмет которых шире предмета науки управления¹⁰, т.е. он исходит из того, что *нет единой науки управления социалистическим производством*, а отдельные её стороны изучаются рядом наук.

Некоторые ученые пытаются определить предмет науки управления производством как «проблему организации работы административного аппарата», «логику администрирования»,¹¹ т.е. предмет науки управления общественным производством сводится по существу только к организационным аспектам.¹²

На наш взгляд, такой подход к определению предмета науки управления общественным производством значительно сужает круг изучаемых проблем.

В определении предмета данной науки необходимо исходить *из сущности управления*, как функции общественного труда, которая заключается в целенаправленном воздействии на коллективы людей для координации и организации их деятельности в процессе производства. Управление производством осуществляется посредством управления людьми.

В ходе управления люди не могут не вступать в отношения друг с другом. В этом смысле управление производством выступает как отношение между его участниками. Управленческие отношения и весь круг социально-экономических проблем их регулирующих должны изучаться наукой управления социалистическим общественным производством. Как отмечается в советской экономической литературе: «Наука управления производством занимается изучением отношений управления в сфере производства материальных благ, в его различных звеньях и на разных уровнях руководства»¹³.

Эти отношения очень сложны и многогранны. Это обусловлено тем, что в них должны быть органически соединены политические, экономические, правовые, организационные стороны управления. Они оказывают влияние на действия людей в процессе управления производством, превращая их в сложнейшую систему взаимообусловленных, многосторонних связей.

Отношения управления общественным производством *специфичны*. Важнейшей особенностью управленческих отношений является то, что в результате процесса управления непосредственно не создаются ни материальные блага, ни духовные ценности, т.е. управленческие решения это только *носитель определенной информации*; для его реализации необходим исполнитель, который способен его осмыслить и реализовать. Вместе с тем управление представляет собой определенную волевою деятельность субъекта управления. Однако это не дает достаточно оснований для того, чтобы ограничить их характеристику только этим кругом вопросов. Такой подход будет односторонним и неправомерно сужать определение этой категории.

Выступая по своей форме как волевое отношение управление производством, по своему содержанию, выступает как социально-экономические, но не сводятся только к ним. Они гораздо шире, ибо должны отражать и правовые и административные, и психологические стороны этого процесса.

Коммунистический способ производства, как уже было сказано выше, утрачивает двойственный характер управления. Здесь, где собственниками средств производства являются сами трудящиеся, государство, как субъект управления

¹⁰ См. Г. Х. Попов. Проблемы теории управления. М., «Экономика», 1970.

¹¹ См. Е. Старосьцк. Элементы науки управления. М., «Прогресс», 1965.

¹² В. Г. Усенко. Политическая экономия и управление производством. ЛГУ, 1975, с. 88.

¹³ См. Д. М. Крук. Управление общественным производством при социализме. М., «Экономика», 1972, с. 14.

производством, отражает коренные интересы производителей материальных и духовных благ. Основной целью планового управления социалистическим производством является рациональное воспроизводство и наилучшее использование всех материальных, трудовых, научных ресурсов для удовлетворения разносторонних потребностей членов социалистического общества.

В условиях, когда экономический интерес общества и каждого его члена состоит в росте народного благосостояния и всестороннем гармоническом развитии человеческой личности, создаются основы формирования принципиально новой по своему социально-экономическому содержанию и принципам системы управления производством.

При социализме социальная система управления не только не противостоит организационно-технической, но, напротив, способствует её развитию и совершенствованию. Изменяется не только содержание, но и масштабы управления — оно *охватывает все народное хозяйство*. Изменение объема и целевой функции управления не может не привести к качественным изменениям самой природы управления общественным производством.

Социалистический строй покончил с анархией и конкуренцией, превратив все народное хозяйство в единую, планомерно развивающуюся экономическую систему.

Роль управления в социально-экономическом развитии общества значительно возрастает. Отвечая оппонентам, утверждающим, что в отсталой России социализм построить невозможно, В. И. Ленин писал: «Да, мы не имеем нужного уровня культуры, нет и цивилизованности. Но у нас есть рычаг, который нам дала революция и с помощью которого мы двинемся догонять другие народы. Этот рычаг — Советская власть, советский строй, система управления».¹⁴

Именно власть и управление выдвигал В. И. Ленин в качестве необходимых условий, которые при наличии общественной собственности на основные средства производства, выступают важным фактором развития социалистической экономики, причем их роль и значение возрастают в процессе строительства коммунистической экономики.

Управление общественным производством в современных условиях, рассматривается как важный фактор роста производительности труда, повышения эффективности социалистической экономики¹⁵.

Следует отметить, что подлинно научное управление социалистическим производством возможно только с утверждением социализма.¹⁶ «Только социализм, — писал В. И. Ленин, — дает возможность широко распространить и настоящим образом подчинить общественное производство и распределение продуктов по научным соображениям, относительно того, как сделать жизнь всех трудящихся наиболее легкой, доставляющей им возможность благосостояния».¹⁷

Только общественная собственность на средства производства создает *возможность управлять производством, как единой целостной системой* на основе познания и использования присущих ей законов и тенденций.

В системе планомерной организации социалистического производства функционируют и товарно-денежные отношения, но с новым содержанием, от-

¹⁴ В. И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 45, с. 381.

¹⁵ Только за счет совершенствования организации производства и труда в X-й пятилетке должно быть получено примерно 25—30% намеченного прироста производительности труда в промышленности. В. Лебедев. Пятилетке качества и эффективности. Ж. «Коммунист», № 12, 1976.

¹⁶ Не всякое управление является научным. Научное управление — это такое сознательное управление, которое осуществляется в соответствии с требованиями объективно действующих законов.

¹⁷ В. И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 36, с. 381.

ражающим особенности развития социалистической системы хозяйства. Мы не разделяем точку зрения экономистов, которые утверждают, что существует научная система управления в капиталистическом обществе.

Первые знания об управлении производством возникают вместе с ним. Появление элементов научного анализа управления производством связано с развитием машинного производства, особенно в условиях государственно-монополистического капитализма. Но при капитализме *нем главного условия научного управления общественным производством — обобществленного производства*. Поэтому серьезные научные достижения в области управления при капитализме в основном связаны с *организационно-технической стороной управления*¹⁸ ибо капиталистическая система управления в полной мере отражает антагонистические противоречия капиталистического способа производства. Противоречие между планомерной организацией труда внутри капиталистического предприятия и стихийным развитием капиталистического общества в целом становится, в конечном итоге, серьезным препятствием и для дальнейшего совершенствования процесса управления на предприятиях. Господство монополий ведет к ожесточенной конкуренции, к огромному расточительству общественного богатства.

Следует подчеркнуть, что в силу приведенных выше обстоятельств рациональная организация управления производством в масштабах всего общества принципиально невозможна в условиях буржуазного строя, — именно в силу господства капиталистических производственных отношений, частной собственности на орудия и средства производства.

Несмотря на попытки преодолеть противоречия в системе управления производством в условиях современного капитализма, оно продолжает носить ограниченный, противоречивый характер. Как отмечалось в Программе Коммунистической партии: «Попытки государственного регулирования капиталистического хозяйства не способны устранить конкуренцию и анархию производства, не могут обеспечить планомерного развития хозяйства масштабе общества, ибо основой производства остаются капиталистическая собственность и эксплуатация наемного труда.»¹⁸ Подлинная научная организация всего народного хозяйства — задача непосильная для капитализма.

Только социализм создает возможности для создания научной системы управления общественным производством, для его динамичного развития и совершенствования. Глубокий научный подход в совершенствованию управления народным хозяйством нашел яркое выражение в новой системе планирования и экономического стимулирования, намеченной сентябрьским (1965 г.) Пленумом ЦК КПСС, развитой в последующих решениях партии и правительства.

В этой системе большое внимание уделяется *сочетанию отраслевого и территориального управления, централизованного руководства с хозяйственной самостоятельностью и инициативой предприятий*. Совершенствование управления социалистическим производством является важнейшим звеном экономической стратегии партии на современном этапе. «В. И. Ленин указывал, — отмечал Л. И. Брежнев, — что когда выработана правильная политика, верная линия, успех дела зависит прежде всего от организации. Такая политика, такая линия у нас есть. Значит, решающим звеном становится организация, то есть

¹⁸ Программа КПСС. Политиздат, 1964 с. 27.

дальнейшее совершенствование управление экономикой в самом широком смысле слова».¹⁹

Совершенствование управления — это комплексная проблема. В системе мер важное место занимает дальнейшее развитие социалистического планирования, более широкое использование программно-целевого метода и осуществление разработки комплексных программ по важнейшим научно-техническим, экономическим и социальным проблемам, ускорение темпов роста производительности труда. Направляющая деятельность КПСС в области научного совершенствования управления социалистической экономикой является той теоретической основой, которая служит базой для развития ленинского принципа демократического централизма.

Особое внимание развитию этого принципа в управлении социалистическим производством уделяется в Конституции СССР, в которой законодательно закрепляется роль трудовых коллективов в привлечении трудящихся к управлению экономикой.²⁰

Важным звеном в улучшении руководства экономикой является совершенствование организационной структуры и методов управления. В промышленности продолжается работа по концентрации, специализации производства, сокращению звенности в управлении, завершению созданию производственных и промышленных объединений в соответствии с генеральными схемами управления.

В настоящее время в промышленности СССР создано более трех тысяч производственных и научно-производственных объединений. В их состав в качестве производственных единиц вошли 14,4 тысяч ранее самостоятельных предприятий. Объединения — качественно новое явление в управлении промышленным производством. Они представляют собой единые производственно-хозяйственные комплексы с широко развитой специализацией, кооперированием, где сливаются воедино наука и производство.

Опыт работы производственных объединений говорит о том, что существенное повышение эффективности производства достигается лишь при тщательно продуманной четкой организации входящих в них производственных единиц. Сейчас уже имеется много примеров, когда за 2—3 года в таких объединениях объемы производства возрастают в 1,5 и более раза при росте производительности труда до 80%.

Значительную роль в активизации процессов концентрации и специализации промышленного производства сыграли разработка и осуществление генеральных схем управления отраслями промышленности. Реализация мероприятий, предусмотренных в генеральных схемах управления, позволит за счет укрупнения предприятий и создания производственных объединений сократить количество объектов управления почти до 11 000 единиц, создать тысячу с лишним производственных объединений, ликвидировать около 700 органов среднего звена управления, уменьшить численность управленческого персонала почти на 90 тысяч человек и соответственно расходы на его содержание, обеспечить общий экономический эффект в сумме 1,6 млрд. рурлей.²¹

Этот экономический эффект был бы значительно больше, если бы при реа-

¹⁹ Л. И. Блещев. Вопросы управления экономикой развитого социалистического общества. Речи, доклады выступления. М., 1976, с. 539.

²⁰ Конституция СССР, гл. 1.

²¹ См. Карпенко Б. «Управление экономикой в условиях развитого социализма». Ж. «Плановое хозяйство» № 1, 1977.

лизации генеральных схем можно было бы устранить своевременно имеющиеся в практике их реализации недостатки. Они имеют место и в методах образования производственных объединений, как единых производственно-хозяйственных комплексов.

Совершенствование организационной структуры управления будет происходить и в непроизводственных отраслях народного хозяйства. На XXV съезде партии Л. И. Брежнев подчеркнул, что «Центральный Комитет против поспешных, необдуманных перестроек управленческой структуры сложившихся методов хозяйствования.²² Это значит, что работу по совершенствованию управления необходимо вести обдуманно, последовательно и по плану.

Опыт планового совершенствования управления социалистической экономикой позволил впервые в практике народнохозяйственного планирования учесть мероприятия по совершенствованию управления в плане на X-ю пятилетку во взаимосвязи с другими показателями развития экономики.

Если в предшествующие годы улучшились лишь отдельные элементы управления, то в современных условиях, речь идет об *усилении системного подхода к процессу совершенствования управления*, на что было обращено особое внимание в материалах XXV съезда КПСС, где подчеркивалось, что необходимо «усилить комплексное воздействие плана, экономических рычагов и стимулов, всей системы управления, на ускорение научно-технического прогресса, улучшение качества продукции, повышение эффективности общественного производства, достижения конечных народнохозяйственных результатов».²³

Для реализации научного подхода к процессу совершенствования управления социалистическим производством необходим комплексный, системный подход, в основе которого лежат следующие положения:

- управление имеет свои объективные закономерности и принципы;
- управление необходимо исследовать прежде всего с позиций социалистического производства, не снижая роли управления на уровне предприятия, отрасли, района;
- управление общественным производством сочетает в себе элементы техники и технологии, организационные, экономические, социальнополитические и психологические аспекты.

К анализу управления социалистическим производством необходимо подходить с двух сторон.

С одной стороны оно обладает рядом общих черт, характерных для всякого управления производством. Это — наличие системы, причинная связь элементов в системе, наличие управляющей и управляемой систем, хранение, передача, преобразование информации и др. Эти общие признаки всякого управления изучают и формируют такие дисциплины, как кибернетика, общая теория организации, теория систем, исследование операций. С другой стороны, управление производством обладает рядом специфических черт — *плановость, научность, демократичность и др.*

Если само по себе наличие в управлении общественным производством общих и специфических признаков сомнений не вызывает, то вопросы о их соотношении являются предметом дискуссии.

Некоторые представители кибернетического направления пытаются доказать, что *главное в конкретном виде управления — общие для всех видов управления черты*. При решении этого вопроса необходимо иметь в виду, что марк-

²² Материалы XXV съезда КПСС, с. 171.

²³ Материалы XXV съезда КПСС, с. 171.

сизм всегда подчеркивал, что в исследовании социально-экономических процессов развития главные черты — это те, которые отражают специфику данного способа производства. Поэтому основными в исследовании управления общественным производством являются его специфические черты. Однако нужно учитывать, что общие с пецифические признаки в реальном управлении переплетаются, взаимодействуют друг с другом; взаимосвязь разных групп признаков происходит не произвольно, ведущая роль в этом взаимодействии принадлежит экономическим, социальным законам управления, а среди них — законам, присущим данной формации.

Системный, комплексный подход к совершенствованию управления диктует необходимость создания единого общесоюзного органа для руководства всей работой по совершенствованию управления, который бы занимался краткосрочным и долгосрочным планированием развития управления социалистической экономикой.

SUTOVA, N. I.

A SZOCIALISTA TÁRSADALMI TERMELÉSI IRÁNYÍTÁSÁNAK POLITIKAI GAZDASÁGTANI SZEMPONTJAI

(Rézümé)

A gazdaságirányítási rendszer állandó továbbfejlesztése szükségszerű, tervszerű folyamat. Ezzel a kérdéssel több tudományág képviselői, így jogászok, közgazdászok, szociológusok, filozófusok is foglalkoznak.

Természetesen minden tudományág sajátos szempontból vizsgálja a gazdaságirányítási rendszert. Politikai gazdaságtani szempontból az irányítás helyét a társadalmi termelési viszonyok rendszerében kell meghatározni, amely nem könnyű feladat.

Vitatott kérdés, hogy az irányítás a felépítményhez, vagy az alaphoz tartozik. Több szerző véleménye szerint a felépítményhez tartozik és főleg jogilag szabályozott rendszerről van szó. A szerző véleménye szerint az irányítás alapvetően az alaphoz tartozik és a termelési viszonyok rendszerében helyezkedik el, de természetesen vannak felépítményi elemei is.

A fenti álláspontból kiindulva vizsgálja az irányítás szervezeti-technikai, stb. oldalait, a törvények megismerésének és felhasználásának elméleti és gyakorlati kérdéseit.

Az irányítási rendszer szisztematikus komplex megközelítése és állandó továbbfejlesztése szükségessé tenné egy szövetségi szervezet létrehozását, amely szervezné és koordinálná a továbbfejlesztés munkálatait és egyben segítené a rövid- és hosszútávú népgazdasági tervezést.

Sutova, N. I.

THE POLITICAL-ECONOMIC ASPECTS OF THE MANAGEMENT OF SOCIALIST SOCIAL PRODUCTION

(Summary)

The constant further development of the system of economic management is a necessary and planned process. More scientists, like lawyers, economists, sociologists, philosophers, deal with these questions. Naturally, each science investigates the system of economic management, from a specific aspect. From the political economy aspect it is the place of management which must be determined within the system of social production relations, which is not an easy task. It is disputed, wether the management belong to the superstructure or to the basis. In the view many scientists it belongs to the superstructure because it is a system mainly regulated by law. The author or this article holds the view that the management belongs fundamentally to the basis, and is situated within the system of production relations, but of course has elements belonging to the superstructure too.

Starting from the above mentioned position — the author — investigates the organizational-technical aspects of management, theoretical and practical issues of the recognition and utilization of laws (economic laws).

The systematic, complex approach to— and continuous development of the system of management would make necessary the setting up a federal (all union) organization, which would organize and coordinate the works of improvement and at the same time would help the snort and long range national planning.

DR. SALLAI MIKLÓS

AZ IPARSZERŰ TERMELESI RENDSZEREK NÉHÁNY ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI KÉRDÉSE

A mezőgazdaság fontos helyet foglal el a népgazdaság ágazati rendszerében, biztosítja a lakosság ellátását élelmiszerekkel, a külkereskedelmi célok megvalósítását. Mezőgazdaságunk hatalmas fejlődésen ment keresztül a nagyüzemi gazdaságok megszervezésétől kezdve napjainkig.

A mezőgazdaság gyors fejlődését nagyrészt az eredményezte, hogy az ipari módszerek egyre nagyobb mértékben behatoltak, ill. behatolnak a mezőgazdaságba, jelentősen megváltoztatják a mezőgazdasági munka jellegét, az életkörülményeket stb. A jelenleg elért fejlettségi szint azt bizonyítja, hogy a mai mezőgazdaság a társadalmi munkamegosztás rendszerében közelebb került más népgazdasági ágakhoz. Az utóbbi 10 évben a fejlődésben forradalmi változást jelentett a termelési rendszerek megjelenése. A jelen munka célja, hogy rámutasson arra, hogy a termelési rendszerek hogyan hatottak a mezőgazdaságra, természetesen csak néhány főbb kérdést érintve.

1. Az iparszerű termelési rendszerek kialakulása

A termelési rendszereket csak a mezőgazdasági termelés iparosodásának általános folyamatába helyezve vizsgálhatjuk.

Az iparszerű termelés kialakulása a mezőgazdaságban hosszú folyamat eredménye. Sokáig és még napjainkban is található olyan nézet, mely szerint a mezőgazdasági termelés elmaradottsága örök érvényű, a fejlődés lépéshátrányban van az iparral szemben.

A fejlettségi szintkülönbség okaira először a marxizmus klasszikusai mutattak rá, kifejtve, hogy a termelési formák elmélete érvényes a mezőgazdaságra is. Marx felvázolta a fejlettségi szintkülönbség megszűnésének lehetőségét: „Egészében feltehető, hogy a nyersebb, a kapitalizmus előtti termelési módban a mezőgazdaság *termelékenyebb* mint az ipar, mert a természet itt közreműködik mint gép mint organizmus, míg az iparban a természeti erőket majdnem egészen még emberi erővel pótolják...; a tőkés termelés forrongási időszakában az ipar termelékenysége gyorsan fejlődik a mezőgazdasággal szemben, habár kifejlődése *előfeltételezi*, hogy a mezőgazdaságban az állandó és a változó tőke közt már jelentős változás következett be, ... Később mindkettőben előrehalad a termelékenység, bár nem egyenlő mértékben. De az ipar egy bizonyos csúcspontján az aránytalanságnak csökkennie kell, azaz a mezőgazdaság termelékenységének relatíve gyorsabban kell gyarapodnia, mint az iparnak.”¹

¹ Marx: Értéktöbbletelméletek II. Kossuth Kk. Bp. 1961. 93. old.

E kérdésben Lenin így fogalmaz: „... a feldolgozó iparnak említett elkülönülése a kitermelő ipartól a manufaktúrának a mezőgazdaságtól, magát a mezőgazdaságot is iparrá ... változtatja.²”

Egy másik helyen: „... ugyanakkor az iparszerűen űzött mezőgazdaság nem teljesen szakad elkülönült ágakra, hanem csupán specializálja magát, hol az egyik, hol a másik piaci cikk termelésére ...”³

Az ipar és a mezőgazdaság fejlettségi szintbeli különbségek csökkenésével sokat foglalkoztak nálunk is, különösen a szocialista átalakulás, a nagyüzemi gazdaságok kialakítása után.⁴ Korántsem teljes azonban a nézetazonosság. A folyamat lényegét szinte minden szerző abban látja, hogy az ipari kapcsolatok beáramlásával a mezőgazdasági termelés egyre inkább az ipari munka válfajává válik. Természetesen nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy: „... A legkorszerűbb mezőgazdaság is különbözik a termelés más ágaitól abban, hogy növényi és állati szervezeteket állít elő. A termelési módja, eszközei folyton változnak.”⁵ Vági Ferenc szerint: „... A mezőgazdaságban is megvalósul a termelés teljes gépesítése, kialakulnak az ágazati géprendszerek...”⁶ Sárkány Pál úgy vélekedik, hogy a mezőgazdaság „biológiai” iparrá válik, amelyben olyan új gazdasági struktúra alakul ki, ahol nem lehet külön beszélni a mezőgazdaságról és az iparról...⁷

Az iparosítás folyamatát nagymértékben vitték előre az iparszerű termelési rendszerek. Ezek megjelenése és elterjedése nagymértékben összefügg egyrészt a mezőgazdaságban is megjelenő ipari szervezethez való igényével, másrészt a termelési alapegységek viszonylagos szétaprózódottságával, a vállalati és az ágazati méretek célszerűségével. Az iparszerű termelési rendszerek sajátos magyar nemzeti gazdálkodási forma, amelynek irányítási-gazdálkodási előzményei sem a kapitalista, sem a szocialista országokban nem voltak.

Az első termelési rendszert a Bábolná Állami Gazdaság egy amerikai technológiát felhasználva, a baromfitenyésztésben, majd ezt követően a sertéshús termelésben hozta létre. Ez nagymértékű koncentrációt eredményezett ebben a két ágazatban, jelentősen megnövekedett az abrakarmány-igény is. Ez a szükséglet növekedés váltotta ki a kukorica termesztési rendszer kialakítását és elterjesztését. Így alakult ki a CPS, amely szervezetenként jelentősen megnövekedett, így leválasztották a létrehozó Bábolnai Állami Gazdaságról és Közös Vállalatot hoztak létre IKR néven. A termelési rendszerek gyorsan növekedtek, terjeszkedtek, miközben az országban egyre több ágazatban egyre több termelési rendszer jött létre.

A termelési rendszerek tevékenysége túlmutat az iparszerű technológia alkalmazásán, bár az alapját, tartalmi oldalát, ez utóbbi adja. A termelési rendszereket gazdaságok hozták létre saját céljaik elérése érdekében. Erre a folyamatra kedvezően hatott a gazdaságirányítási rendszer reformja, mivel a nagyobb vállalati önállóság, az anyagi érdekltség fokozása élénkítette a vállalati kezdeményezéseket. Az aktívabb együttműködési lehetőség gyorsította a termelési rendszerek kialakításának folyamatát.

A termelési rendszer lényegét többen is megfogalmazták. Márton János szerint a termelési rendszer „önálló vállalatok meghatározott ágazatainak gazdaságos fejlesztését szolgáló integráció, amely biológiai, műszaki, s a szervezési tudományok

² Lenin: A kapitalizmus fejlődése Oroszországban. Szikra, Bp. 1949. 20. old.

³ Uo: 308. old.

⁴ Hazai agrárközgazdasági irodalmunkban először Erdei Ferenc foglalkozott az iparosodás kérdéseivel. Sokat foglalkoztak ezzel a kérdéssel még Fekete Ferenc, Csizmadia Ernő, Major László, Komló László, Márkus István, Muraközy Tamás, Lázár Vilmos, Sipos Aladár, Vági Ferenc, Márton János, Sárkány Pál ...

⁵ Márton János: Az élelmiszergazdaság új szerkezete. Kossuth Kk. Bp. 1970. 13. old.

⁶ Vági Ferenc: Agrárközgazdaságtan. Kossuth Kk. Bp. 1968. 237. old.

⁷ Sárkány Pál: Biológiai ipar — a jövő mezőgazdasága. Mezőgazdasági Kiadó, Bp. 1974. 43—44. old.

eredményeit egységes folyamattá ötvözi, állandóan továbbfejleszti, s az eredmények üzemi alkalmazását különféle szellemi és anyagi szolgáltatások révén szervezi...⁸

Szűcs Kálmán a termelési rendszerek alapvető jellemzőjének azt tartja, hogy „az ipari termeléshez hasonlóan komplexen magukba foglalják a termelés teljes folyamatát, összehangolják annak összes emberi, biológiai, kémiai, technikai tényezőit ... A rendszer több olyan mezőgazdasági, élelmiszeripari, ipari vállalat és különféle intézmények kooperációja, ill. a rendszerközpont által integrált termelési együttműködés, amely lehetővé teszi a biológiai alapok hatékony kihasználását, a gyorsabb ütemű élelmiszertermelés megvalósítását”.⁹

Az 1970-es években kialakult termelési rendszerek új típusú ágazatfejlesztő vállalkozói együttműködések, amely a következőket foglalja magában:

- a) biológiai, kémiai, technikai elemek összefogását *komplex technológiai rendszerbe*, alkalmazását a termelésben;
- b) újítási, *találmányi know-how, tapasztalati* elemek alkalmazását a termelésben, amelyeket a partnergazdaságok a rendszerszervezőktől vesznek át;
- c) *horizontális és vertikális kooperációs* rendszert, meghatározott célokkal és eszközökkel, melyekkel a termelést önálló gazdálkodó egységekben szervezik;
- d) sajátos rendszert, amely a *gesztor és a partnergazdaság*, valamint a kívülállók között alakul ki.

Az iparszerű termelési rendszer alapvető sajátosságai a *rendszerezettség, a komplettég*. A termelési rendszereken belül előtérbe kerül *az integrálódás* a differenciálódással szemben. Az integrációt, mint az önállósult részek közötti minőségileg új kapcsolatot a termelőerők fejlődése teszi lehetővé. Az integráció megköveteli a rendszer szemlélet gyakorlati megvalósítását, mert a termelési ágak szervezésénél a termelési folyamat egészéből kell kiindulni, úgy hogy valamennyi termelést befolyásoló tényezőt szabályozzák ill. ellenőrzik.

A termelési rendszerek szervezeti oldala a *vállalkozói együttműködés* ill. közös-vállalati formák kialakítása és fejlesztése, amely az integráció fejlődését segíti elő. Az ipari módszerek behatolása serkenti ezt a folyamatot, azonban ennek mélysége és sebessége eltérő az egyes ágazatokban, ezért szükségszerű, hogy új, változatos, hosszútávú, szerződéses kapcsolatok alakuljanak ki, amelyek biztosítják a folyamatos tartalmi és szervezeti megújulást, a szervezeti formák rugalmasságát.

A termelési rendszereket a *kooperáció jellege szerint elsődlegesen a horizontális integrációnak tekintem*, bár a vertikális integráció elemei is megtalálhatók. Az integrációs formákhoz való tartozást többen főleg szervezeti oldalról közelítik meg. Véleményem szerint a *vertikális integrációs* vonásokat nemcsak az jelenti, hogy a rendszerközpont funkcióit egyre több ipari üzem is ellátja, szaktanácsadás; adaptáció stb. formájában. Ennél többről van szó. A termelési rendszerek ugyanis ma még általában nem valósították meg tartalmilag a vertikális integrációt, amely a folyamatok egymásra épülését is magába foglalja, amely komplex folyamattá szervezi *nemcsak a termelést, hanem a feldolgozást is*. A vertikális integráció teljes megvalósítása az *agrár-
ipari egyesülések* feladata.

2. A termelési rendszerek működésének eddigi tapasztalatai

A termelési rendszerek elég gyorsan terjedtek, a tapasztalatok elég vegyesek voltak. Vitatott kérdéssé vált, hogy *mit szabad elfogadni rendszerként és mit nem*. A rendszer jogi kereteit a laza állami szabályozástól eltekintve, a partnerek önálló

⁸ Márton János: A termelési rendszerek megszilárdulása és fejlesztési lehetőségei. Tudomány és Mezőgazdaság 1978/6. sz.

⁹ Szűcs Kálmán: A továbbképzés szerepe a termelési rendszerek fejlődésében. Tudomány és Mezőgazdaság, 1978/6.s.

döntése alapján megkötött szerződések, társulati jogszabályok adják. A termelési rendszerek megjelenése után még jó néhány évig tisztázatlan maradt, hogy mi a taggazdaságok és mi a gesztorgazdaságok feladata. (Ezt a 22/1976. VI. 19. MÉM sz. rendelet szabályozza.)

A jogi szabályozás megfelelő kereteket ad a rendszerben való termelés megvalósításához, azonban az egyes rendszerek minősítésekor kiderült, hogy a jogi szabályozást nem mindenhol értelmezték azonosan. Néhány rendszergazda a *vállalat kötelezettségét még formálisan sem teljesítette*, amely csorbította a rendszergazdai tevékenység általános elismerését. Természetesen a rendszergazdai tevékenységben továbbra is a legnagyobb tartalék az üzemi adottságokra és a teherbíró képességekre jobban adaptálható *technológiai tervek* kifejlesztése és a partnergazdaságokban feltehető üzem- és munkaszervezési hiányosságok megszüntetése.

A rendszerekben termelt növények területe évről évre dinamikusan emelkedett, noha a rendszerhez való csatlakozást nemcsak, vagy főleg nem érdekeltségi megfontolások vezérelték. Sokszor a *termelési rendszerek a szűkösen rendelkezésre álló termelési tényező elosztásának eszközei voltak*. Természetesen a termelési rendszerek előnyei nem ebben vannak, hanem abban, hogy az országos átlagnál magasabb termelési mutatókat kell produkálniuk.

A termésátlag célkitűzések általában megvalósultak, a nagyobb termésátlagok *elérésének módjai és főleg költségei nem mindig* képezték közzgazdasági megfontolások tárgyát. Az IKR pl. a magyar gabonatermelés, ezen belül főleg a kukoricatermelés területén történelmi érdemeket szerzett, olyan komplex ágazatfejlesztést valósított meg, amely összhangban volt a népgazdasági érdekekkel is. Hosszú ideig a termésátlagok növelése szerepelt első helyen. Jelenleg inkább a termésátlagok stabilizálása, esetleges növelése mellett a *hatékonysági, gazdaságossági követelmények* fokozottabb figyelembevétele a jellemző.

Több tanulmányban kimutatták, hogy a termelési rendszerek általában többet produkáltak azokban a gazdaságokban, ahol a *gazdálkodás színvonalas, a munka- és üzemszervezés magasabb színvonala volt a rendszerbe történő belépés előtt is*.

A termelési rendszerben *minden tényező* azonos mértékben fontos, ha valamelyik tényező nem éri el a minimális szintet, az veszélyezteti az egész termelés eredményességét. Itt két tényezőt kell külön megemlíteni. Az egyik a *biológiai tényező*, ezen belül a fajta kérdés, amely a termésátlagok fokozásában kulcskérdés, de nem közömbös a hatékonyság szempontjából sem, mivel csak ezek biztosíthatják a ráfordítás — növekedés megtérülését. A másik kiemelten fontos tényező a *gép*.

A szántóföldi növénytermelésben a *termelési rendszerek valósították meg először a komplex gépesítést*. Ez általánosan javította a műszaki színvonalat. A behozott gépek ill. gépsorok elősegítették az eszközhatékonyság és a munkatermelékenység emelkedését, nem utolsósorban jelentősen csökkentették az élőmunka igényt. Nem elhanyagolható az sem, hogy a gépek a gazdaságokhoz kerültek, és a gazdaság beruházási költségeit nem emelték lényegesen.

Már korábban is voltak törekvések, hogy a nyugati import gépeket fokozatosan szocialista gyártmányú gépekkel cseréljék fel. Ez a kérdés nem megoldott megnyugtatóan ma sem, pedig nagyon aktuális, mert a behozott gépek amortizációja nagyrészt most jár le, noha jelenleg is tovább használják ezeket a gépeket mint nyugaton. „A KSZE-ben, évente négyszer-öttször jobban ki vannak használva azok a 7—8 évre használatos gépek, amelyeket a nyugati farmokon 3—4 évig működtetnek.”¹⁰

Általánosan megállapítható, hogy a termelési rendszerek a *termelési kultúrát*

¹⁰ Gazdag László—Csinyár Péter: Az iparszerű termelési rendszerek a mezőgazdaságban. Közgazdasági Szemle, 1981. 10. sz.

általában magasabb szintre emelték nemcsak a partnergazdaságokban, hanem kívülálló gazdaságokban is. Ez a termelési rendszerek innovációs hatásának tulajdonítható. Ezt tükrözi az, hogy a rendszeren belüli és a rendszeren kívüli gazdaságok átlaghozamai között fokozatosan mérséklődtek a különbségek, bár a területenkénti eltérés még mindig jelentős.

A kukoricatermelés modernizálása alapvetően az IKR-hez fűződik, bár nem jelentéktelen a KITE, KSZE, BKR tevékenysége sem. Ma már jelentősek a rendszerek KGST kapcsolatai is, amelyek megalkották az „ágazatfejlesztés szocialista modelljét”.

Az iparszerű termelési rendszerek elterjedése növelte a mezőgazdasági munka szerveztségét, hiszen a technológiai fegyelem betartása csak szigorú munkaszervezéssel érhető el. A rendszer eredményes működéséhez szükséges feltételeket a technológiai tervek tartalmazzák, amelyeket a gazdaságok adottságainak megfelelően adaptálnak. A termelési rendszerek szinte kikényszerítik a korszerű üzemszervezést, hiszen a nagyteljesítményű gépek kapacitását maximálisan ki kell használni. A munkaszervezés kiterjed az alap és a kiegészítő munkafolyamatokra is.

A technológia betartásában fontos szerepe van az emberi tényezőnek is. Jelentősen megnőtt a korszerű ismeretekkel szembeni igény. A gesztorok az üzemi oktatás megszervezésével jelentős szerepet vállaltak az általános képzettségi szint emelésében. Az ismeretek folyamatos karbantartása, a rendszerek további eredményes működésének a feltétele.

A termelési rendszerek új lépcsőt jelentenek a munkamegosztás fejlődésében. Elsősorban az ágazatfejlesztő jelleg kidomborításával, ami azt jelenti, hogy egy-egy komplex technológia egy meghatározott nagyságú területet igényel (pl. IKR kukorica 790 ha).

Kérdés, hogyan illeszthető be az iparszerű termelés az üzemi termelési szerkezetbe. Ma már egyértelmű, hogy a gazdaságok egyaránt részesülnek a koncentráció, specializáció és az ágazattársítás előnyeiből. A legnagyobb termelési rendszerek foglalkoznak kukorica, búza, szója, napraforgó stb. termelésének megszervezésével és megfelelő ágazattársítással is, törekedve megfelelő ágazati optimumok kialakítására.

Ebben az új munkamegosztási rendszerben a gesztor átvállalja a tagvállalatoktól az adott ágazat új eljárásainak a továbbfejlesztését, üzem- és munkaszervezést. Természetesen úgy, hogy ez mindenképpen tartalmazzon régi elemeket is, beépítsék a korábbi termelési folyamat technológiájába. A gesztorgazdaság elvégzi az adaptálást is, de nem vállalja, nem vállalhatja a folyamatos üzem- és munkaszervezést.

3. Az iparszerű termelési rendszerek Csongrád megyében

Csongrád megyében az iparszerű termelési rendszerek elterjedése sokkal lassúbb volt, mint országosan. 1974-ben 24 ezer ha-on a nagyüzemi közös szántónak 10%-án folyt iparszerű termelés. Az országos arány ekkor 14%-os volt. Ezután dinamikus növekedés volt a jellemző, kiterjedt a növénytermesztés, kertészet, állattenyésztés valamennyi ágazatára. 1976 óta a növénytermelési rendszerekben termelt növények aránya meghaladja az országos átlagot. Jelenleg összesen 31 termelési rendszer működik, amelyből 10 növénytermelési rendszer, 10 kertészeti és 11 állattenyésztési rendszer. A nagyüzemek 90%-a tagja valamelyik rendszernek, néhány termelőszövetkezet több termelési rendszernek is tagjai (1. táblázat)

1978-ban a nagyüzemi szántóterület 43,4%-án folyt termelési rendszerben a termelés. A termelés teljes vertikumát ágazattársítással a négy legnagyobb országos háló-

zattal is rendelkező termelési rendszer szervezi. (IKR, KITE, GITR, BKR.) A megye területén is a legkiemelkedőbb teljesítményt az IKR, KITE szervezésében termelő gazdaságok nyújtották. A szervezettség foka itt ítéltető legeredményesebbnek. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy rendszerezett adatszolgáltatás főleg ezeknél a rendszereknél van. (Bár ezen rendszerekben termelő gazdaságok sem kaptak minden esetben elegendő információt.) A közzgazdasági tisztánlátást zavarja, hogy több rendszerrel

1. táblázat

TERMELÉSI RENDSZEREKBE RÉSZT VEVŐ TAGGAZDASÁGOK SZÁMA

Szántóföldi Növénytermesztési Rendszer:	TAGGAZDASÁGOK SZÁMA					
	1978. év			1979. év		
	összes	Tsz	á.g.	összes	Tsz	á.g.
1. Iparszerű Kukoricatermelő Közös Vállalat (IKR), Bábolna	10	8	2	13	9	4
2. Kukorica és Iparinövény Termelési Együttműködés (KITE), Nádudvar	16	16	—	18	18	—
3. Bajai Kukoricatermelési Rendszer (BKR), Baja	6	4	2	5	4	1
4. Gabona és Iparinövény Termelési Rendszer (GITR), Rákóczi falva	17	17	—	23	23	—
5. Bácsalmási Napraforgótermesztési Rendszer (BNR), Bácsalmás	7	4	3	7	4	3
6. Szeghalmi Lucernatermesztési Rendszer (SZELUR), Szeghalom	8	7	1	11	10	1
7. Fűzesgyarmati Lucernatermelési Rendszer, Fűzesgyarmat	2	2	—	2	2	—
8. Szegedi Kendertermelési Rendszer (SZKR), Szeged	14	13	1	14	13	1
9. Hybar Szemescirok Termelési Rendszer, Ócsa	8	7	1	1	1	—
10. Szarvasi Rizstermelési Rendszer, Szarvas	3	1	2	3	1	2

Kertészeti rendszerek:	1978				1979			
	össze- sen	Tsz	Szak- szerv.	á.g.	össze- sen	Tsz	Szsz.	á.g.
1. Somogyi Burgonyatermesztési Rendszer, Nagyatád	6	6	—	—	4	4	—	—
2. Szegedi Tájegység Fűszerpaprika Termelő Társulás, Szeged	22	18	2	2	26	20	4	2
3. Makói Hagymatermelési Rendszer, Makó	11	11	—	—	14	13	1	—
4. Szentesi Korai Zöldségtermelési Rendszer, Szentés	4	4	—	—	6	6	—	—
5. Forráskúti Egységes Zöldség és Burgonya Társulás, Forráskút	16	13	3	—	11	8	3	—
6. Soroksári Paradicsom Termelési Rendszer	2	2	—	—	2	2	—	—
7. Üllői Gyökérszöldségtermelési Rendszer	1	1	—	—	1	1	—	—
8. Békéscsabai Zöldborsótermelési Rendszer	1	—	—	1	1	—	—	1
9. Hosszúhegyi Gyümölcsstermelési Rendszer	—	—	—	—	16	10	5	1
10. Délalföldi Szőlő és Borstermelési Rendszer	—	—	—	—	19	15	3	1

Állattenyésztési rendszer:	Taggazdaságok száma 1978-ban				broiler-csirke ágazat	kacsa	gyep
	szarvas-marha ágazat	sertés	árutojás	tojó-hibrid			
1. KATEJ	5						
2. TAURIN tejágazat	5						
húságazat	1						
3. BOSCOOP	29						
4. AGROKOMPLEX	1	4					
5. AGROCOOP	4						10
6. ISV		21					
7. Mezőhegyesi KSR		1					
8. KAHYB		6					
9. HUNNIAHYBRID				4	14		
10. Bólyi tojásterm. rendszer			4				
11. Palotási Kacsarendszer						2	

Forrás: Tájékoztató a megyében működő mezőgazdasági termelési rendszerek tevékenységének tapasztalatairól, a továbbfejlesztés lehetőségeiről. Csongrád megyei Tanács Szeged, 1979.

2. táblázat

FONTOSABB SZÁNTÓFÖLDI NÖVÉNYEK RENDSZERBEN TERMELT TERÜLETE ÉS ARÁNYA

me.: ha

Növény	1977. év			Nagyüzemi terület (Tsz+á.g.)			1979. évi szerződött ter.
	betakarított term. összesen	ebből: term. r.-ben	%	betakarított ter. összesen	ebből: term. rendszerben	%	
Búza	75 657	30 575	40,4	75 281	36 402	48,4	46 650
Kukorica	44 633	26 361	59,1	46 668	30 025	64,3	39 921
Rizs	1 290	1 290	100,0	1 336	1 336	100,0	1 350
Cukorrépa	5 517	4 197	76,1	5 371	4 315	80,3	4 426
Napraforgó	2 521	2 146	85,1	3 312	2 747	82,9	4 249
Szója	1 585	1 535	96,8	816	816	100,0	983
Rostkender	2 002	1 938	96,8	2 586	2 586	100,0	2 545
Lucernaszéna	20 195	1 707	8,4	20 476	3 494	17,0	3 988
Lucernamag	2 674	690	25,8	1 013	386	38,1	517
Káposztarepce	1 686	372	22,1	2 352	807	34,3	1 709
Cirok	989	509	51,4	1 697	937	55,2	100
Egyéb növény	36 762	1 482	—	36 459	1 936	—	2 000
Betakarított vetéster. össz. (z. félek és burg. nélkül)	195 511	72 802	37,2	197 367	85 787	43,4	108 438

Az adatok a KSH végleges jelentése alapján, tsz közös szektorra és állami gazdaságokra vonatkoznak.

Forrás: Tájékoztató a megyében működő mezőgazdasági termelési rendszerek tevékenységének tapasztalatairól, a továbbfejlesztés lehetőségeiről. Csongrád megyei Tanács Szeged, 1979.

még ma sem alakult ki a megbízható információs rendszer, így a közgazdasági elemzéseket nem minden esetben lehet elvégezni.

Az elmúlt években a BKR tevékenysége bizonyult a leggyengébbnek, amit az is bizonyít, hogy nem nőtt Csongrád megye szántóföldi növénytermelési szerkezetében a BKR aránya. A legnagyobb területet a búza (38%) és a kukorica (24%) foglalta el 1978-ban. (2. táblázat) Ha az összes termelési rendszeren belül termelt növények arányában fejezzük ki, akkor a búza aránya 42%, a kukoricáé 35%. Ez arra utal, hogy a termelési rendszerek e két növénynél voltak a legeredményesebbek, ill. az itt működő rendszergazdák törekszenek egyre nagyobb mértékben beintegrálni ezt a tevékenységet.

A kukoricatermelés modernizálása alapvetően az IKR-hez fűződik, bár nem keveset tett ezen a területen a KITE sem. Tulajdonképpen az IKR tevékenysége *teremtett alapot* a többi rendszer megteremtéséhez is. Bár a szolgáltatások, a szaktanácsadás színvonala jelentősen emelkedett, a gazdaságok egy része úgy véli, hogy *a fizetett díjakkal nem arányos a nyújtott szolgáltatás*. Vagyis az IKR-ben nem sikerült megvalósítani *teljes érdekközösséget*. A rendszertagság meghosszabításánál fő motiváló tényező, hogy a gesztor gépet ad, ez a gépberuházás nem terheli a taggazdaságok fejlesztési forrásait. Ugyanakkor a fejlesztési alapok *szüksége újratermelődik*, a rendszerkötöttség, a függőség fennmarad.

Nyilvánvaló, hogy minden integrációban kialakul bizonyos fajta *függőségi viszony* az integráló és az integrátor között, ez azonban *a vállalati önállóságot alapvetően nem csorbítja*. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ez az integráció az ágazatfejlesztésen túl egyéb előnyökkel is jár. Az IKR esetében a gépek megszerzése a taggazdaságokban a *gazdaság összteljesítményére* nagyobb hatással volt, mint a kukoricatermelés egészére. A nagy teljesítményű gépek lehetővé teszik, más területeken is a nagy volumenű, főleg alapozó munkák optimális időben történő elvégzését.

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy *a rendszerszerű termelésben a nettó jövedelem érdekelttség jelentősen megnőtt*, amely a további fejlődést is befolyásolja. Az érdekelttségi rendszer továbbfejlesztésénél ezt a körülményt figyelembe kell venni. Különösen fontos ez a mai időszakban, amikor a közgazdasági feltételek szigorúbbak lettek. A feltételek megváltozásával a rendszerek igyekeztek *rugalmasan alkalmazkodni* a megváltozott körülményekhez. Pl. az IKR is készített takarékosabb technológiai változatokat. A jövőben még nagyobb gondot kell fordítani a technológiák ésszerűbb helyi adaptálására. Főleg a *közgazdasági tervezést* (termelési költségek, gépi-kézi munkafelhasználás, várható nettó jövedelem stb.) kell javítani.

Csongrád megyében a rendszerek közül az utóbbi években a legnagyobb fejlődést a kukoricán kívül a *cukorrépa, kender* termelési rendszerek mutatják fel. Ez utóbbinak a székhelye Szegeden van, amely az anyagi-műszaki ellátás jó megszervezésével, új szolgáltatások bevezetésével országosan is jó eredményt ért el.

Jelentős előrelépés történt a *kertészeti rendszerek* bevezetésében is. Jelenleg a nagyüzemi zöldségterület 64%-át művelik rendszerben. Különösen fontos, hogy a megyei központú rendszerek a háztáji termelés koordinálását is ellátják. Az 1978-ban működött 8 kertészeti rendszerből 4 megyei központú. A rendszergazdák magas fokon specializált termelőüzemek, ahol a *koncentráció foka és a jövedelmezőség meghaladja az országos átlagot*.

A kertészeti rendszerek tevékenysége jelenleg még nem eléggé komplex, elsősorban szaktanácsadásra irányul. De nem működnek közre a vetőmag, gép alkatrész és egyéb anyagok közös beszerzésében. A kertészeti rendszerek közül csak a Szentesi Korai Zöldségtermesztési Rendszer fogja át a teljes vertikumot. A fűszerpaprika, hagyma és burgonyatermelési rendszereknél ez csak részben valósul meg. *A teljes*

FONTOSABB SZÁNTÓFÖLDI NÖVÉNYEK TERMÉSÁTLAGÁNAK ALAKULÁSA
1978. ÉVBEN

q/ha

Megnevezés	Tsz közös gazdaság összesen	Ebből: rendszer- ben	Állami gazda- ságok összesen	Ebből: rendszer- ben	Nagy- üzemi összesen	Ebből: rendszer- ben	rendszer- kívül
Búza	40,3	43,3	43,8	47,5	40,6	43,6	37,8
Kukorica	58,3	65,6	57,7	52,4	58,2	63,7	48,2
Rizs	9,9	9,9	11,4	11,4	10,9	10,9	—
Szója	14,5	14,5	—	—	14,5	14,5	—
Cukorrépa	417,9	430,8	421,7	416,3	418,0	428,2	376,3
Rostkender	65,4	65,4	75,5	75,5	66,0	66,0	—
Napraforgó	13,5	14,7	16,5	16,5	14,3	15,4	10,0
Lucernaszéna	63,8	59,1	57,4	60,0	62,6	59,9	62,6
Lucernamag	0,6	0,8	—	—	0,6	0,8	0,4
Káposztarepce	15,3	15,9	—	—	15,3	15,9	15,0

Forrás: Tájékoztató a megyében működő mezőgazdasági termelési rendszerek tevékenységének tapasztalatairól, a továbbfejlesztési lehetőségről. Csongrád megyei Tanács, Szeged 1979.

vertikum komplex rendszerbe való foglalása biológiai és technikai feltételek hiánya miatt nem megoldott.

Az állattenyésztési termelési rendszerek a nagyüzemi szarvasmarhaállomány 30%-át, a kocaállomány 68%-át, a baromfi ágazat 99%-át integrálják. Juftenyésztési rendszer 1978-ban alakult termelési társulás formájában 26 gazdaság részvételével, az anyaállomány 77%-val rendelkeznek.

Az iparszerű rendszerekben az átlagtermések 13—35%-kal magasabbak mint a rendszeren kívüli gazdaságokban. (3. táblázat) A magas termésátlagok mögött jelentős mértékű szóródás húzódik meg. Az utóbbi években a legjobb eredményt a KITE taggazdaságai produkálták, ezekben a differenciáltság is kisebb. A termésátlagok ugrásszerű növekedése az 1974—75 években következett be, azóta kismértékű növekedés, vagy az átlagok stabilizálódása jellemző. *Ennek oka abban keresendő, hogy a termelési rendszerek Csongrád megyében is kihasználták az extenzív növekedés forrásait.* Azóta elmaradt a termelési technológia meghatározó elemeinek megújítása, vagy legalábbis nem megfelelően fejlődött. Ez különösen jelentkezik a növénytermesztésben a rizs, szója, lucerna, a kertészeti ágazatban a burgonyatermesztésben.

Az állattenyésztési rendszerek termelési eredményei alig jobbakk, helyenként elmaradnak a megyei átlagtól is. Ennek okai a következők: a) az alkalmazott technológia nem jobb, mint általában a rendszeren kívüli gazdaságokban; b) a technológiai figyelem nem kielégítő; c) a rendszerek felkészültsége nem kielégítő.

A megyében 1978-ban 26 gazdaság tartozott sertésenyésztési rendszerhez, 11 gazdaság tejtermelési, 3 gazdaság pedig szarvasmarha-hústermelési rendszerhez. A rendszerben termelő gazdaságok főbb eredményeit a 4. ill. 5. táblázat tartalmazza.

Sertésenyésztésben az 1 átlagkocára jutó szaporulat a megye nagyüzemeiben 21,5 db, a rendszerben 20,8 db. Hasonlóan lemaradás mutatkozik a szopóskori elhullás és az egy átlagkocára jutó sertéshústermelésben is, amely 10,1%-kal magasabb rendszeren kívül (4. táblázat).

A tejtermelési rendszerekhez tartozó gazdaságok 1 átlag tehénre jutó tejtermelése meghaladja a megyei átlagot a KATEJ rendszer kivételével. A legeredményesebb

**SERTÉSTENYÉSZTÉSI RENDSZEREKHEZ TARTOZÓ GAZDASÁGOK
TERMELÉSI EREDMÉNYEI 1978. ÉVBEN**

Megnevezés	Üzemek száma	Átlag koca db	1 átl. kocára jutó szap. db	Szopós-kori elhullás %	Sertéshús termelés q	1 átl. kocára jutó sertéshús db	termelés q
ISV Rendszer	21	8 029	20,2	11,0	135 841	17,3	16,9
KAHYB Rendszer	6	2 855	20,4	10,2	49 859	19,0	17,5
AGROKOMPLEX Rendszer	4	2 837	21,0	9,8	51 531	19,3	18,2
Mezőhegyesi ISR	1	74	16,7	19,9	2 067	23,7	27,9
Rendszerhez tartozó üzemek összesen:	26	10 976	20,8	10,7	193 459	18,3	17,6
Megye nagyüzemei összesen:	44	16 138	21,5	10,3	310 460	18,9	19,4

rendszer az AGROKOMPLEX, amelynek eredménye több mint 50%-kal magasabb a megyei átlagnál (5. táblázat).

A szarvasmarhahús-termelési rendszerekhez tartozó gazdaságok eredményei gyengébbek a rendszeren kívüliekhez viszonyítva.

A termelési rendszerek jelentősen emelték a mezőgazdasági termelés színvonalát Csongrád megyében, javult a termelési fegyelem, ez kihatott a termelési rendszeren kívül termelő gazdaságok termelésére is.

A szükséges munkaerő száma 20–40%-kal csökkent, emelkedett a szakképzettségi szint, az üzemi szakvezetésben előtérbe került az ágazatirányítás.

A gazdaságok termelési szerkezete lényegesen egyszerűsödött, kevesebb a termelésbe bevont növények száma, az optimális ágazati méreteket kialakították. Előrehaladt a táblásítás is, jelenleg termelési rendszertől függően 100–200 ha-s tömböket alakítottak ki. A termelési rendszerek bevonásával a megye termelési szerkezete nem módosult.

A korszerű technológiák bevezetésével noha jelentősen csökkent az élömmunka-felhasználás, a termelési költségek, ezen belül a *fajlagos költségek emelkedtek*. A költségnövekedés fő okai a növényvédőszer, a műtrágya, üzemanyag, vetőmag áremelkedés stb. voltak, de emellett jelentős szerepet játszottak a talajadottságok is.

**TEJTERMELÉSI RENDSZEREKHEZ TARTOZÓ GAZDASÁGOK FONTOSABB
TERMELÉSI EREDMÉNYEI 1978-BAN**

Megnevezés	Üzem szám	Átlag tehén db	Kifejt tej hl	1 átl. tehenre jutó tejterm. liter
KATEJ Rendszer	5	2 176	66 664	3064
TAURINA Rendszer	5	3 493	153 169	4385
AGROKOMPLEX Rendszer	1	527	26 399	5009
Rendszerhez tartozó üzemek összesen	11	6 196	246 232	3974
Tejhasznú állománnyal rendelkező gazdaságok összesen:	58	20 649	678 010	3284

**SZARVASMARHA-HÜSTERMELÉSI RENDSZERHEZ TARTOZÓ ÜZEMEK
1978. ÉVBEN**

Megnevezés	Üzemek száma	Átlag tehén db	100 átl. tehénre jutó szaporulat db	Szopóskori elhullás %
TAURINA Rendszer	3	620	98,9	16,8
Húshasznú állománnyal rendelkező gazdaságok összesen:	9	2260	94,0	11,6

A termelési rendszerből 1978. év végén 2 üzem kilépett.

4. A termelési rendszerek továbbfejlesztésének időszerű kérdései

Az iparszerű termelési rendszerek által elért eredmények igazolták e termelés-szervezési formák létjogosultságát. A termelési rendszerek továbbfejlesztésénél a mezőgazdasági termelést meghatározó tényezőkből kiindulva kell meghatározni. Ezek a következők:

- a) a tudomány és a technika legújabb eredményeinek széles körű alkalmazása,
- b) az integráció széleskörű kibontakozása és elmélyítése,
- c) a minőségi, hatékonysági követelmények fokozottabb előtérbe kerülése!

A termelési rendszerek fejlődésének első évtizedében az alapvető az útkeresés, a szervezeti formák kialakítása és megszilárdítása volt a jellemző.

A rendszerek tevékenységét átfogóan megvizsgálták és a továbbfejlesztés mellett döntött az agrárpolitika. Ezt tükrözi az MSZMP KB 1978. márc. 15. határozata is, mely szerint:

„A növekvő követelményeknek megfelelően gondoskodni kell a termelési rendszerek folyamatos megújulásáról. Ennek feltétele a biológiai, technikai, kémiai, személyi tényezők összhangjának következetesebb megteremtése; a ráfordítások hatékonyságának növelése; a technológiai fegyelem megszilárdítás; a tudományos eredmények gyorsabb gyakorlati hasznosítása; a korszerű üzem- és munkaszervezeti megoldások elterjesztése; a rendszergazdák felelősségének növelése.”

A továbbfejlesztés feladatai: *először* az iparszerű termelési rendszernek tehát mindig képesnek kell lennie az *állandó megújulásra*. A termelési rendszer nem *produktálhat csak átlagot*. A termelési rendszerek teljesítményét nemcsak *menyiségi* pl. többletermés stb. kell vizsgálni, hanem *hatékonysági kritériumok* alapján is. A termelési rendszer akkor nevezhető eredményesnek, ha a hatékonyság javításában is *élenjáró szerepet* tölt be. *A nyolcvanas évekre kimerültek a termelési rendszerek eddigi, főleg extenzív tartalékai*. Szükségsszerű az intenzív fejlesztési szakaszra való áttérés.

A termelési rendszerek *eddig is innovációs szerepet* töltöttek be. „A termelési rendszerek innovációs szerepe nagyrészt az új technológiák átvételére szorítkozott, és ez azért is volt sikeres, mert megfelelő keretet teremtettek a végrehajtáshoz. Az adaptációs folyamat operatív feladatait jól meg tudják oldani. Tehát nem a kutató, fejlesztő tevékenység volt a döntő, hanem egy új szervezeti, feladatmegoldó struktúra kialakítása.”¹¹

Másodszor: reális veszély az, hogy a termelési rendszerek elkényelmesednek. Az érdekeltségi rendszeren lényegesen javítani kell, főleg hogy a kutató-fejlesztő tevé-

¹¹ Gazdag L.—Csingár P.: Az iparszerű termelési rendszerek a mezőgazdaságban. Közgazdasági Szemle 1981. 10. sz.

kenység előtérbe kerüljön. A különböző termelési rendszerek jelentős *fajta-kísérleteket* folytatnak kutatóintézetek bevonásával, gépbemutatókat szerveznek.

Harmadszor: jelentős változtatás szükséges a *biológiai fajták elismertetési rendszerben is*. Hiszen az nem a termelési rendszerek hibája, hogy egy újfajta elismertetése még ma is hosszadalmas, sok *adminisztrációval jár együtt*. A jelenlegi szabályok nem teszik lehetővé, hogy még az elismertetés alatt *felszaporítsák a vetőmagot*, ezért mire törvényszerűen alkalmazhatják az új fajtákat, akkorra jelentősen veszít a biológiai versenyképességéből, elsősorban nem a magyarországi, hanem a külföldi fajtákkal szemben.

Negyedszer: a termelési rendszerek továbbfejlesztésének egy további feladata az *ágazattársítás továbbfejlesztése*, az hogy a gazdaságok megfelelően részesedjenek az ágazatfejlesztés és az ágazattársítás előnyeiből. A teljes mértékű, egy vagy két ágazatra való leszűkülés ma nem várható el, hiszen ez jelentősen megnövelné a gazdaságok *kockázatvállalását*, és a jelenlegi érdekeltségi viszonyok között *nem várható el ilyen mértékű szakosodás*.

Ötödször: a termelési rendszergazdáknak *nagyobb kockázatot kell vállalni a jelenleginél*. Ma a taggazdaságok kockázatvállalása indokolatlanul magas, és többek között ezért sem sikerült még teljesen megvalósítani az érdekközösséget.

Végül: tovább kell fejleszteni a szaktanácsadást is. A szaktanácsadást segítő agrár szakembereket anyagilag is érdekeltté kell tenni az adott gazdaság termelési eredményeinek javításában.

Összefoglalva megállapíthatjuk a következőket: a termelési rendszerek *mint sajátos magyar termelésszervezési formák* jelentősen emelték a mezőgazdaságban a gazdálkodás általános színvonalát. A rendszerszemléletű termelés egyre nagyobb méretű megvalósítása lényegesen megváltoztatta a mezőgazdasági munka jellegét, csökkentette az élőmunka-igényt, növelte a munkatermelékenységet. Ez azonban nem járt mindig együtt az eszköz és anyagráfördítések hatékonyságának javulásával.

A termelési rendszerek között ma még jelentős különbségek vannak a szervezethez, szaktanácsadás, az eredményesség stb. területén.

Javítani kell a rendszerek *közötti együttműködést*, hogy minden rendszer átlag felett tudjon produkálni.

A termelési rendszer jelentős hatást gyakorolt Csongrád megye mezőgazdaságára is. Főleg a *szántóföldi növénytermelési rendszerek hoztak* jelentős eredményeket.

A kertészeti és állattenyésztési rendszerek az országos helyzetnek megfelelően *alig vagy nem hoztak többleteredményt* a rendszeren kívül gazdálkodóknál.

A rendszerek *realisabb értékelése és továbbfejlesztésük érdekében* minden termelési rendszerben *elkülönített számviteli információs rendszert* kell létrehozni, amely egyaránt szolgálhatja a *gyakorlati és az elméleti kutatómunkát is*.

Шаллаи М.:

НЕКОТОРЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ СИСТЕМ

(Резюме)

Статья начинается анализом теоретических основ промышленных производственных систем в венгерском социалистическом сельском хозяйстве: Что такое промышленная производственная система?

Промышленные производственные системы — специальные организационные формы производства, которых до сих пор нигде не было. Первые системы были созданы в птицеводстве, потом за короткое время сформировались промышленные системы в области растениеводства. Передовым в этом направлении являлся Госхоз «Бабонна».

Промышленные системы очень быстро распространились и оказали большое влияние на развитие всего сельского хозяйства. В этих системах развивается не только данная отрасль, но и гармонически развиваются все отрасли. Промышленные системы являются центрами «инновации» венгерского сельского хозяйства. Сегодня необходимо выдвинуть на первый план свое развитие технологии и техники, потому что до сих пор они только внедряли эту комплексную технологию. Поэтому создается и укрепляется органическая связь с научными исследовательскими центрами.

Промышленные производственные системы достигли больших результатов, но нельзя пренебречь некоторыми проблемами, напр., система заинтересованности между управляющим хозяйством-центром и членами. Это является одной из важнейших проблем дальнейшего развития.

В статье анализируется положение Чонградской области. В этой области промышленные производственные системы распространились позже, но ныне их пропорция достигает или превышает средних данных по стране. Самые результативные системы — IKR (Промышленное производство кукурузы (KITE), (Промышленное производство кукурузы и промышленных растений). Самые слабые результаты показали овощные и животноводческие системы как по области, так и по стране.

Dr. Miklós Sallai

SOME THEORETICAL AND PRACTICAL QUESTIONS OF „INDUSTRY-TYPE” PRODUCTION SYSTEMS

(Summary)

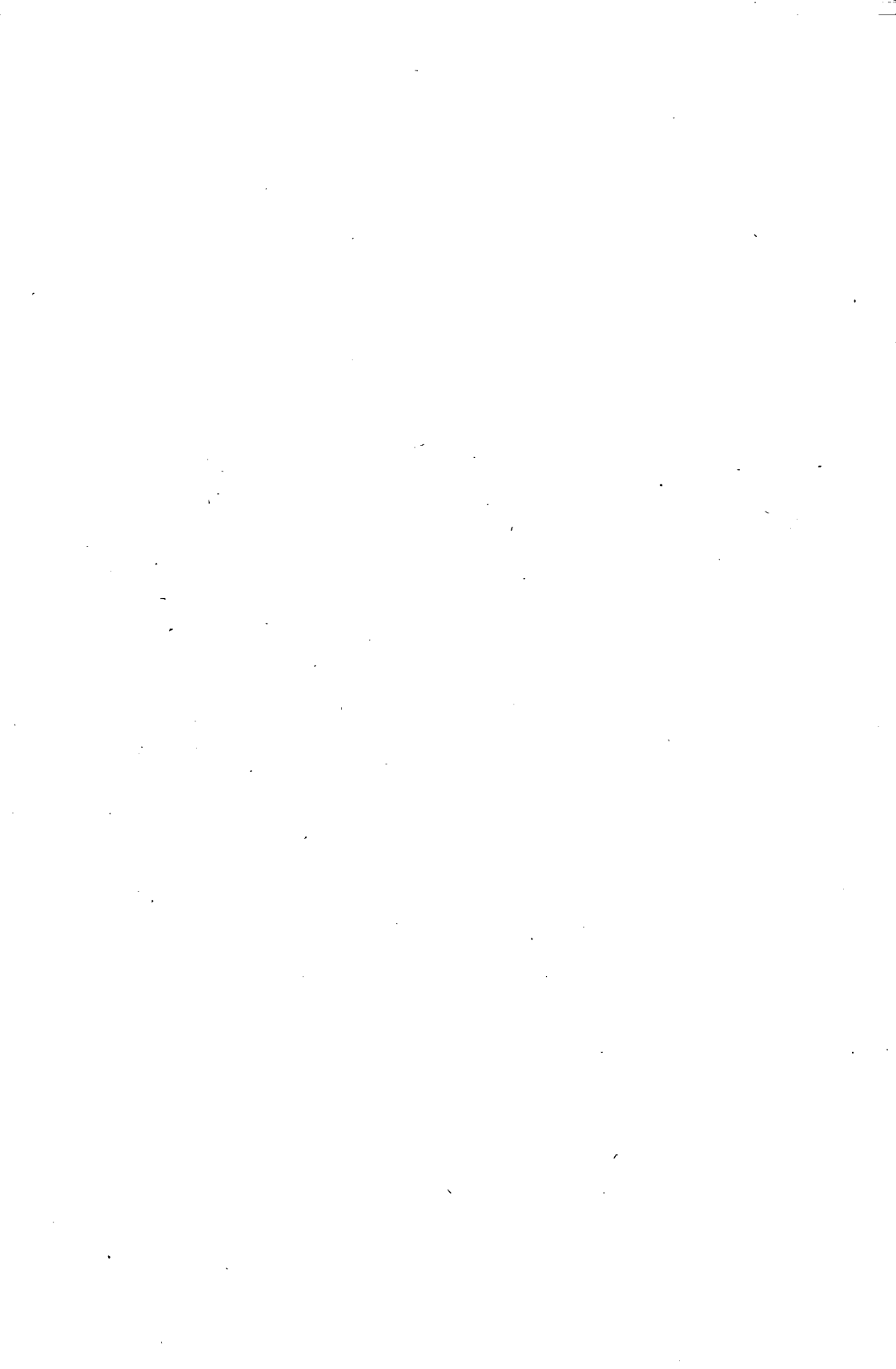
The article begins with the analysis of the theoretical basis of the Hungarian socialist agricultural production systems. What is production system? The agricultural production systems are specific forms of Hungarian production organizations, which, until now, nowhere existed. The first production systems were established in the „broiler” production, and than they came into being — in a relative short time — in the fields of plant cultivation too. In this process the „Babolna State Farm played a leading role.

The production systems spread very rapidly, and had a great effect on the development of the whole agriculture. The production systems develop not only the given branche of agriculture but the linkage of branches. The production systems are the centers of agricultural innovations. Today the self-development has to come to the front, untill now, the adoption of new technic and technology was characteristic feature. A close contact has to be formed with the scientific research institutions.

The production systems were succesful, but it should be mentioned that the most problematic part of the further development is the system of interest of the „gestor” and the member farms.

The article mentions Csongrád county. The production system came into being a bit later in this county but some of them are as developed, or more, than the national average.

In the county, the most successful production systems are: I. K. R. and the K. I. T. E. These production systems are less effective in the fields of vegetable growing and animal husbandry, at both national and as well as at county level.

DR. SIPOS MIKLÓS

A szovjet kolhozok finanszírozásának néhány kérdése

A kolhozgazdaságok pénzügyi rendszerének rendeltetése a kolhozok bővített újratermelési folyamatának finanszírozásához szükséges pénzforrások rendszeres biztosítása és a kolhozszektor bekapcsolása a népgazdaság egészének pénzügyi szervezetébe. A kolhozok pénzügyei átfogják a vállalati bővített újratermelés folyamatában keletkező pénzmozgásokat; gondoskodnak a teljes önelszámolás követelményének megfelelően a folyamatos és az egyszeri ráfordítások költségeinek pénzügyi fedezetéről. Ezen kívül az állami költségvetéssel, valamint a bankszervekkel fennálló pénzkapcsolatok révén résztvesznek a mezőgazdaságban realizált nemzeti jövedelem újrafelosztásában. A mezőgazdasági árak mellett e pénzügyi kapcsolatok teszik lehetővé, hogy az ágazat az adott időszak gazdaságpolitikai koncepciójának megfelelően hozzájáruljon az osztársadalmi feladatok finanszírozásához, illetőleg részesedjen a centralizált felhalmozási eszközökből.

A kolhozoknak a hetvenes években kialakult finanszírozási rendszere *többszintű pénzmozgásokat* foglal magába. Nagyon jelentős az a pénzmozgás ami a gazdaságok és az állami költségvetés, valamint a különböző bankok között lezajlik. Ugyancsak fontos elem a finanszírozási-pénzügyi rendszerben a kolhozok és a más vállalatok, gazdaságok közötti pénzkapcsolat is. Végül egyre jelentősebbek a kolhozgazdaságon belüli pénzmozgások; a kolhoz és a tagok vagy alkalmazottak közötti pénzkapcsolatok stb.

Az 1965-ben bevezetett gazdasági reform, amelyet 1979-ben továbbfejlesztettek nagymértékben megnövelte a pénzügyek szerepét a kolhozok állami irányításában és megváltoztatta a finanszírozás korábbi rendszerét. A reformintézkedések lényege abban foglalható össze, hogy a teljes önelszámolás megvalósítása érdekében az *önfinanszírozás, pénzforrásait jelentősen kiszélesítették* és határozottan lecsökkentették a gazdaságok önállóságát korlátozó adminisztratív faktorokat. A mezőgazdasági termékek felvásárlási árának többszöri emelése olyan kiegészítő pénzbevételt juttatott a kolhozgazdaságoknak, amely a bruttó jövedelem 1965—75 közötti növekményének az 58%-át jelentette.¹ További árbevétel növekedést és a termelés jövedelmezőségének emelkedését eredményezte az 1979 elején végrehajtott áremelés, amely a tej, a gyapjú, a karakül és néhány zöldségféle árát érintette. Javította a kolhozok — különösen a gyenge kolhozgazdaságok — pénzügyi helyzetét az 1965. és az 1979. évi jelentős összegű hiteltörlesztés is.²

Jelen dolgozatban nem vállalkozhatom a kolhozgazdaságok finanszírozási rend-

¹ Korjunov: Pénzügyek és a hitel a szovhozok és a kolhozok önálló elszámolásában (Finanszű 1976. 75. old.)

² Kozakov: A pénzügyek és a hitel szerepe a mezőgazdasági termelés hatékonyságának növelésében (Ekonomszieszkie Nauki 1978/10. sz. 50. old.)

szereinek teljes körű elemzésére, különösen nem foglalkozhatom — a területi korlátok miatt — a rendszert meghatározó olyan kérdésekkel, mint a mezőgazdasági árviszonyok, a felvásárlás, a tervezés és a termelőeszköz ellátás rendje. E tanulmány csak azt tűzi ki célként, hogy bemutassa a kolhozok finanszírozásának néhány sajátosságát, a kolhozok költségvetési kapcsolatait és a bruttó jövedelem felhasználásával összefüggő kérdéseket. Nem tér ki a tanulmány a pénzkövetelések kiegyenlítésének általánosan használatos módszereire sem.

1. A kolhozok finanszírozásának sajátosságai

A kolhozok finanszírozási rendszerének alapvető sajátossága abban van, hogy a gazdálkodási tevékenység és a szűkebb értelemben vett gazdálkodáson kívül felmerült költségek pénzügyi finanszírozásában az árbevételből képződő saját pénzforrásnak jelentősebb, nagyobb szerepe van, mint az állami vállalatok esetében. Ez úgy is fogalmazható, hogy a kolhozok gazdálkodásában az idegen pénzeszközök aránya kisebb mind a folyóráfördítések, mind pedig a beruházások finanszírozásában. A kolhozokban a bővített újatermelés megvalósításában a saját felhalmozás kiegészítő eszköze a hosszú lejáratú hitel, míg az állami gazdaságokban a döntő forrás a költségvetési kiutalás. Például 1979-ben a hosszú lejáratú hitel részaránya a beruházások finanszírozásában 43%-ot ért el a kolhozokban, az állami gazdaságokban pedig 10%-ot tett ki.³

A forrásképzés alapvető sajátossága a kolhoztulajdon természetével kapcsolatos. A kolhoztulajdonban a termelésnek és az elsajátításnak társadalmisítottági szintje alacsonyabb. Ebből az következik, hogy nemcsak az egyszerű, hanem a bővített újatermelés lehetőségeit is döntően az egyes gazdaságok tevékenységének eredményei határozzák meg. Ezért a gazdaságok fejlődése szorosabban függ az önfinanszírozás lehetőségeitől, mint a szovhozokban. A kolhozok pénzügyi szervezetének alapelvéről Szemjonov a következőket írja: „a kolhozoktól nem lehet elvonni a nyereséget és a saját forgóeszközt más kolhozok vagy állami vállalat számára. Ezért a kolhozok nem kapnak közvetlen vissza nem térítendő költségvetési kiutalást sem a bővített újatermelési finanszírozására, amelynek helye van az állami vállalatokban és szervezetekben”.⁴

Nem elhanyagolható jelentőségű sajátossága a kolhozgazdaságok finanszírozási rendjének, hogy az állami szervek az új alapszabály 1969-ben történt elfogadása után már nem írják elő kötelező adminisztratív eszközökkel a bruttó jövedelem fogyasztási és felhalmozási részre történő felosztásának arányát, valamint az adózás és az egyéb központi kötelezettségek teljesítése után visszamaradó nyereség felhasználását sem szabályozzák az állami gazdaságokhoz hasonló részletes normatívák alkalmazása útján.

A szovjet állam a fogyasztás és a felhalmozás szükséges arányainak kialakulására jelen időszakban főként közgazdasági módszerek (jövedelem- és munkabéradó) alkalmazásával és az alapszabály szerinti alapképzés ellenőrzése útján hat. Az utóbbiak között különösen fontos a munkabéralap és a fel nem osztható alapok növelése.

A kolhoztulajdon specifikumainak következményeként a kolhozgazdaságok az államtól nem kapnak sem a keletkező nyereségre, sem annak belső felhasználására

³ Kocsarkjov: Hosszú lejáratú hitelek a mezőgazdaságban. (Vaproszi Ekonomiki 1981. 4. sz. 97—98. old.)

⁴ Szemjonov: A kolhozok pénzügyei (Finanszu SzSzsZR 1971/5 sz. 29—30. old.)

⁵ Az állami gazdaságokban a terven felüli többletnyereség egy része a gazdaságokban marad. Ebből lehet fizetni a munkaverseny díjakat, fedezni a kiegészítő forgóeszközöket, a jóléti intézmények veszteségeit és 10 %-ával ki lehet egészíteni az ösztönzési alapot. A nyereség megmaradó részét a felügyeleti szervek elvonják, amelynek nagysága sok esetben meghaladja az eszközlekötési díjat. (Korjunov: Im. 142. old.)

kötelező tervmutatót, illetve részletes normatívákat. Ezért a túlteljesítésből eredő úgynevezett „szabad nyereség”, ami az állami gazdaságok jellegzetes kategóriája és jelentős jövedelemelvonási formája,⁵ a kolhozokban nem is értelmezhető, nem is keletkezik, következésképpen nem vonható el. Ennek a gyakorlatnak a másik oldala viszont az, hogy az állam közvetlenül nem is vállal felelősséget a gazdálkodás során keletkező veszteség (nyereséghiány) megszüntetéséért.

A szovjet állam a kolhozok beruházásainak finanszírozásához ingyenes költségvetési kiutalást, vagyis közvetlen beruházási támogatást nem folyósít. Ez alól újabban kivételt képeznek a kedvezőtlen természeti körülmények között gazdálkodó kolhozok, amelyeknél a termelő beruházások egy részét — eseti jelleggel — a szövetségi köztársaságok költségvetéséből finanszírozzák a gyenge kolhozok megszilárdításának érdekében. Így a rendszeres beruházási támogatások hiányában a kolhozgazdaságokban nem találkozunk azokkal a vegyes típusú, költségvetési eszközökre és a gazdaságok saját forrásaira támaszkodó, de a kolhozok által megvalósított beruházásokkal, amelyek több európai szocialista országban, közöttük Csehszlovákiában és Magyarországon is a termelőszövetkezetek állami irányítási rendszerének szerves alkotórészét képezik.

A finanszírozási rendszernek ez a vonása szerintem a következőkkel magyarázható. A gazdasági reform feltételei között a kötelező, 5 évre előre rögzített felvásárlási mutatók közvetítik és határozzák meg a kolhozok számára a termeléspolitika középtávú feladatait, valamint az ehhez szükséges beruházások mértékét és irányait. A szakosodási és a növekedési feladatok végrehajtásához szükséges anyagi, pénzügyi eszközök biztosításáról az árpolitikának és a hitelrendszernek kell gondoskodnia. Továbbá a gazdaságok technikai-műszaki ellátása a Szovjetunióban nem a termelési eszközök szabadkereskedelmi elvén, hanem a keretgazdálkodás rendszerén nyugszik. Mindez azt eredményezi, hogy itt nem a pénzügyi szabályozók, nevezetesen a beruházási támogatások mértékei vagy az adó és hitel kedvezmények orientálják a gazdaságokat a közép- és hosszú távú fejlesztési döntéseik meghozatalában. Az ár- és pénzügyi szabályozók tehát a kötelező tervmutatóknak alárendelten fejtik ki hatásukat a kolhozok gazdálkodásában, vagyis önálló közvetítő szerepük, döntést befolyásoló funkciójuk alig van.

2. A kolhozok költségvetési kapcsolatai

A Szovjetunióban a mezőgazdasági termékek felvásárlási ára az övezeti átlagköltségre és a termékenként differenciált nyereségre épül. A termékek árcentrumát tehát a kijelölt nagy területű zónák közepes minőségű földjeinek átlagos ráfordításai határozzák meg. Ez az árképzési modell azt eredményezi, hogy a különböző földjáradék túlnyomó részét a relative alacsony mezőgazdasági árakban vonja el az állam. Az árakon alapuló jövedelemelvonás nagyságrendje pontosan nem ismeretes. A kolhozszektort is érintő jelentős részarányára következtethetünk a mezőgazdasági ágazat nemzeti jövedelem adataiból. Ha a tényleges árakon realizált nemzeti jövedelem részarányát nézzük, akkor az az ország nemzeti jövedelmének mintegy 17%-át teszi ki 1976-ban. Az ágazat teljesítményéhez számolva a mezőgazdasági eredetű élelmiszerek és könnyűipari termékek árában realizált forgalmi adó egy részét, a mezőgazdaság hozzájárulása a nemzeti jövedelemben az említett évben elérte a 33%-ot.⁶ Mindebből nyilvánvaló, hogy a mezőgazdaság az árrendszeren keresztül is jelentős mértékben hozzájárul a társadalmi feladatok finanszírozásához. Ezt a körülményt a mezőgazdasági állami és szövetkezeti gazdaságok költségvetési kapcsolatainak vizsgálatánál mindig szükséges szem előtt tartani.

⁶ A mezőgazdasági termelés gazdaságtana és szervezése (Műszl 1979. 25. old.)

A mezőgazdasági árakra épülő *jövedelemelvonási rendszer 1965 után jelentős mértékben korszerűsödött*. 1966-ban a kolhozokban *új jövedelemadót vezettek be*, amelyet már a gazdaság tiszta jövedelméből kell fizetni. Az eredményszemléletű tiszta jövedelemadót az önköltséghez viszonyított jövedelmezőség egy meghatározott szintje fölött progresszíven növekvő összegben fizetik. 1978-tól kezdődően azok a gazdaságok mentesülnek a jövedelemadó fizetése alól, ahol a kolhoz tiszta jövedelme (nyeresége) a teljes önköltséghez viszonyítva nem éri el a 25%-ot. (Jelenleg a jövedelemadó fizetése alóli mentesítés a gyenge kolhozok állami támogatásának egyik formája.) A 25%-os jövedelmezőségi szint fölött pedig minden 1% után 0,3%-nak megfelelő nyereséget kell befizetni a költségvetésbe adóként.⁷ (Például, ha a jövedelmezőség 70%, akkor a jövedelemadó mértéke a nyereség 13,5%-a, mert ennyi az adóköteles nyereség 0,3%-a; $[70 - 25] \cdot 0,3 = 13,5\%$.) A jövedelemadó teljes összege azonban nem haladhatja meg a tiszta jövedelem 25%-át.

Ezen kívül a kolhozok *személyi jövedelemadót* is fizetnek. Ha az 1 dolgozóra jutó havi munkadíj meghaladja a 60 R-t, akkor az ezen felüli munkadíjak 8%-ának megfelelő nyereség befizetést kell teljesíteniük. A kétféle jövedelemadó egymáshoz viszonyított aránya a hetvenes évek kezdete óta változott. *A tiszta jövedelemadó összege és részaránya is fokozatosan csökkent* a kezdeti 56%-ról 1978-ra 52%-ra, a személyi jövedelemadó pedig növekedett. A tendenciák magyarázata abban rejlik, hogy egyrészt csökkent a kolhoztermelés jövedelmezősége, másrészt nagyon sok kolhoz a garantált munkadíjakon felül is fizet munkadíjat, amit termelési költségként számolnak el. A továbbfejlesztés tekintetében felmerültek olyan javaslatok, hogy az ösztönző munkadíj formákat közvetlenül a tiszta jövedelemből lenne indokolt fedezni. Továbbá sokan szükségesnek tartják az állományi létszám kiszámításának megváltoztatását; javasolják, hogy az idénymunkásokat és a diákokat ne számolják bele.

Azon kolhozgazdaságok, amelyek a kiegészítő tevékenység keretében a mezőgazdasági termékek ipari továbbfeldolgozásával és értékesítésével foglalkoznak *forgalmiadó befizetést* is teljesítenek.

A kolhozok sem eszközlektési járulékot, sem földadót nem fizetnek. Néhány közzgazdász azonban éppen a kolhozoktól független tényezők hatására bekövetkező jövedelem differenciálódás mérséklése céljából a földhasználati díj bevezetését szorgalmazza.⁸ A használati díj bevezetése, bár valószínűleg járna bizonyos kedvező hatékonysági konzekvenciákkal, azonban jelenleg az egész országra kiterjedő egységes földértékelés hiánya miatt technikailag megoldhatatlan. Ezen túl bevezetése ellentétes lenne azzal, hogy a kolhozok a nacionalizált földet ingyenesen és örök használatra kapták az államtól.

Korábban elvonási csatornaként funkcionált a kolhozok vagyonszociális biztositási rendszere is. Miután a biztositásba bevonták a növénytermelés, az állattenyésztés aszálykárait és az egyéb kedvezőtlen időjárási-természeti körülmények hatásait, az utóbbi években — az ismert időjárás okok következtében a biztositó kifizetése nagyobbak, mint a kolhozok által fizetett díjak összege. A deficitet pedig az állami költségvetés finanszírozta.

A Szovjetunióban a kolhozoknak *önálló társadalombiztositása és külön ágazati szociális alapja funkcionál*. Az előző célra a bruttó jövedelem 5%-ot, az utóbbi alapra pedig a munkadíjalap 2,4%-át fizetik be. Megjegyzendő, hogy a társadalombiztositási alap forrásai között állami költségvetési támogatás is szerepel; 1977-ben 2,8 milliárd R összeget tett ez ki.⁹

⁷ A mezőgazdasági termelés gazdaságtana... (Müszl 1979. 448. old.)

⁸ Lásd bővebben Sipos Miklós: A mezőgazdasági termelőszövetkezetek (állami támogatásának elméleti alapjai, fontosabb formái és tapasztalatai a szocialista gazdaságban. (Kandidátusi értekezés. Szeged 1974. 145. old.)

⁹ A mezőgazdasági termelés gazdaságtana... (Müszl 1979. 447. old.)

Áttekintve a pénzügyi jövedelemelvonás formáit, értékelésként megállapíthatjuk, hogy az ipari és a mezőgazdasági állami vállalatoktól eltérően a *kolhozszektor egé- szében jelentős kedvezményeket élvez a költségvetési elvonások nagyságrendjében*, a melyek a piaci egyenértékű csere tudatos megsértéséből származó kedvezőtlen hatásokat hivatottak kompenzálni.

Rátérve a költségvetési kapcsolatok *juttatási oldalának* bemutatására, abból kell kiindulni, hogy a kolhozok nagyobb gazdasági önállósága és az önfinanszírozás magasabb szintje miatt a kolhozok költségvetési támogatása *sajátos formákban való- sul meg*. A támogatási formákra az a legjellemzőbb, hogy túlnyomó részük a *termelési költségek csökkentésén keresztül hat* a gazdálkodási eredményekre, mert hiányuk esetén a kolhoz ráfordításai nagyobbak lennének. A saját pénzforrásokat közvetlenül növelő támogatásokat csak kivételes esetekben találunk.

Közismert, hogy a kolhozgazdaság közvetlenül nem egy, hanem két (állami és csoport) tulajdonforma keretében működik és fejlődik. Ezért a kolhoztermelés ter- melési eszközei is két csoportot alkotnak; vannak az állami tulajdont alkotó termelési eszközök (pl. meliorációs berendezések és a föld) és vannak olyan termelési eszközök (megvásárolt gépek, épületek stb.), amelyek a kolhoz-csoporttulajdon oszthatatlan részét képezik.

Az elmúlt évtizedben jelentősen növekedtek azok az állami beruházások, ame- lyekkel a mezőgazdaságban megteremtik a termelési színvonal növelésének általános feltételeit. Az infrastrukturális beruházások jelentős részét a kolhozokban is az állam finanszírozza; ezen beruházások eredményeit egyaránt használhatják a kolhozok is az állami gazdaságok is.¹⁰

Napjainkban a kolhozok a *termőföld meliorációs beruházásainak* megvalósításá- hoz kapnak a költségvetésből igen jelentős pénzügyi támogatást, amelynek több, differenciált formája van. Ha olyan nagy meliorációs beruházásról van szó, amely egy gazdaság keretében célszerűen nem valósítható meg, akkor ezt a központi meliorációs program alapján az állam maga végzi el és finanszírozza, de a megvalósult beruházá- sokat, vagy a megjavított földet a kolhoz ingyenesen használhatja. Ha kisebb jelen- tőségű, egy üzem határain belül megvalósítható meliorációról van szó, pl. a földek gipszezése, meszezése vagy a bősapadéku zónában a belvizelvezetés csatornái, valamint a szükséges erdő és bozótirtás, akkor az állam a teljes beruházásra céljellegű költségvetési támogatást folyósít. Végül ha olyan meliorációs munkák megvalósítását tervezik a kolhozok, amelyek nem szerepelnek a központi programokban, akkor a jó kolhozok hosszú lejáratú hitelt, a gyengék pedig a beruházási költségek meghatározott hányadáig (50—85%) vissza nem térítendő állami támogatást kapnak.

Jelentős és hagyományos támogatási formaként tartja számon a szovjet agrár- irodalom az állami erőforrásokból létrehozott és üzemeltetett *zoo- és agrotechnikai intézmények tevékenységét* is, amelyet a mezőgazdasági vállalatok mindegyike igénybe vehet. Ide tartoznak az állategészségügyi állomások, a növendékállat-nevelő telepek, a nemesítő intézetek, a vetőmagellenőrző állomások és az agrokémiai laboratóriumok szolgáltatásai, amelyet ingyenesen vagy kedvezményes áron vehetnek igénybe.

3. A bruttó jövedelem felhasználása a kolhozokban

A szovjet kolhozokban az összehasonlítható áron mért bruttó jövedelem 1965 és 1978 között 53,7%-kal növekedett. Ez a termelési növekmény és a jelentős áremelések együttesen tették lehetővé a munkadíjak és az állóalpok gyors növeke-

¹⁰ A fejlett szocialista társadalom gazdasága (Kossuth Kk. 1979. 134. old.)

dését. A kolhoztermelés ipari alapokra történő átállásának folyamatában a hetvenes évek elejétől kezdődően a mezőgazdasági bruttó termelési értékben a bruttó jövedelem részaránya csökkenő tendenciát mutat. 1970-ben a bruttó jövedelem részaránya 53,9%, 1975-ben 53,1%, 1978-ban pedig 51,2% volt.¹¹ A bruttó termelési érték szerkezetében bekövetkezett változások azt tanúsítják, hogy a termelés iparosodását a kolhozokban is az eszközigényesség növekedése kíséri.

A bruttó jövedelem felhasználása során fogyasztási és felhalmozási részre oszlik fel. A két alap részarányában olyan változás következett be, hogy a hetvenes években a fogyasztási alap növekvő tendenciát, a felhalmozási alap pedig ezzel ellentétes mozgást mutat; az előbbi részaránya 76—78%-ot az utóbbi pedig 24—22%-ot ért el. Sok közgazdász helyteleníti a felhalmozás részarányának csökkenését és javasolják a felhalmozás 26% körüli előírását a kolhozgazdaságokban.¹² Ez a javaslat azonban ellentétes a kolhozok gazdasági önállóságával és nem illeszthető be az új alapszabály szerinti jövedelemfelhasználás rendjébe.

A jelenleg érvényben levő alapszabály *legfontosabb principiális jellemzője ugyanis abban áll, hogy nem írja elő kötelező jelleggel a felhalmozandó tiszta jövedelem mennyiségi normáját*, hanem annak meghatározását a közgyűlés döntésére bizza és megszüntette a munkadíjalap maradványelv szerinti képzésének módszerét is. A gazdaságirányítás jelen időszakban a bruttó jövedelem felhasználásának szabályozását az állammal szembeni kötelezettségek mértékének és sorrendjének, valamint a bruttó jövedelemből képződő belső pénzügyi alapok sorrendjének meghatározásával végzi el.

A realizált bruttó jövedelemből a kolhozok először a munkadíjalapot képezik. A munkadíjalapba a kolhozok minimálisan annyi saját bevételt kötelesek elhelyezni, hogy a környező állami gazdaságokkal megegyező napi munkadíjat folyamatosan fizetni tudják a kolhoz tagjainak és alkalmazottainak. Ha ezt a saját forrásaikból nem képesek garantálni, akkor a banktól 5 éves lejáratú kamatmentes munkadíjhitelt vehetnek fel a hiány fedezésére. A kolhozok gazdálkodási színvonala fejlődésének és a garantált munkadíjazás bevezetésének eredményeként 1965—78 között az egy napra jutó munkadíj 94,5%-kal nőtt és átlagosan 5,22 R-ra emelkedett.¹³ A fejlődés azonban nem volt problémamentes. Egyrészt a vonatkozó irodalmak rámutatnak, hogy a munkadíjak nagymértékű emelkedését nem kísérte a termelékenység emelkedése, másrészt az átlagos munkadíj emelkedést a személyi jövedelmek erőteljes differenciálódása kísérte. 1975-ben a kolhozok 57%-a több munkadíjat fizetett, mint ami a garantált munkadíj volt. Ezt úgy finanszírozták, hogy az állami árkiegészítésekkel képződő nyereség egy részét a munkadíjalapba helyezték és termelési költségként számolták el.¹⁴ A kedvezményes munkadíjhitelek zömét pedig a gyenge kolhozok vették fel, ahol a visszafizetés igen bizonytalanra vált.

A munkadíjalap képzése után teljesítik a kolhozok a bérjáruléknak is minősíthető társadalombiztosítási és a centralizált szociális alapba előírt befizetéseket.

A bruttó jövedelemnek a fentiek kifizetése után fennmaradó része alkotja a kolhoz tiszta jövedelmét, vagyis a nyereségét. Ebből az összegből történik a tiszta jövedelem- és a személyi jövedelemadó befizetése az állami költségvetésbe. *A maradó nyereségből köteles a kolhoz a fel nem osztható alapokat növelni*, a kolhozon belüli közös fogyasztást, a kollektív anyagi érdekeltség formáit és egyéb pénzügyi szükségleteket

¹¹ A Szovjetunió népgazdasága 1978-ban (Statiztika 1979. 269. old.)

¹² Korjunov: I. m. 81. old. (Finanszú 1976.)

¹³ A Szovjetunió népgazdasága 1978. (Statiztika 270. old.)

¹⁴ Korjunov: I. m. 153. old. (Finanszú 1976.)

finanszírozni. A felsorolt célok kielégítésére hivatottak a túlnyomórészt nyereségből képződő pénzügyi alapok, amelyeket az alábbiakban tekintünk át.

A bővített újratermelés megvalósításában a kolhozokban döntő jelentőségű a *fejlesztési alap*, amelynek *saját pénzforrásai alapvetően két ágon képződnek*. A források nagyobbik része a tiszta jövedelemből származik, de tekintélyes részt képez az amortizációs alap teljes összege is. A kolhozokban az amortizáció pótlásra és felújításra rendelt eszközeit az állam nem vonja el, eltérően az állami gazdaságoktól, ahol csak az alap 30%-át használhatják fel a gazdaságon belül. A fejlesztési alap saját forrásai között találunk *egyéb bevételeket* is. Ide tartozik a hízó- és tenyészállat értékesítés, a kiselejtezett és a felesleges állóeszközök bevételei, továbbá a kártérítés egy része és az erdőhasználati díj is.

A kolhozok fejlesztési célú forrásait, amelyet a beruházási számlán a bankok elkülönítve kezelnek, jelentősen *kibővíthetik a felvett hosszú lejáratú beruházási hitelek*. Sőt találkozzunk olyan gyakorlattal is, amikor beruházási célokra rövidlejáratú hitelt használnak fel, vagy amikor a szociális és kulturális alapból finanszíroznak nem termelő beruházásokat.

A *fejlesztési alap rendeltetése* egyrészt a kolhozok döntési hatáskörébe tartozó termelő- és nem termelő beruházások költségeinek a finanszírozása, másrészt a hosszú lejáratú hitelek törlesztése (a kamatok nélkül, mivel azokat jelenleg a termékek teljes önköltségébe számolják, s így a folyószámláról fizetik vissza), harmadrészt a tartós forgóeszközállomány növekményének a fedezése.

A kolhozberuházások eredményeként jelentősen fejlődött és megszilárdult a *kolhoztermelés anyagi-műszaki bázisa*. A tudományos-technikai forradalom eredményeinek a kolhozgazdaságokban való térhódítása révén a termelésben csökkent a kézimunka aránya, s az alapvető termelési folyamatok gépesítése mellett korszerűsödött a kolhozok szállítási kapacitása is. Jelen időszakban a beruházáspolitikai fő feladata a gépesítés fokozásán kívül a termelő- és a szociális infrastruktúra elmaradásának felszámolása; raktárak, tárolóterek, szerviz állomások, gazdasági utak stb. létesítése.

A kolhozgazdaságokban 1965—1978 között a fel nem osztható álló- és forgóalapok mintegy 170%-kal növekedtek. A termelőállóalapot *struktúrájában bekövetkezett változásokat* pedig az 1. sz. táblázat adatai mutatják.

1. táblázat

A TERMŐÁLLÓALAPOK ÖSSZETÉTELE A KOLHOZOKBAN

Megnevezés	1968-ban	1977-ben
Épület és építmények	52,0	62,8
Gépek és felszerelések	19,7	16,5
Ebből: erőgépek	8,0	6,7
munkagépek	11,7	9,8
Szállítóeszközök	4,5	3,6
Állatállomány	17,7	12,7
Ültetvények és egyéb	6,1	4,4
Összesen	100,0	100,0

Forrás: A mezőgazdasági termelés gazdaságtana és szervezése (Müszl 1979. 272. old.)

A táblázat adatai azt mutatják, hogy a vizsgált időszakban erőteljesen növekedett az épületek részaránya (10,8%-kal) és csökkent a gépek (3,2%-kal) és az állóeszközök között nyilvántartott ígás- és tenyészállatok részaránya (5,0%). A szerkezetváltozás

nem követte a központi elképzeléseket és irányelveket, amelyek az állóeszközökön belül az „ún.” aktív munkaeszközök állományát és részarányát kívánták relatíve gyorsabban növelni. A gépi beruházások lassú fejlődésében az játszott alapvető szerepet, hogy a mezőgazdasági gépgyártás nem teljesítette a tervcélokat.

A kolhozok következő pénzügyi alapja, amelynek eszközei a közgyűlés döntése szerint a tiszta jövedelemből képződnek az *anyagi ösztönzési alap*. Az alap jelentősége kisebb, mint a korábbi időszakban volt, mert az év végi kiegészítő részesedés ma már minimális. Jelenleg ebből az alapból díjazták a munkaversenyben élenjárókat és premizálják az alkalmazott szakembereket, valamint a vezetőket.

A tiszta jövedelemből képződik a szovjet kolhozokban a *szociális-kulturális alap* is. Képzésének mértékét főleg a szociális és a kulturális *szükségletek* határozzák meg. Az alap felhasználási céljai sokrétűek. Ebből finanszírozzák a kulturális létesítmények működésének költségeit, a gyermekintézmények fenntartását, az üdülők létesítésének és üzemeltetésének költségeit. Az alap fedezi a nyugdíj kiegészítéseket és a szociális segélyeket is. Érdemes megemlíteni, hogy ebből az alapból lakásépítés kölcsönöket is folyósíthatnak.

Végül a kolhozok egyre szélesebb körében képeznek *tartalék alapot*. A nem kötelező jelleggel képzett alap eszközei a kolhoz nyereségéből származnak. Rendeltetésük a kedvezőtlen időjárás vagy más előre nem látott esemény káros következményeinek a kompenzálása.¹⁵

4. A kolhozok hitelezésének jellemzői

A kolhozok nagyobb operatív gazdasági önállósága és az önfinanszírozás magasabb szintje nem zárja ki, hogy az újratermelési folyamat pénzügyi szükségleteinek finanszírozásában a saját források kiegészítéseként a *centralizált forrásokból* ne vegyenek igénybe jelentős eszközöket. A kolhozokban ezen kiegészítő pénzforrások igénybevétele lényegében a hitelrendszeren keresztül történik.

A hitelrendszer legjelentősebb eleme a *hosszú lejáratú hitel*, amely szerepe alapján arra hivatott, hogy a kolhozok *saját fejlesztési forrásait kiegészítse a beruházások finanszírozásában*. E visszatérítendő pénzforrás növeli a kolhozok felelősségét a beruházások megvalósításában, orientálhatja a kolhozokat a helyes beruházási irányok kiválasztásában és csökkentheti a beruházási eszközök szétforgácsolódását. A kolhozszektor ezen keresztül lényeges *támogatást kap az aktuális fejlesztési feladatok megoldásához*, hiszen a hosszú lejáratú hitel jelentős és volumenében növekvő anyagi eszközöket csoportosít át a kolhozokba más anyagi ágakból. Egyes irodalmi állásfoglalások szerint a hetvenes elején a költségvetés mintegy 60%-kal járult hozzá a hosszú lejáratú hitel forrásaihoz.¹⁶

Meg kell jegyezni, hogy a hitelek jó része a hetvenes években végleges át csoportosítást valósított meg. A kolhoztermelés jövedelmezősége a céloktól eltérően nem javult, hanem csökkent. 1976-ban a kolhozok eszközjövedelmezősége 5% volt, ami kb. egyharmada az ipar jövedelmezőségének. Jelentősen elmaradt a kolhoztermelés jövedelmezősége az optimális mértéknek tartott 9—10%-os eszközarányos jövedelmezőségtől is.¹⁷ Ilyen feltételek között lelassult a beruházások megtérülése és mind nagyobb hiteladósságok halmozódtak fel. Az agrárszektor, közöttük a kolhozok hiteladósságának nagy részét az SZKP KB 1978. júliusi példuma törölte, illetve a visszafizetés határidejét meghosszabbította.

¹⁵ A mezőgazdasági termelés ... 448—449. old. (Múszl 1979.)

¹⁶ Kolušev: Hitel és a kolhoztermelés hatékonysága (Finanszú 1972. 101. old.)

¹⁷ Kazakov: A pénzügyek és a hitel szerepe a mezőgazdasági termelés hatékonyságának növelésében (Ekonomi-cseszkie Nauki 1978/10. sz. 53. old.)

A gazdasági reform bevezetését követően *megnövekedett a kolhozoknak nyújtott hosszú lejáratú hitelek volumene*; 1965-től 1977-ig a folyósított hitelek összege 290,8%-ra emelkedett. A beruházási hitelekben belül leggyorsabban az állatfőhelyek létesítésére és felszerelésére nyújtott hitelek volumene növekedett, míg a mezőgazdasági gépek vásárlására felhasznált hitelek aránya néhány százalékos csökkenést mutatott.

Nemcsak a felvehető hitelek volumene, hanem a *beruházási hitelek köre is bővült*. A kolhozok 1965 után már a nem termelő szféra, valamint a mezőgazdasági termékek továbbfeldolgozását szolgáló beruházásokra is vehetnek fel hitelt. Tehát új momentumként a szociális-kulturális létesítmények mellett zöldség-gyümölcs és burgonya feldolgozó épületekre, javítóműhelyek építésére, felszerelésére is kaphatnak hosszú vagy középlejáratú hitelt.¹⁸

Jelentősen változott a hitelek *visszafizetésének időtartama is*. A visszafizetés határidejének megállapításánál *külön kezelik* az épületek és az ún. aktív munkaeszközöket. *Az épülethitelek visszafizetési határidejének megállapításánál közeledtek* annak az elvnek az érvényesítéséhez, hogy *a hitelek megtérülésének egyetlen forrása van a folyamatosan képződő amortizációs alap*. A gépekre felvett hitelek lejáratú idejének megállapításakor pedig úgy számoltak, hogy *a képződő amortizáció mellett a nyereség egy részét* is figyelembe vették a visszafizetés határidejének meghatározásakor. E differenciált módszer alkalmazásától azt várták, hogy a hitelek ne terheljék túl a kolhozokat és ne váljon irreálissá az ideiglenesen átcsoportosított költségvetési eszközök időbeli visszatérülésének követelménye.

A kolhozok jelenleg hosszú lejáratú beruházási hitelt vehetnek fel *termelési célú építkezésekre*: állatfőhelyek létesítésére, állattenyésztési berendezésekre, meleg- és üvegházakra, javítóműhelyekre stb., amelyek lejáratú időtartama 20 év. A nem termelési célú építkezések (pl. lakóházak, gyermekintézmények, iskolák) és a mezőgazdasági termékeket továbbfeldolgozó, ún. melléküzemági épületek hosszú lejáratú hiteleinek a visszafizetési határideje 15 év. *A mezőgazdasági gépekre és szállítóeszközökre felvett hitelek* 8 év alatt kell visszafizetni. Továbbá *a gyümölcsösök, a szőlők, a teacserjék és egyéb ültetvények telepítésére is igényelhető hosszú lejáratú hitel*, amelynek a lejáratú ideje 12 év. A kolhozok tenyészállat vásárlásra 3 éves visszafizetési határidővel hosszú lejáratúnak minősített hitelt kaphatnak. A rét- és legelőjavításra pedig 6 éves lejáratú hitel igényelhető.

A hiteltörlesztések *kezdési időpontja különböző*; az építkezésekre felvett hitelek visszafizetését a hatodik évben, a géphitelét a harmadik évben, az állatvásárlásra, valamint a rét- és legelőjavításra felvett hitelek törlesztését pedig a felvétel utáni második évben kell megkezdeni.

A hosszú lejáratú hitelek kamata *rendkívül alacsony*; egységesen 0,75% az évi kamat, a határidőn túli törlesztések esetében pedig évente 3%. A kamat nagyságáról, szerepéről ellentétes vélemények olvashatók el. Egyesek szerint a kamatok azért alacsonyak, mert az állam ebben a formában is támogatja a kolhozokat. Mások *a kamat emelését és differenciálását javasolják*, annak érdekében, hogy a hitelek és feltételeik egyre inkább orientáló, döntést befolyásoló funkciót lássanak el a kolhozgazdaságokban.

A beruházási hitelek folyósítása *nem automatikus*, mert a bankszervek a járási tanácsok által a kolhozok számára megállapított kereteken belül a kolhozok saját forrácainak és a megvalósítandó beruházás *jövedelmezőségének vizsgálata alapján döntenek* az odaítélés kérdésében. A szükséges saját forrás mértékét a jogszabályok nem írják elő; következőképpen annak mérlegelése a bank hatáskörébe tartozik.

¹⁸ Vasilenkó: A társadalmi termelés integrálása a mezőgazdaságban (Műszl 1978. 214. old.)

A kolhozok rövid lejáratú hitelezésének az a feladata, hogy fedezze a termelési folyamat szezonális költségeit és a saját forgóeszközök időszakos hiányának forrásigényét. A kolhozok újratermelési folyamatának forgóeszközszükségei a mezőgazdasági termelés ágazati sajátosságaiból eredően viszonylag nagyok és a forgóeszközhiányok az év folyamán nem egyenletesen oszlanak meg.

A kolhozok forgóeszközei finanszírozásához szükséges pénzeszközök *alapvetően a saját forrásokból*, közöttük a tiszta jövedelemből képződnek. A kiegészítő források között a legjelentősebb a bankhitel, amely napjainkban már átvette a felvásárlási szervek által korábban folyósított előlegek szerepkörét.¹⁹ A kolhozok az irányítószervektől nem kapnak kötelező készlet- és anyagnormákat. Az egyes forgóeszköz normákat saját hatáskörükben állapítják meg. Mivel a szovhozokban az 1 hektárra jutó forgóeszköz érték alig 50%-a a kolhozokénak, jelen időszakban a bankszervek fő törekvése az, hogy a kolhozok vezessék be az állami gazdaságok normáit.

Jelen időszakban a kolhozok *közvetlen rövid lejáratú hitel ellátása két módszer szerint történik*. Az első variáns esetében *hitelszámlát nyitnak* a kolhozoknak és arról annyi hitelt kaphat, amennyi fedezi a saját eszközök havi hiányát. A hitel szükséges mértékét a kolhoz termelési-pénzügyi terve alapján határozzák meg. Az anyag- és szolgáltatás vásárlás, a munkabér fizetés mellett olyan kifizetéseket is meghiteleznek, mint a jövedelemadó vagy a biztosítási díjak befizetése, ha az említett befizetések időpontjában a kolhoz folyószámláján nincs pénzeszköz. A folyósított hitelek törlesztése 6—12 hónapon belül a kolhoz folyószámlájára befolyó árbevételekből történik. A két számlát ugyanazon bank vezeti, így módja van a kolhoz gazdálkodási tevékenységének állandó figyelemmel kísérésére, ellenőrzésére.

A rövid lejáratú hitelezés második variánsa szerint a kolhozok számára *speciális folyószámlát nyitnak*, amelyre minden ár- és egyéb pénzbevételt elszámolnak. A beruházási célú pénzeszközök kivételével, tehát minden eszköz ezen a számlán koncentrálódik. Ugyanakkor erről a számláról fedezik a tervezett termelési kiadások mellett a kolhozok egyébkiadását is. Ebből eredően a hitel rugalmasan fedezi a felmerült szükségleteket. A második variáns szerint finanszírozzák a folyamatos ráfordításokata kolhozok 83,2%-ban. E módszer hibája viszont, hogy rövid lejáratú hitelt minden belfedezet nélkül is adnak, következésképpen a hitel könnyen átalakulhat közvetlen pénzügyi segéllyé vagy elősegítheti a kolhozok eladósodását.

A kolhozok a felhasznált rövid lejáratú hitelek után évi 3%-os, a határidőn túli visszafizetett hitelek után évi 5%-os kamatot fizetnek. A fel nem használt, szabad pénzeszközökért pedig 0,5%-os betéti kamatot kapnak a banktól.

Шутов, М.:

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ФИНАНСИРОВАНИЯ СОВЕТСКИХ КОЛХОЗОВ

(Резюме)

В настоящей работе автор анализирует некоторые вопросы финансовой системы колхозов после его преобразования 1979-ого года. В работе анализируются финансовые свойства колхозной собственности, большая пропорция их ресурсов, кредиты, как дополнительные средства, в то же время в работе рассматриваются финансовые регуляторы, которые только поддерживают плановые показатели.

¹⁹ 1966 előtt a kolhozok a saját eszközökön kívül a forgóeszközszükséglet fedezéséhez a felvásárlási szervektől kaptak előleget a megkötött terményértékesítési szerződéseknak megfelelően. Az értékesítendő termékek értéke után 30%, illetve a gyenge kolhozoknak 40% előleget adta a szezonális forrás hiány fedezésére.

Работа занимается основными финансовыми связями колхозов с государственным бюджетом. Анализируются различные формы налогов и элементы бюджета, касающиеся колхозов. Далее анализируется нынешняя система использования валового дохода. Он указывает на то, что из валового дохода прежде всего образуется фонд оплаты труда, который является предпосылкой гарантированного вознаграждения труда.

Работа включает в себя и практику кредитов на длительный и короткий сроки.

Dr. Miklós Sipos

SOME QUESTIONS OF THE FINANCING OF SOVIET "KOLKHOZS"

(Summary)

The author, in His paper, examines some problems of financial system of kolkhoz in the period after the reform measures of 1979. He takes one by one, the financing features arising out of kolkhoz ownership, that is the larger proportion of own resources, the credits, as supplementary resources, and that the financial regulators support only the plan directives.

The paper deals with the elements of money relations between kolkhoz and state budget. The article analyzes the different forms of drawing offs (part of net income taken by the state into the central budget) and items of the budget outlays effecting the kolkhoz farms. Presents, furthermore, the present system of gross-income utilization. The author points out, that, out of this gross-income, at first the wage fund is formed, which is the precondition for the guaranteed labour remuneration.

The paper also contains the description of the practice of the long and the short term credit.

TARTALOMJEGYZÉK

DR. ANDRÁSSY ADÉL: A magyar mezőgazdaság termelési tényezői és a termelési eredmény kapcsolatának vizsgálata idősoros elemzés alapján	3
DRAGOMARECKIJ, D. A.: A munkadíjazás tökéletesítésének néhány módszertani kérdése ..	21
LOBUNYEC, A. G.: A közvetlenül társadalmi termelés lényege	28
SUTOVA, N. I.: A szocialista társadalmi termelés irányításának politikai gazdaságtani szempontjai	39
DR. SALLAI MIKLÓS: Az iparszerű termelési rendszerek néhány elméleti és gyakorlati kérdése	49
DR. SIPOS MIKLÓS: A szovjet kolhozok finanszírozásának néhány kérdése	63

